

SLOVENSKI KRŠČANSKI SOCIALISTI MED ŠESTOJANUARSKO DIKTATURO 1929—1934*

Janko Prunk**

UDK 329.3:282:329.14(497.12)»1929/1934«

Janko PRUNK, Assistant, The Institute for the History of Labour Movement, 61000 Ljubljana, Yu

THE SLOVENE CHRISTIAN SOCIALISTS IN THE PERIOD OF THE JANUARY 6 DICTATORSHIP, 1929—1934.

The treatise discusses the activities of the Christian socialists, their ideological orientation and clarification of views regard to the political and social events, especially their attitude towards the clerical party during the period of the January 6 dictatorship, 1929—1934.

Uvod

Ko začnemo govoriti o krščanskih socialistih na Slovenskem med obema vojnama, moramo najprej sploh razčistiti pojem krščanski socializem. Krščanski socializem v evropskem družbenoidejnem razvoju ni nek izdelan sistem kot npr. marksizem, nima nekih vsestranskih teoretičnih programskih del, iz katerih bi bilo mogoče povzeti njegov nauk, niti ni imel do nedavnega, v evropskem zgodovinskem razvoju pomembnejšega mesta in vpliva, da bi ga lahko označili po njegovi družbenopolitični praksi. Ker tudi historografsko skoraj ni obdelan, ga je mogoče opredeliti le v najbolj splošnih črtah. Če se pri tej opredelitvi izognemo ocen, kakršne izvirajo iz njemu nasprotnih idejnih in družbenih nazorov in sistemov, in ga poskušamo opredeliti po tem, kaj je sam govoril o sebi in kaj je objektivno po svoji praksi pomenil v sklopu zgodovinskega razvoja, lahko rečemo, da je »kršč. socializem idejni nazor, ki skuša socializem opravičiti z religioznih temeljev. Po njegovem kapitalistični gospodarski sistem ni združljiv z nauki krščanstva. Z ozirom na človekov položaj v meščanski družbi vidi kršč. socializem, točno kot Marx in eksistencialisti 19. stol. v avtomatiziranem procesu družbene produkcije in konsuma nevarnost človekove alienacije. Kršč. socializem je gibanje, ne pa politična stranka, njegovi nosilci so lahko posamezniki, lahko tudi skupine; lahko se izraža v političnih, ekonomskih, cerkvenih, kulturnih in pedagoških krogih...«¹

* Razprava je za tisk prirejena magistrska naloga, ki jo je avtor 30. oktobra 1972 zagovarjal na oddelku za zgodovino filozofske fakultete v Ljubljani.

** Mag. Janko Prunk, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, Trg revolucije 1

¹ Handbuch der Sozialwissenschaften. Neunter Band. Göttingen 1956, str. 507.

Prve začetke za pokristjanjenje socializma oziroma socialističnega revolucionarnega delavskega gibanja, ki je bilo protireligiozno usmerjeno,² najdemo že ob pričetku našega stoletja v Švici, na Nizozemskem in v Nemčiji in sicer med protestanti (Ragaz, Kutter, Blumhardt), katoliški duhovnik Hoff je izjema. Tedaj se je gibanje imenovalo religiozno socialistično. Verjetno je ta pojav vsaj delno vplival na mnogo poznejše istosmerno gibanje med nemškimi katoličani, čeprav se je slednje razvilo iz krščanskosocialnega gibanja.³

Krščanskosocialno gibanje, ki se je, razvilo ob koncu 19. stoletja, tako v katoliških kot v protestantskih deželah, je najbolj jasno formulirano v encikliki papeža Leona XIII. *Rerum novarum* leta 1891.⁴ To krščansko socialno gibanje ni nikak socializem, čeprav ga nekateri njegovi privrženci, med njimi tudi Janez Ev. Krek, imenujejo krščanski socializem: Le-to poudarja samo potrebo, da se mora cerkev aktivno zanimati za socialno vprašanje, ne nasprotuje kapitalizmu zaradi njegovega bistva, odklanja razredni boj in je za solidarnost vseh družbenih stanov na osnovi krščanskega etosa, v takem redu, da se bo zboljšal tudi delavski položaj.⁵ Socialistično ime je dobilo bolj po modi časa, v katerem je nastalo, kajti tedaj se je vsaki socialni akciji rado pritikalo ime socializem, kot se je izrazil Zola v svojem romanu *Rim*: »Danes že vse koketira s socializmom.« Takšno ugotovitev potrjuje dejstvo, da je papež Pij XI. v svoji socialni okrožnici *Quadragesimo anno* izrecno prepovedal ime krščanski socializem.⁶ Krščansko socialno gibanje se je pred prvo svetovno vojno razvilo najbolj v Franciji, v avstrijskem delu Avstro-Ogrske, v Belgiji, Nemčiji in Švici ter nekaj v Angliji. Njegovi nosilci so bili krščanski sindikati in krščansko demokratske stranke, ki so se po prvi svetovni vojni uveljavljale v Italiji, Nemčiji, Belgiji, Nizozemski ter v republiki Avstriji.⁷

Sredi dvajsetih let tega stoletja je prišlo v pogledih krščanskih socialcev ponekod do razvoja k socialističnim konceptom. Postavili so se že na stališče kolektivne lastnine nad produkcijskimi sredstvi, torej za socializem, ki naj se doseže z razrednim bojem. Seveda je bil ta razredni boj mišljen s strukturnimi reformami; nenasilno, nerevolucionarno, ker bi to ne bilo v skladu z njihovo krščansko etiko. Ti koncepti so zelo podobni reformističnim socialno-demokratskim.⁸ Ta krščanski socializem ni nikoli užival cerkvene podpore, z njim so se ukvarjali posamezni duhovniki le kot s svojo privatno stvarjo.⁹ Do takšne koncepcije so prišli redki posamezniki in skupine, med njimi Zveza religioznih socialistov v Nemčiji okoli revije *Zeitschrift für Religion und So-*

² Mala politička enciklopedija 1532 strani. Beograd 1966. Hriščanski socializam (nadalje Mala politička enciklopedija), str. 357–358.

³ Dr. Ivan Ahčin, Krščanski socializem. Revija katoliške akcije 1. Ljubljana 1941 (nadalje Ahčin, Krščanski socializem), str. 1–10. Ahčin podaja jasno podobo krščanskega socializma in njegovih konceptov, proti katerim na koncu polemizira z neprepričljivimi argumenti katoliške družbene doktrine.

⁴ Roger Aubert, *Le christianisme social. XIII. congres international des sciences historiques*, 22 strani, Moscou 1970, str. 9–12.

⁵ Mala politička enciklopedija, stran 358.

⁶ Okrožnica papeža Pija XI. o obnovitvi socialnega reda po evangelijskih načelih *Quadragesimo anno* v zborniku *Katoliška socialna doktrina*. Ljubljana 1969, str. 164–165.

⁷ M. M. Šeinman, *Hristjanskii socializm*. 315 strani, Moskva 1969 (nadalje Šeinman), str. 73–125 in 195–210 in Mala politička enciklopedija, str. 356–358.

⁸ Šeinman, str. 204–210; Mala politička enciklopedija, str. 357–358; Ahčin, Krščanski socializem, str. 1–2.

⁹ Mala politička enciklopedija, stran 358.

zialismus¹⁰ in nekatere manjše skupine v krščanskih sindikatih v Belgiji, Nizozemski, Franciji¹¹ in v Nemčiji, kjer se je del najbolj levo usmerjenega krščanskega delavstva pod vodstvom Vitusa Hellerja 1926 odcepil od oportunističnega Centrumovega krščanskega delavskega sindikata in se politično osamosvojil. Ta Hellerjeva krščanskosocialistična stranka je zagovarjala tesno sodelovanje s komunisti.¹²

Na Slovenskem je začel uveljavljati krščanskosocialno gibanje duhovnik Janez Ev. Krek, ki je ob koncu 19. stoletja začel organizirati male kmete in krščansko delavstvo, izhajajoč iz njihovih teženj zboljšati svoj gospodarski in politični položaj ter iz zavestnih tendenc katoliške cerkve, da bi zadržala svoj vpliv nad proletariatom. Krek svoje krščanskosocialne delavske organizacije, ki se je od 1909 imenovala Jugoslovanska strokovna zveza, politično ni osamosvojil, pač pa jo je zadržal v okviru klerikalne SLS. Edvard Kardelj-Sperans imenuje Krekovo socialno akcijo demokratično gibanje ter ga postavlja v isto vrsto s socialno demokracijo, kajti obe gibanji sta po njegovem izražali odpor do buržoazije in njene politike ter hoteli z njo prelomiti. S tem pa, da je Krek svoje gibanje zadržal v okvirih klerikalne SLS, ga je politično utesnil, in klerikalna stranka ga je izkoristila zase, za svojo pomladitev in okrepitev. Je pa v klerikalni stranki imelo svojo vlogo, sililo jo je zavzemati se za nekatere demokratične zahteve, zato bi bilo napačno v njem videti samo vlogo katoliške cerkve, ne pa tudi gibanja množic.¹³

Po prvi svetovni vojni je glavni ideolog krščanskosocialnega gibanja, (ki se pa poudarjeno imenuje krščanskosocialistično) v gospodarskih in političnih vprašanjih dr. Andrej Gosar, ki je še čvrsto na tradicionalnih pozicijah krščanskega solidarizma in odklanja razredni boj.¹⁴ V takšnih krščanskosocialističnih družbenih konceptih na Slovenskem pride do radikalizacije konec dvajsetih let. Nekateri krščanski socialisti, predvsem mladina, začno ostro napadati vsakršen kapitalizem, tudi katoliški, in poudarjajo upravičenost Marxovih socialnoekonomskih konceptov in svoje strinjanje z njimi. Vodilni slovenski komunisti so ob ustanavljanju ljudske fronte v drugi polovici leta 1935 v poročilu centralnemu komiteju KPJ v Moskvo takole karakterizirali leve krščanske socialiste na Slovenskem: »...Njihovo glasilo je Beseda. Program te skupine je 1) slovenska samostojnost; 2) razlastitev industrije etc., ter zadružništvo na kmetih; 3) svoboda verskega prepričanja (zelo sorodni skupini okrog Slovenske zemlje!). V vprašanjih organizacije in taktike so oportunisti. Veliko vlogo igra pri tem... pomanjkanje tako imenovanih tradicij pri nas. Zanimivo je, da so voditelji te skupine prepričani, da more biti slovensko vprašanje rešeno samo z revolucijo. Samo o tej revoluciji nimajo nobene predstave, mislijo, da njena priprava obstoji v poučevanju in razmišljanju...«¹⁵ Slovenski komunisti so

¹⁰ Revijo so izdajali religiozni socialisti-protestanti v letih 1929—1933; v začetku leta 1931 so se jim pridružili tudi katoliški socialisti, ki so v letih 1929—1930 izdajali svojo mesečno revijo *Das rote Blatt der Kathol. Sozialisten*.

¹¹ M. Darbon, *Le conflit entre la droite et la gauche dans le catholicisme français 1830—1953*. 292 strani. Toulouse 1953, str. 246—249.

¹² Helga Grebing, *Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*. München 1966, stran 204.

¹³ Edvard Kardelj-Sperans, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (druga predelana izdaja). Ljubljana 1957, str. 283—288 in 293—295.

¹⁴ Janko Prunk, *Zveza delovnega ljudstva* (Savez radnog naroda) za opštinske izbore u Ljubljani decembra 1922 godine. Prilozi za istoriju socializma 8, Beograd 1971, str. 175—212.

¹⁵ Arhiv CK ZKS, Zbirka fotokop. dok. KPJ 1935 iz arhiva Kominterne, Poročilo Antona, Slovenija s konca oktobra 1935 — CK KPJ v Moskvo.

izrazili prepričanje, da pojde ta skupina z njimi precejšen del poti, kar je pomembno, ker ima dostop do množic.¹⁶ Seveda takšni socialistični in revolucionarni pogledi niso prevladali v vsem krščanskosocialističnem taboru, so pa bili vedno bolj prisotni in privedli ob kritičnem času za slovenski narod do akcijske in potem popolne politične enotnosti krščanskih socialistov s komunisti. S tem so napravili slovenski krščanski socialisti takšen idejni in politični razvoj, ki nima enačice v sodobnem evropskem krščanskem socializmu in mirne duše lahko rečemo, da so začeli kvalitetno novo zgodovinsko etapo.

Še eno stvar moramo razčistiti na začetku študije, namreč koga razumemo na Slovenskem pod imenom krščanski socialisti. Ves čas med obema vojnama niso bili organizirani v neki samostojni politični stranki.¹⁷ Krščanski socialisti je bilo zbirno ime za vse kristjane, ki so hoteli izvesti radikalno prestrukturiranje svoje duhovnosti in zunanjega družbenega življenja.

Večkrat se zanje pojavlja skupna oznaka napredni kristjani, zakaj nekateri med njimi se sami niso imenovali krščanske socialiste, oziroma so imeli do socializma svoj modificiran odnos.¹⁸ Ker je za sociološko zgodovinopisje predvsem pomembna družbena dejavnost posameznikov, družbenih skupin in razredov, ter razvoj njihovih idej, ki se ukvarjajo z družbenim življenjem, mu ime napredni kristjani, ki označuje prvenstveno pozicijo v duhovni sferi, ni najbolj primeren. Zato ostajamo pri izrazu krščanski socialisti, če hočemo kakorkoli opredeliti družbenoidejno pozicijo vseh teh skupin naprednih kristjanov. Izhajajoč iz te osnovne premise, tudi posvečamo krščanskosocialističnim skupinam, ki so se ukvarjale predvsem z družbenimi problemi in njihovim reševanjem, osnovno pozornost. Bile so tudi organizacijsko čvrsteje povezane, npr. v delavski krščanskosocialistični sindikat oziroma v njegovo mladinsko organizacijo in so imele nek vpliv v ljudskih množicah. Druge intelektualne skupine, ki so se posvečale predvsem duhovni sferi in etičnim vprašanjem ter izdajale svoje revije, niso bile povezane v neko čvrsto organizacijo; posameznike je družila bolj osebna vez, organizacijsko in družbenopolitično pa so se naslanjali na krščansko-socialistični sindikat. Zato jih bomo obravnavali v tesni povezanosti s sindikatom, na čigar idejni razvoj so velikokrat vplivale.

Pričujoča študija obravnava razvoj krščanskega socializma v jugoslovanskem delu Slovenije. Kljub temu pa je za to dobo to skoraj ves slovenski krščanski socializem, zakaj v zamejskih delih Slovenije, pod Avstrijo na Koroškem in pod Italijo na Primorskem, v tem času česa podobnega kot v matični deželi ni bilo. Temu je v prvi vrsti vzrok družbenopolitični razvoj v obeh državah, ki je bil drugačen kot v Jugoslaviji. Slovenci kot nacionalna manjšina na Koroškem in Primorskem so morali reševati tudi prvenstveno popolnoma druge naloge kot v Jugoslaviji, predvsem narodno obrambne, za katere so se morali povezovati katoličani in liberalci. V Italiji je fašistični režim že leta 1926 prepovedal politične stranke in s tem svobodno politično življenje tudi za slovensko manjšino. Najbolj izpostavljeni slovenski politični voditelji so emigrirali v Jugoslavijo po letu 1928, med njimi tudi levičarsko usmerjeni vodja krščanskosocialne stranke dr. Engelbert Besednjak. Drugi voditelji kr-

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji. I. del. Ljubljana 1960, str. 104–105.

¹⁸ Npr. križarji in še nekatere intelektualne skupine, ki so se ukvarjale predvsem s duhovno sfero človeškega življenja, so se šteli prvenstveno za pripadnike občestva doživetelega krščanstva.

ščanskih socialcev, ki so ostali na Primorskem, so se ločili v Ščekovo levo radikalno in Kraljevo oportunistično skupino, ki je izražala lojalnost fašistični oblasti.¹⁹ Podobno je bilo na Koroškem, kjer je slovensko narodno gibanje vodila konservativna duhovščina, po letu 1930 pa radikalna klerikalna struja, šolana v duhu katoliške akcije, ki je bila daleč od krščanskega socializma.²⁰

Obdobje šestojanuarske diktature v letih 1929 do 1934, ki ga obsega pričujoča študija, predstavlja v razvoju krščanskega socializma na Slovenskem posebno kvalitetno etapo, katero moramo brez pomislekov zajeti v zaokroženo monografsko celoto. Posebna etapa v razvoju krščanskega socializma je to obdobje zaradi tehle značilnosti:

1. Zaradi družbenopolitične situacije, v kateri so se znašli krščanski socialisti, ki je drugačna kakor je bila pred in potem. To je v pretežni meri obdobje nedemokratske kraljeve vlade, ko so razpuščene vse klasične politične stranke, tudi Slovenska ljudska stranka, v katero so bili do tega časa politično vključeni krščanski socialisti. Celotno obdobje bi lahko razdelili na dva dela, s tem, da so se od leta 1931 začeli tudi v Jugoslaviji kazati občutni znaki gospodarske krize; vzpostavljen je bil oktroiran ustavno parlamentarni sistem z eno vsedrjavno stranko. Bivša SLS, ki je do tega časa podpirala diktaturo, je zaradi pritiska svojih množic leta 1931 šla v popolno opozicijo režimu, njeno vodstvo pa se je usmerilo desno klerofašistično.

2. V tem obdobju so napravili slovenski krščanski socialisti velik idejni in politični razvoj. Idejno so se postavili na delavsko razredno stališče in so za realizacijo delavskih zahtev sprejeli razredni boj;²¹ politično pa so se dokončno razšli s klerikalno stranko.

3. V obdobju diktature še ni bilo nobenega sodelovanja med slovenskimi krščanskimi socialisti in komunisti. Pri komunistih je opaziti novo gledanje na krščanske socialiste šele v letu 1935, kar je izviralo iz njihove nove idejne širine, do katere so se do tega časa razvili, večjega upoštevanja lastne slovenske narodnostne in družbene problematike ter spremenjene mednarodne situacije spričo porasta nemškega fašizma.

I

Slovenski krščanski socialisti v zadnjih dveh letih pred šestojanuarsko diktaturo

Če hočemo pravilno razumeti razvoj krščanskih socialistov na Slovenskem v omenjenem času, moramo pogledati družbeno strukturo slovenskega naroda, iz katere so rasle takšne ali drugačne ideje.

Proti koncu dvajsetih let je slovenska družba še vedno bila pretežno agrarna. Po štetju prebivalstva leta 1931 je imela jugoslovanska Slovenija 1,144.000 prebivalcev: od tega jih je 689.000 živelo od kmetijstva in gozdarstva

¹⁹ Milica Kacin-Wohinz, Ob trideseti obletnici drugega tržaškega procesa. Borec 1971/12. stran 726.

²⁰ Janko Pleterski, Progresivne težnje med Slovenci na Koroškem. Progresivna Slovenija, Trst in Koroška, 335 strani, Ljubljana 1964, stran 109.

²¹ To izpričujejo njihova glasila: Delavska pravica, Ogenj ter njihova znanstveno teoretična revija Beseda o sodobnih vprašanjih, ki je izhajala od 1932—1935.

ali 60,3 %; od industrije in obrti 253.000 ali 22,1 %; od trgovine, bančništva in prometa 78.000 ali 7 %; od javnih služb, prostih poklicev in vojske 53.000 ali 4,6 % in ostali brez navedbe poklica 69.000 ali 6 %.²²

Zgornji podatki kažejo predvsem razdelitev družbe po posameznih gospodarskih panogah. Za nas pa je pomembna in zanimiva razdelitev prebivalstva po socialnem položaju. Takšne analize za kmetijstvo in gozdarstvo nimamo; razen da je bilo leta 1931 133.000 samostojnih kmečkih gospodarstev.²³ Ne vemo pa, koliko je bilo agrarnega proletariata. Znani so podatki o vseh panogah delavstva, ki so bili kakorkoli zavarovani; sem spadajo tudi obrtni pomočniki. Število vseh zaposlenih delavcev izven kmetijstva je bilo v letih 1929 do 1934 takole: leta 1929 130.000; leta 1930 132.000; leta 1931 124.000; leta 1932 108.000 leta 1933 105.000; leta 1934 108.000. V tem številu so zajeti delavci vseh industrijskih panog, iz trgovine in gostinstva ter zavarovane gospodinjske pomočnice (vse te kategorije so bile zavarovane pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani in s tem vključene v njegovo statistiko), dalje so v to število vštetí še rudarji in metalurgi ter železničarji jugoslovanskih železnic, ki pa so imeli svoje zavarovalne zavode.²⁴ H gornjim številkam bi bilo potrebno prišteti še državne uslužbenke, učitelje in profesorje, uslužbenke v zdravstvu in sodstvu, žandarmerijo, policijo in financarje, katerih število je bilo dokaj nespremenljivo, ga je pa težko določiti.

Iz takšne družbene strukture so rasla idejna in družbenopolitična gibanja in njihove organizacije, s katerimi bomo imeli opravka. Za nas je, kakor bomo videli iz nadaljnjega razpravljanja, pomembno predvsem delavstvo in njegove organizacije. Delavstvo in iz njega ali ob njem se razvijajoča inteligenca, je bilo glavni nosilec krščanskega socializma. Lahko celo rečemo, da se je le-ta razvil šele z razvito delavsko zavestjo. Slovensko delavstvo je bilo že od konca 19. stoletja razcepljeno na dve politični organizaciji: marksistično socialno demokracijo in katoliško Slovensko ljudsko stranko. Vsaka od njiju je svoje delavstvo organizirala tudi sindikalno, socialisti v Strokovni komisiji, klerikalci v Jugoslovanski strokovni zvezi. Po prvi svetovni vojni, v novi jugoslovanski državi, se je marksistični proletarijat politično razcepil med socialisti in komunisti, in v protirevolucionarnem režimu dvajsetih let, ki ga obravnavamo kot izhodišče, je sindikalno organizacijo marksističnega delavstva uspelo obdržati samo socialistom. Slovenska ljudska stranka je v tem času kot en svoj sestavni del združevala katoliško delavstvo organizirano na podlagi krščanskega socializma v sindikatu JSZ. Tema dvema sindikatoma se je pridružilo še delavstvo organizirano tik pred prvo svetovno vojno v okviru liberalne stranke v Narodni strokovni zvezi. Vsi trije sindikati, ki so v dvajsetih letih zastopali interese svojih političnih strank, so organizacijsko obsegali le del vsega delavstva. Njihova številčna moč in razmerja so se najbolj pokazala ob volitvah za Delavsko zbornico ali za delavske zaupnike. Tako so na prvih volitvah za slovensko Delavsko zbornico (ki je bila ustanovljena z zakonom o zaščiti delavstva leta 1922), v začetku leta 1926 od 75.106 volilnih upravičencev in 56.681 volilnih udeležencev tri slovenske sindikalne zveze dobile tole število

²² Drago Potočnik, Statistični dodatek. Spominski zbornik Sloveñije, Ljubljana 1939, stran 544.

²³ Isti, stran 544.

²⁴ France Kresal, Delavstvo med gospodarsko krizo na Slovenskem. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1-2, Ljubljana 1970, str. 81-99.

glasov: Strokovna komisija 29.344 in 27 mandatov, Jugoslovanska strokovna zveza 15.100 in 14 mandatov, Narodno strokovna zveza 8.359 in 7 mandatov, skupina socialističnih disidentov 2.400 in 2 mandata, drugi 1.350 in nič mandatov. V istem času pa so v nameščenski skupini Delavske zbornice, ki je volila posebej in imela nesorazmerno veliko število mandatov glede na članstvo, dobili: Strokovna komisija in Jugoslovanska strokovna zveza po 2 mandata, Narodna strokovna zveza pa 6 mandatov.²⁵ Te volitve so bile izpeljane razmeroma demokratično, kajti režim ni nobene sindikalne centrale posebej privilegiral, ter tako podajajo res dejansko sliko moči vpliva vseh treh sindikalnih zvez. Seveda pa sindikalne zveze niso organizacijsko vključevale toliko števila delavstva, kot so dobile na volitvah; to število je bilo v vseh treh zvezah približno za dve tretjini manjše od zgornjega števila, ki je le pokazovalec vpliva sindikalnih zvez ob volitvah. Tako je po statistiki 1. januarja 1926 imela JSZ 5.655 članov.²⁶ Iz gornjih podatkov dobro vidimo razmerje vseh treh zvez, ki je bilo v bistvu precej stalno, to je socialisti 4, krščanski socialisti 2 in narodni socialisti 1.

V takšnih okoliščinah in razmerjih je torej delovala Jugoslovanska strokovna zveza, najpomembnejša organizacija slovenskih krščanskih socialistov, na katero so bile navezane druge manjše in slabše organizirane skupine krščanskih socialistov. V svojem programu je imela zapisano, da je njen »namen praktično uveljavljati načela krščanskega socializma ter tako izboljšati kulturne in gospodarske razmere delovnega ljudstva«. Sredstva, ki jih je pri tem uporabljala, so našeta v njenem programu: »1. Propaganda idej krščanskega socializma (predavanja, nepolitični shodi, raziskovanje delavskih razmer, izdajanje letakov, nepolitičnih listov, brošur in knjig, ustanavljanje knjižnic, prirejanje družabnih sestankov ter zabavnih in gledaliških predstav); 2. Strokovna organizacija delavstva; 3. Zbiranje fondov; 4. Peticije na urade, stanovske in zakonodajne zbornice; 5. Mednarodni stiki s tujimi krščanskimi strokovnimi organizacijami.«²⁷

JSZ je bila po prvi svetovni vojni kot Delavska zveza vključena v Slovensko ljudsko stranko kot ena njenih stanovsko političnih organizacij in je izražala do sredi leta 1923 precejšen radikalizem,²⁸ potem nekaj let manj. Vodili so jo Jože Gostinčar (soustanovitelj krščanskosocialistične delavske organizacije na Slovenskem), dr. Andrej Gosar (upravno politični referent, poverjenik pokrajinske vlade in publicist), France Kremžar (urednik Slovenca), Miha Moškerc (umrl že leta 1924) in France Terseglav. SLS je ves čas v glavnem uspevalo brzdati JSZ, da ne bi le-ta izražala kakšnih preveč samostojnih delavskih socialnopolitičnih zahtev, pri čemer so ji šli na roko nekateri nebojevitni delavski voditelji, ki niso bili delavci, predvsem dr. Gosar in France Kremžar.²⁹ Od srede dvajsetih let dalje so dobili v vodstvu JSZ vse več besede pravi delavci, ki so bili pripravljeni bolj odločno zagovarjati delavske pravice: zboljš-

²⁵ Tiskana Spomenica vsem prijateljem delavskih in nameščenskih samoupravnih in državljanskih pravic, 4 strani, izdana od Jugoslovanske strokovne zveze, Strokovne komisije in Narodno strokovne zveze v Ljubljani 14. aprila 1939.

²⁶ Pravica, št. 32, 11. avgusta 1927.

²⁷ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. 4, M. 1. Pravila JSZ sprejeta na občnem zboru JSZ 16. junija 1926 § 2. in 3. Ta dva paragrafa sta enaka obstajala tudi v prejšnjih in poznejših pravilih.

²⁸ Janko Prunk, Zveza delovnega ljudstva (Savez radnog naroda) za opštinske izbore u Ljubljani decembra 1922 godine. Prilozi za istoriju socializma 8, Beograd 1971, str. 175—212.

²⁹ Srečko Zumer, spomini v rokopisu, stran 5, hrani jih S. Zumer.

šanje materialnega položaja, večjo socialno zaščito in primernejšo, to se pravi večjo vlogo v političnem življenju.

Leta 1925 je postal podpredsednik in leta 1927 predsednik JSZ Srečko Žumer.³⁰ Okoli sebe je zbral prave delavske borce Jožeta Rutarja,³¹ Antona Marinčka,³² Vilka Pitaka,³³ ki so ostali potem zvesti JSZ do konca. Z njimi so najtesneje sodelovali še prekaljeni krščansko socialni delavski borec Jože Gostinčar in ideologa krščanskega socializma France Terseglav³⁴ in frančiškan pater dr. Angelik Tominec-Atom.³⁵ Ti ljudje so zelo poživili delo krščansko-socialistične Jugoslovanske strokovne zveze, ki je do tega časa bolj životarila. Usmerili so ga tudi na nove lastne delavske interese ter leta 1927 izvedli preureditev sindikata. Do tega časa je bila po društvenih pravilih »Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ) zveza strokovnih organizacij in društev krščanskega delavstva v državi SHS. Strokovne organizacije nekrščanskega delavstva v državi SHS postanejo lahko članice JSZ, ako izjavijo, da stojte na pozitivno verskem stališču. Društvo ima svoj sedež v Ljubljani.«³⁶ V organizacijskem pogledu po društvenih pravilih ni bilo natančno določeno, kako so posamezne organizacije in skupine krščanskega delavstva vključene v JSZ. Obstajale so neke vmesne oblike strokovne zveze, katerih obseg in področje nista bila natančno določena. To sicer ni motilo ob dotedanjem priličnem mrtvilu. Novo vodstvo z Žumrom pa je hotelo iz JSZ napraviti moderno organiziran sindikat, ki bo sposoben opravljati svojo nalogo. Ustvariti je hotelo večjo koncentracijo, ki bi omogočala boljše zbiranje finančnih sredstev in centrali večji pregled nad dejavnostjo posameznih organizacij in možnost boljšega usmerjanja in hitrejšega dajanja pomoči.³⁷

³⁰ Srečko Žumer je bil strojni stavec v Jugoslovanski tiskarni. Že pred prvo svetovno vojno se je seznanil s Krekom, za JSZ ga je navdušil leta 1921 Janez Gostinčar, sin Jožeta Gostinčarja. — (S. Žumer, spomini v rokopisu, stran 2–3). Bil je duša krščansko-socialistične JSZ, užival med krščansko-socialističnimi delavci zaupanje in popularnost, ostal je ves čas neomahljiv borec za krščansko-socialistične ideale (ustni podatki M. Jeršiča avtorju, februarja 1972).

³¹ Jože Rutar, po rodu Korošec iz Roža, v službi v ekspeditu Jugoslovanske tiskarne, je bil zaradi poštenosti, odkritosti in pripravljenosti vedno braniti krščansko-socialistične poglede, med krščanskimi socialisti zelo priljubljen. Umrl je že leta 1936, mlajši kot šestdeset let. (S. Žumer, spomini v rokopisu.)

³² Anton Marinček, nekaj časa je študiral teologijo, potem pravo, ki ga ni dokončal, zaposlen je bil kot pravni referent Delavske zbornice, kjer je odgovarjal za podpore brezposelnim in slabo plačanim delavcem. Prijatelj so ga v šoli imenovali beraški referent. Bil je prepričan socialist, klerikalci so ga ves čas imeli za prikritega komunista, obenem pa je bil globoko veren kristjan. Sam se je vedno imel za delavca. (Ustni podatki V. Pitaka 30. marca 1972 in M. Jeršiča februarja 1972 avtorju.)

³³ Vilko Pitako, sin delavke, tedaj študent prava, se je v mladosti seznanil z delavskim bojem. Bil je z materjo na Zaloški cesti. V krščansko-socialistično gibanje ga je pripeljal France Kordin, ključavničar v železniških delavnicah v Ljubljani in predsednik Krekove mladine. Pitako je bil nekaj let načelstveni tajnik JSZ, nato pa urednik revije Beseda za sodobna vprašanja. (Ustni podatki V. Pitaka avtorju, 30. marca 1972.)

³⁴ France Terseglav je bil urednik Sovenca, kar ga je ves čas oviralo, da bi lahko brez-kompromisno pokazal svoje nazore. V mladosti je nekaj časa študiral teologijo, potem pa je izstopil, bil je markantne zunanosti. Med prvo svetovno vojno je bil v ruskem ujetništvu, kjer je doživel oktobrsko revolucijo in državljansko vojno, kar je vplivalo nanj, da je spoznal pomen delavskega boja in socializma, katerega pa si ni mogel zamisliti brez krščanskega etosa. (Pismeni podatki njegovega sina prof. Franceta Terseglava avtorju, novembra 1968). Terseglav je bil izredno inteligenčen in izobražen, spoznal se je na vsa področja družbenih znanosti od ekonomije do etike, kar dokazujejo njegovi številni članki v vseh slovenskih katoliških revijah.

³⁵ Angelik Tominec, frančiškanski pater, otrok velike ljubljanske delavske družine, je študiral pred vojno teologijo v Freiburgu v Nemčiji, kjer je promoviral za doktorja. Sredi dvajsetih let se je začel družiti z delavci JSZ in znanstveno proučevati delavsko vprašanje. Napisal je veliko razprav in člankov, iz katerih veje prepričan o nujnosti socialistične preobrazbe kapitalistične družbe, te razprave so bile idejno orožje JSZ v boju s katoliškimi kapitalističnimi ideologi. (Delavska pravica, 29. aprila 1931.)

³⁶ Pravila JSZ, sprejeta na občnem zboru JSZ 16. julija 1926, arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. 4, M. 1.

³⁷ Pravica, 20. oktobra 1927.

Tako so v novih društvenih pravilih, ki so jih sprejeli na občnem zboru 16. oktobra 1927, Strokovnim zvezam, ki so združevale strokovne organizacije in skupine ene stroke, natančno začrtali področje in pristojnosti. Strokovna zveza je morala o vseh važnejših sklepih, zlasti glede stavk takoj obvestiti načelstvo JSZ, ki je te sklepe odobrilo ali jih predložilo vodstvu JSZ. Enako je bilo tudi z Zvezo delavskih društev, ki je združevala društva, ki so jih sestavljali »v posameznih krajih taki delavci in nameščenci enega ali raznih poklicev, ki se za zdaj ne morejo organizirati v čisto strokovne organizacije«. ³⁸ S temi novimi pravili je bila ustanovljena še nova instances, to je ekspozitura JSZ, »ki jo ustanovi načelstvo JSZ v večjih delavskih centrih, kjer obstoji za to potreba in ji določi področje. Ona vodi delo vseh strokovnih organizacij in društev s svojega teritorija. Načeljuje ji ekspoziturni odbor in strokovni tajnik, ki ga pošlje načelstvo JSZ.« ³⁹

Jugoslovanska strokovna zveza je imela tedaj svoje prostore na Starem trgu, namreč dve sobi v hiši, ki je bila pred vojno last JSZ, po vojni so jo pa zaradi finančne stiske prodali. V teh dveh sobah je bilo tudi uredništvo Pravice. Te težke razmere s prostorom so se zboljšale leta 1929, ko se je JSZ preselila v prostore nove zgradbe Delavske zbornice na Miklošičevi cesti. ⁴⁰ V letu 1927 je bila JSZ zelo dejavna. Priredila je po vseh krajih, kjer so bile njene organizacije, za proslavo 1. maja zborovanja. ⁴¹ Močno se je angažirala v mezdnem boju. Njen najpomembnejši uspeh v letu 1927 je bila zboljšana kolektivna pogodba v papirnici Vevče in preprečitev odpusta delavcev.

Največja zunanja manifestacija JSZ pa je bil velik tabor, ki ga je priredila skupaj s Krekovo mladino 22. maja na Št. Joštu nad Kranjem. Zborovanja se je udeležilo precejšnje število krščanskosocialističnega delavstva iz Ljubljane, Tržiča, Jesenic in od drugod. Igrala je jeseniška delavska godba. Na zborovanju, ki mu je predsedoval A. Marinček, so med drugimi govorili F. Terseglav, A. Gasser in J. Rozman z Jesenic, Jože Gostinčar, v imenu krščanskosocialističnega kluba Borba pa študent A. Oven in v imenu SLS dr. Ivan Stanovnik. ⁴²

Tako dejavna JSZ in njena mladinska organizacija Krekova mladina, ki je bila ustanovljena leta 1922, sta začeli pridobivati vpliv in privrčence med različnimi družbenimi skupinami, precej med študentsko katoliško mladino. Najpomembnejša takšna skupina se je izoblikovala v mariborskem bogoslovju; pripadali so ji bogoslovci Jože Lampret, France Šmon, Edi Kocbek, Tone Krošl, Anton Terstenjak in Stanko Cajnkar, takrat že prefekt, ki so se pod vplivom krščanske socialistične revije Socialna misel ⁴³ začeli intenzivno zanimati za ekonomska in socialna vprašanja. ⁴⁴ Inspirator in glava te grupe, katere pripadniki so vsi zelo veliko pomenili pozneje v krščanskem socialističnem gibanju na Slovenskem, je bil verjetno Jože Lampret, ki je v letu 1925/26 na ljubljanski univerzi študiral pravo in obiskoval debate študentskega marksističnega

³⁸ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. 4, M. 1. Društvena pravila JSZ, sprejeta na občnem zboru JSZ 16. oktobra 1927.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Ustni podatki V. Pitaka avtorju 30. marca 1972.

⁴¹ Pravica, 5. maja 1927.

⁴² Pravica, 26. maja 1927.

⁴³ Izhajala v Ljubljani kot mesečnik od 1922 do 1927 pod uredništvom Franceta Terseglava, dr. A. Gosarja in dr. Engelberta Besednjaka.

⁴⁴ Ustni podatek E. Kocbeka avtorju 7. aprila 1972.

kluba.⁴⁵ Ti bogoslovci so v dogovoru z JSZ in Krekovo mladino organizirali julija 1927 mladinsko posvetovanje v Veliki Nedelji o socialnem vprašanju. Prisotni so bili glede tega konkretni: udrihali so po krščanskih industrialcih, gospodarstvenikih, ki izrabljajo tudi krščanstvo v svoje kapitalistične namene. Dodali so še kritiko klerikalne stranke in njenega šefa dr. Antona Korošca.⁴⁶ Katoliško časopisje je o tem posvetovanju in njegovi vsebini kar molčalo, spregovorila pa je škodoželjno socialistična Delavska politika, ki je to imenovala revolucijo v klerikalnih vrstah.⁴⁷

H Krekovi mladini in JSZ je prišlo tudi nekaj mladih intelektualcev iz križarskega gibanja, ki samo ni bilo socialno usmerjeno, pač pa pretežno duhovno,⁴⁸ toda nekateri posamezniki iz tega kroga, med njimi Miro Jeršič, Aleš Stanovnik in Tomaž Furlan, so se ukvarjali z družbenimi in političnimi vprašanji. Tako je Miro Jeršič v Križu na gori v članku Nov človek — novo gospodarstvo pisal med drugim: »Če težimo iz 'starega' gospodarstva v novo, potem nam ne sme obledeti prepričanje, da je treba ozdravitve pri koreninah v bistvenih podlagah sedanjega kapitalističnega gospodarstva. Vedeti moramo, da je vse drugo samo olupševanje in popraviljanje stare hiše, ki se mora porušiti prej ali slej. Ne smejo nam biti v slepilo, da ne bi videli še dalje, gesla: rože v sobo proletarca, športna igrišča za tovarnami, hišica z vrtom; ker vse je malo, dokler se ne spremeni v bistvu razmerje med delavcem in njegovim gospodarjem; dokler bo delavec le del stroja in ne njega gospodar...«⁴⁹ Za temi besedami se skriva že nov pogled mladih slovenskih kristjanov na družbo. »Z vstopom mladih inteligentnih moči v vrste JSZ je krščanski socializem na Slovenskem vstopil v novo fazo svojega razvoja.« Tako je označil v članku v Pravici konec leta 1927 položaj France Terseglav.⁵⁰

Poglejmo, kaj so torej te mlade inteligentne moči prinesle v slovenski krščanski socializem. Kot vsako mladinsko gibanje je bila tudi Krekova mladina zelo radikalna, to je radikalna v svojih ideoloških, socialnih in političnih konceptih. In še nekaj je imela Krekova mladina, kar običajno ni značilno za mlade, smisel za organiziranost. Njen odsek Borci, ki so se ustanovili 1928, so prav izredno razvili svojo organizacijo. Krekova mladina, organizirana po vsej Sloveniji v krajevnih organizacijah imenovanih družine, katerih vrhovni organ je bila centrala Krekovih družin, je bila zelo aktivna. Prirejala je različne socialno politične tečaje, na katerih so poslušali predavanja o socializmu, o delavskem boju, o mednarodni delavski organizaciji, o razmerju krščanstva in socializma, o delovni teoriji vrednosti itd. Organizirali so kulturno-prosvetno dejavnost, saj je Krekova mladina poudarjala, da je matica krščanskosocialne delavske prosvete.⁵¹ Najvidnejši znak delovanja Krekove mladine pa so bili veliki tabori, ki jih je prirejala na prostem, ponavadi na priljubljenih delavskih nedeljskih izletiščih (Št. Jošt nad Kranjem, Sv. Planina nad Trbovljami itd.). Na teh taborih ali zborovanjih so govorili najvidnejši voditelji slovenskega

⁴⁵ Podatek Dušana Kermavnerja avtorju 12. aprila 1972.

⁴⁶ Slavko Kremenšek, Slovensko študentsko gibanje 1919—1941. Ljubljana 1972, stran 111 (nadalje Kremenšek).

⁴⁷ Delavska politika, 10. avgusta 1927.

⁴⁸ O križarstvu bo govor obširneje malo pozneje.

⁴⁹ Križ na gori, II. letnik 1925/26, štev. 5—6.

⁵⁰ Pravica, 15. decembra 1927.

⁵¹ Poslanstvo in pota Krekove mladine, Ljubljana 1929 (žepni format) 56 strani; poročila v Pravici, Delavski pravici in Ognju.

krščanskega socializma, razlagali njegovo bistvo in namen ter poudarjali pomen samostojne krščanskosocialistične delavske organizacije. Zborovanje je po navadi popestrila delavska godba ali pevski zbor.

Krekova mladina je bila ves čas najtesneje povezana z JSZ in na vseh taborih sta nastopali skupaj, tako da delo ene in druge ni mogoče ločiti. Najbolj aktivni člani Krekove mladine so bili tudi v vodstvu JSZ. O téj povezanosti je pisal v začetku leta 1928 Anton Marinček: »Kdor bi menil, da služi v polnem obsegu Krekovi ideji, če je član Krekove mladine, če se udeje v društvu, pa magari še tako pridno, pri tem pa bi zanemarjal našo glavno delavsko organizacijo — Jugoslovansko strokovno zvezo, ta bi bil v veliki zmoti. Glavni naš cilj mora biti močna Jugoslovanska strokovna zveza. Ona mora biti za nas armada, ki naj vodi delavski boj s kapitalizmom in s sedanjo družbo, v boju za boljše delovne pogoje, za boljšo existenco in za boljšo novo družbo. Če bo Jugoslovanska strokovna zveza močna, bo krepka tudi Krekova mladina. Kajti obe organizaciji morata ena drugo dopolnjevati. Krekova mladina zajema in izoblikava delavsko mladino, napeljava njeno borbenost v pravo in koristno smer, to mladino tako rekoč oboroži, potem pa odpre vrata na stežaj, da se pridružijo ti mladi starejšim že utrjenim kadrom.«⁵²

Januarja 1928 je začela Krekova mladina izdajati svoje glasilo revijo Ogenj,⁵³ ki je pisala izredno radikalno za socializem, za razredni boj, obsojala SLS kot kapitalistično in njeno politiko sodelovanja v reakcionarni vladi kot izdajo slovenskih narodnih interesov.

Posebno radikalen je bil urednik prvega letnika revije Tone Krošl.⁵⁴ V članku Socialno vprašanje je pisal med drugim: »Delavskega vprašanja ne rešimo s socialnimi reformami nikdar; nikdar z zakoni o zaščiti delavca, ki v nadaljnjem izvajanju postanejo nesmiselni in s pomočjo katerih odrežejo delavcu polovico zaslužka! Tudi fraza o solastništvu se v praksi izkaže kot fraza ... samo ena je praktična možna rešitev: Dati delavcem v posest njihova produkcijska sredstva, njihove rudnike, tovarne itd., ravno tako, kot imajo kmetje v posesti svojo zemljo, ki jo obdelujejo s svojimi lastnimi močmi. Nove poti moramo mi hoditi, poti, ki kažejo in gredo danes daleč naprej preko Kettelerja in Leona XIII. in Kreka, kajti razvoj ne stoji nikdar mirno in Ketteler in Krek bi bila danes že čisto drugačna, mnogobolj radikalna v govoru in delu, kot svojčas.«⁵⁵ Ali pa članek Dva krščanska socializma, ki jasno govori, da je krščanski socializem na Slovenskem prišel v kvalitetno novo etapo: »Obstojata dva krščanska socializma. Prvi, solidarizem hoče v duhu religije prenoviti svet. Delavsko gibanje pozna samo kot gospodarsko gibanje, štrajk samo kot gospodarski štrajk, a ga smatra kot potrebno zlo. Je brezrazreden, ne govori o proletariatu in ne o buržoaziji, vso družbo smatra kot eno družino, v kateri pa ni pravega reda, ker ni pravega razumevanja in vzajemnosti v duhu religije. Drugi, krščanski socializem pa stoji na stališču razrednega boja: zahteva, da se ves proletariat organizira v obrambo pred kapitalizmom. Prizna-

⁵² Pravca, 19. januarja 1928, uvodnik v strokovno organizacijo.

⁵³ Ogenj, glasilo krščanskosocialistične mladine, izhajal mesečno od januarja 1928 do konca leta 1931.

⁵⁴ Tone Krošl je v jeseni 1927 prišel iz mariborskega bogoslovja v Ljubljano študirat zgodovino. Bil je izredno inteligenčen, temperamenten in sugestiv. V začetku je vneto sodeloval pri Krekovi mladini, po letu 1930 pa se je popolnoma odmaknil od nje, se posvetil poklicu in se poburžoazil, Ustni podatki E. Kocbeka avtorju marca 1972.

⁵⁵ Ogenj, I. letnik, 1928, stran 3—5.

va poleg gospodarskega tudi politični štrajk. Kapitalizem smatra kot novo poganstvo, kot potvorbo Kristukovega nauka. Zato hoče ravno med proletariatom dvigniti in obnoviti religiozno zavest. Zato se socializem ne omejuje samo na delavstvo, temveč na ves delovni razred: na delavca, kmeta in intelektualca. Zahteva obratne svete, po katerih soodločuje ali pa odločuje proletarijat. Zahteva drugačen upravni in družbeni red.⁵⁶

Takšne ideje so zelo razburile reakcionarne vrhove klerikalne SLS. Podnačelnik SLS Marko Natlačen je rekel škofu Jegliču, da se Krekova mladina pod Marinčkovim vodstvom razvija v boljševisko smer.⁵⁷

Krščanskosocialistično delavstvo je bilo zelo nezadovoljno s politiko SLS, ki se je leta 1927 povezala z najbolj reakcionarnimi buržoaznimi velikosrbskimi krogi in šla z njimi v vlado. Dr. Andrej Gosar je postal celo minister za socialno politiko. Gosar je kot minister sicer napravil pomembno stvar, odredil je budžet za gradnjo Delavske zbornice v Ljubljani, toda delavskega socialnega položaja ni mogel v ničemer bistveno izboljšati. Prepovedana je bila proslava 1. maja, kar je delavce JSZ razburilo. Na občnem zboru JSZ 20. maja 1928 je prišlo tudi že do spopada med radikalno Marinčkovim socialistično strujo z oportunističnim ministrom Gosarjem. Marinček, ki so ga podpirali delavski delegati, je ostro kritiziral delo SLS in ministra Gosarja in obrazložil, da odstopa kot občinski svetnik in kot funkcionar JSZ.⁵⁸ Gosar se je v daljšem govoru branil Marinčkovih napadov in pojasnjeval svoje delo.⁵⁹ Ta spopad je tudi povzročil, da je načelstvo JSZ sklenilo, da vzame izdajanje časopisa *Pravica* iz dr. Gosarjevih v svoje roke. Sklenili so spremeniti tudi njegovo ime v *Delavsko pravico*, da bi bolj poudarili svojo delavsko usmeritev, utrdili med svojim članstvom zaupanje in odvrnili vsak sum o kakršnikoli odvisnosti od SLS.⁶⁰ Odnosi med vodstvom SLS in krščanskimi socialisti v JSZ so postajali vse bolj napeti. V prvih dneh septembra se je delegacija JSZ Gostinčar, Žumer in Pitako pogovarjala z dr. Korošcem o položaju in dan nato še z dr. Natlačnom.⁶¹ Korošec je apeliral na krščanske socialiste, naj se pomirijo z vodstvom SLS.⁶² Dne 16. septembra 1928 je prišlo do skupne seje izvršilnega odbora SLS in načelstva JSZ. Ker je S. Žumer očital, da se skozi vse delo SLS vleče kot rdeča nit nasprotovanje delavstvu JSZ, je tajnik SLS dr. Kulovec zapretil, da bo SLS, če JSZ ne bo spremenila svoje smeri, le-to materialno in organizacijsko uničila.⁶³ Na tej seji je JSZ podala pismeno izjavo, da še pripada Slovenski ljudski stranki, da pa krščanski socialisti mislijo, da mora biti politika SLS v smislu Krekovega programa naslonjena na neodvisne in svobodne stanovske organizacije kmetijskega, delavskega in obrtniškega delovnega ljudstva, ki se kot enakopravne enote družijo v SLS. Tako si JSZ lasti popolno pravico, da k vsem sodobnim in nujnim vprašanjem zavzema svoje stališče. Krščanski socialisti se bodo še naprej borili proti obstoječemu nemoralnemu kapitalizmu in da »zanje ne more biti merodajna krivična buržoazna zakonodaja, marveč le

⁵⁶ Ogenj, I. letnik, 1928, stran 11.

⁵⁷ Zapis v dnevniku škofa Jegliča, 19. januarja 1928 — prepis dnevnika v arhivu CK ZKS v Ljubljani.

⁵⁸ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 1. Zapisnik rednega občnega zbora JSZ, 20. maja 1928 v Ljubljani.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Arhiv IZG, fond JSZ, fasc. I, M. 2. Zapisnik 2. redne seje načelstva JSZ, 30. maja 1928.

⁶¹ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 2. Zapisnik 14. seje načelstva JSZ, 5. septembra 1928.

⁶² Srečko Žumer, spomini v rokopisu, stran 6.

⁶³ Prav tam.

okrožnica Leona XIII. Rerum novarum, v vseh njenih logičnih posledicah, ki je v celoti nasprotna kapitalistični zakonodaji in celotnemu kapitalističnemu družbenemu sistemu. Za primere, ki se dajo rešiti le s političnim delovanjem, je za delavstvo nujno potrebna stanovska politična organizacija Delavska zveza, ker je delavstvo v najvišji meri zainteresirano, da je zastopano v javnih korporacijah. Krščanski socialisti bodo skrbeli, da se sčasoma vse delavstvo združi v enotni fronti proti združeni kapitalistični buržoaziji. Da pa si krščansko delavstvo zagotovi za doseg svojih ciljev izrazit delavski naraščaj, je nujno potrebna samostojna, samo v verskem in moralnem oziru od cerkve odvisna, delavska kulturna organizacija, Krekova mladina.« Izjava se zaključuje s parolo Delu slava, čast, oblast.⁶⁴

V tej izjavi so krščanski socialisti še zadnjič potrdili svojo pripadnost k SLS, s katero so se kmalu potem dokončno razšli. Drugače pa je izjava zelo radikalna po svojem duhu in kaže, da se JSZ ni dala ustrahovati in obrzdati reakcionarnemu buržoaznemu vodstvu SLS.

Pred nastopom šestojanuarske diktature je bil položaj v krščanskosocialističnem taboru približno tak, kot ga je označil v svojem dnevniškem zapisu škof Jeglič: »Križarji so bolj mirni in se drže SLS, ter skušajo biti vsestransko korektni. Toda Krekovci, dijaštvo in Strokovna zveza so še v nevarnosti, da bi zabredli. V nedavni številki Ognja je nekdo grdil samostanske šole, povzdigoval pa boljševiske. Pri naših seniorjih se opaža, da ostro nastopajo proti Krekovcem.«⁶⁵

Komunistična partija je bila v tem času do krščanskih socialistov še nadalje skeptična in ni uvidela, da so se ti precej osamosvojili in premaknili v levo. Tako je komunistična Enakost pisala, da je drugačno pisanje Delavske pravice od Slovencev »samo klerikalna hinavščina, ker je treba delavcem nametati peska v oči, da bodo mislili, da je krščanski socializem nekaj samostojnega, ne pa privesek SLS, katera krščanskosocialistične ideologe in sociologe bogato nagrajuje za dobro plačanimi službami... Zato bo proletarijat zastonj pričakoval radikalnih sprememb razmer, dokler bo dajal zaupanje elementom, kot so Gosar, Kristan (ta je bil socialdemokrat — opomba J. P.) in Terseglav, ki se dobro počutijo v milosti buržoazije in bi bilo čudno, če bi se borili za socialistični družbeni red...«⁶⁶

II

Jugoslovanska strokovna zveza v boju za socialno zaščito delavstva v prvem letu diktature

Na šestojanuarsko diktaturo so krščanski socialisti v Jugoslovanski strokovni zvezi reagirali razmeroma hitro. Dne 27. januarja 1929 so sklicali sejo vodstva JSZ, ki so se je udeležili predstavniki vsega v njej vključenega delavstva, 42 po številu. Najprej je Jože Gostinčar orisal gospodarski in socialni položaj delavstva vseh strok v Sloveniji in po vsej državi, potem pa je Vilko

⁶⁴ Izjava, tipkopis v arhivu IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 1.

⁶⁵ Dnevnik škofa Jegliča, 20. novembra 1928.

⁶⁶ Enotnost, glasilo PK KPJ za Slovenijo, izhajala od 20. avgusta 1926 do 8. marca 1929; 19. oktobra 1928. Članek Delavci in kmetje spregledajte!

Pitako prebral osnutek Spomenice Nj. Veličanstvu Aleksandru I., kralju Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki so jo zborovalci soglasno sprejeli.⁶⁷

V spomenici so ugotavljali, da je delavstvo slej ko prej med najvažnejšimi nosilci in dejavniki gospodarstva, zato je mogoče napredujoče in uspešno gospodarsko življenje le, če se država ozira tudi na telesne in duševne potrebe delavstva in dviga njegovo življenjsko raven. Od strani gospodarskih krogov pa se v naši državi pojavljajo v zadnjem času predlogi in zahteve, ki ogrožajo življenjske razmere predvsem industrijskega delavstva pa tudi vseh delovnih množic. Socialno zavarovanje, zakonito določen maksimalni delovni čas, zakonska zaščita delojemalcev so neobhodno potrebne za človeka dostojno življenje širokih plasti naroda. Država kot skupnost mora stati nad vsemi socialnimi razredi in njeno delovanje mora biti usmerjeno v dobro celote vseh državljanov. Zato mora uravnati gospodarsko življenje, da ni v kvar kakemu delu državljanov. Njen interes bo moral biti, da štiti ekonomsko slabše sloje državljanov, kateri predstavljajo ogromno večino v državi, pred izkoriščanjem ekonomsko močnejših. Zato se delavstvo obrača na svojo državo in nje poglavarja, pričakuje od njiju polne zaščite in pomoči pri napornem delu v korist splošnosti države ter želi predvsem:

1. Da ostanejo vsi delavski zaščitni in socialni zakoni, zakon o zaščiti delavcev, zakon o zavarovanju delavcev, zakon o inšpekciji dela in druge uredbe in pravilniki v sedanji obliki neokrnjeni;
2. da se ti zakoni točno in dosledno izvajajo in še izpopolnijo in da se zboljša tudi delovanje vseh institucij in zavodov, ustanovljenih na osnovi teh zakonov;
3. da se sanira zavarovanje rudarskega in plavžarskega delavstva;
4. da se po zgledu modernih kulturnih držav zlasti uvede starostno zavarovanje in zavarovanje za brezposelnost;
5. da se izvede socialno zavarovanje v polnem obsegu tudi za kmetijske delavce;
6. da se raztegne pokojninsko zavarovanje zasebnih nameščenec, ki je izvedeno v Sloveniji in Dalmaciji, na vso državo.⁶⁸

Za vodstvo Jugoslovanske strokovne zveze sta podpisana načelnik Srečko Žumer in tajnik Vilko Pitako. Spomenico so poslali še ministrskemu predsedniku P. Živkoviću in ministru za socialno politiko M. Drinkoviću.⁶⁹

Te precej radikalno postavljene zahteve so bile znak, da JSZ ve, kaj pomenja diktatura, da ta ne bo reševala delavskega socialnega položaja.

Februarja 1929 je bila odprta nova stavba Delavske zbornice za Slovenijo na Miklošičevi cesti, kamor se je preselilo tudi vodstvo JSZ. Na skupščini Delavske zbornice 18. februarja, ko so govorili o novem proračunu in delu, so zastopniki krščanskih socialistov zavzeli stališče konstruktivnega sodelovanja s socialdemokratsko večino zbornice, češ da se zavedajo, da v tem težkem položaju zbornica predstavlja nasproti javnosti in državi zastopstvo delavstva.⁷⁰ V tem času, spomladi 1929, so krščanski socialisti predlagali ustvaritev sindikalne enotne fronte v Sloveniji. V tem smislu je najodločneje pisal Ogenj, glasilo krščanske socialistične delavske mladine, ki je dejal, da med krščanskim socialističnim delavstvom odmeva klic po enotni delavski fronti. V nasprotnih vrstah ravno tako, sicer redkejši kot pri krščanskih socialistih, pa je vendarle.

⁶⁷ Delavska pravica, 31. januarja 1929.

⁶⁸ Delavska pravica, 31. januarja 1929.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Delavska pravica, 21. februarja 1929.

Toda odločilnih korakov kljub temu ni. Vzrok je v tem, da je kapitalizem razbil delavski razred na različne politične načine. Te stranke, ki so zelo različne po svojem idejnem temelju, je zelo težko združiti; mogoče pa bi bilo združiti vse delavstvo na strokovnem polju. »Zato bi bilo potrebno, da osnujejo vse strokovne delavske organizacije v Sloveniji čimprej strokovni svet (podčrtano v originalu — opomba J. P.). Člani tega sveta bi bili zastopniki posameznih strokovnih central — sorazmerno številu delavstva, organiziranega v zadevni organizaciji. Strokovni svet bi razpravljajal na svojih sejah o vseh vprašanih, ki so skupna delavstvu... Sklepi strokovnega sveta bi morali biti obvezni za vse organizacije brezpogojno in sicer le, ako bi bili sprejeti soglasno... Na ta način bi se onemogočila vsaka majorizacija...«⁷¹ S strokovnim svetom bi bilo po zamisli predlagateljev onemogočeno izrabljanje delavstva s strani političnih strank in demagogov. Strokovni svet bi se med delavstvom utrjeval in ga vodil do enotne strokovne organizacije, ki bi postavila na čelo le najboljše.⁷² »Zavedati se moramo, da je socializem skupna zadeva vsega delavstva, zaradi česar ga ne bo mogla uveljaviti le ena organizacija, ampak le delavstvo kot celota« (podčrtano v originalu — opomba J. P.) — je zaključil Ogenj.⁷³

Priznati moramo, da je bil predlog krščanskih socialistov zelo dober, tehten in upravičen, kajti delavstvu so se obetali hudi časi v njegovem vsakdanjem življenjskem boju. Predlog o sindikalni enotni fronti je bil v tedanjih razmerah politične in ideološke razcepljenosti delavstva edina stvarna alternativa. Toda kljub temu ni naletel pri največji slovenski sindikalni centrali, socialnodemokratski Strokovni komisiji, na nikakršno razumevanje. Socialni demokrati so vztrajali pri svojih togih in sektaških pogledih, da so edini zastopniki proletariata. V svojih listih, Delavcu in Delavski politiki, so ponujeni predlog krščanskih socialistov enostavno zavrnil. Tako je pisala Delavska politika, »da o postulatih krščanskih socialcev torej ni mogoč resen razgovor, dokler ne opuste svojega gledišča glede vere in narodnosti ter glede političnega solidarizma z meščanskimi političnimi strankami... dokler stoje krščanski socialci na načelih, ki s strokovnimi organizacijami nimajo nič skupnega, toliko časa o dejanskem zblizevanju med strokovnimi organizacijami ne more biti govora, ker bi vsakršno zblizevanje na takih principih ustvarjalo v strokovnih organizacijah nevarno anarhijo in borbo za stvari, ki ne spadajo tja...«⁷⁴ Delavec pa je še pristavil, »da klic po enotni fronti ni nov. Uporabljali so ga že komunisti, ker so bili mnenja, da je najlaže v kalnem ribariti. Prihajate s predlogom skupnih strokovnih svetov. Ali mar mislite, da bi ti strokovni sveti mogli odpraviti in zbrisati zgodovino?...«⁷⁵

Socialnodemokratski voditelji so do krščanskih socialistov kazali veliko nestrpnost in jih skušali napadati in izriniti kot delavski sindikat. Tako sta na zborovanju v tovarni verig v Lescah, kjer se je JSZ borila za zmanjšanje akorda, socialnodemokratska voditelja Urankar in Jeram zahtevala, da se JSZ v Lescah razpusti.⁷⁶

⁷¹ Ogenj, II. letnik, 1929, stran 66.

⁷² Ogenj, II. letnik, 1929, stran 66.

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ Delavska politika, 13. marca 1929.

⁷⁵ Delavec, 10. aprila 1929.

⁷⁶ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 2. Zapisnik 37. seje načelstva JSZ, 30. aprila 1929.

Dne 23. aprila so nastopili krščanski socialisti na seji ljubljanskega občinskega sveta, med katero so nekateri reakcionarni politiki bivše JDS in tudi SLS napadali delavce, da so leni in manj sposobni od delavcev v inozemstvu. Krščanskosocialistični odbornik Jože Rutar je proti takemu govorjenju protestiral in izjavil: »... Občinska politika bi morala biti vzeta iz okov ozkega strankarstva in imeti pred očmi le blaginjo občanov. Konstatirati pa moram, da se je morala skvarjene politike prenesla tudi v to dvorano. Iz debate o proračunu smo mi delavci obogateli za nekaj neizpodbitnih dejstev, namreč da je meščanstvo popolnoma nesposobno, da bi ustvarilo za družbo kaj odrešilnega. V tej svoji nesposobnosti so napadali pripadniki meščanstva občinsko politiko bivše Zveze delovnega ljudstva, dasi je bila njena politika edini svetel žarek na ljubljanskem magistratu po vojni... Ta politika je bila tako dobra, da jo je bivša Slovenska ljudska stranka razglasila za svojo. V tej proračunski debati pa smo doživeli tudi to, da so bivši funkcionarji bivše SLS odobravalni in podpirali napade na to politiko. Tako ravnanje odločno obsojamo...«⁷⁷

Na občnem zboru JSZ 26. maja, na katerem je bilo prisotnih 31 delegatov, ki so zastopali prek 2.700 članov, je strokovni tajnik Jože Slak, imenoval preteklo enoletno obdobje JSZ kot obdobje konsolidacije. Povedal je, da je bilo 30. aprila 1929 v JSZ vključenih 38 živih skupin: Zveza viničarjev jih ima 17, Prometna zveza 3, druge zveze nimajo skupin. Najmočnejši so papirničarji, kovinarji, usnjarji, kamnoseki, tekstilci itd. Pokazal je, da je bilo delo JSZ živo, da je načelstvo imelo 39 sej, skupine in zveze pa nad 150 shodov, sestankov in občnih zborov, katerih so se udeležili zastopniki načelstva. Celotni promet v načelstveni pisarni je znašal okoli 3.700 sprejetih in oddanih dopisov.⁷⁸

Na seji načelstva JSZ 22. julija 1929 so sklenili na osnovi dopisa Strokovne zveze viničarjev,⁷⁹ ki je poročal o nastopanju duhovščine proti krščanskemu socialističnemu gibanju, poslati mariborskemu škofu »stvarno in ostro spomenico«. V njej so ga opozorili na dejstva in ga pozvali, naj napravi med svojo duhovščino red, drugače da so pripravljeni začeti boj tudi v javnosti.⁸⁰

V začetku septembra 1929 se je JSZ lotila zelo pomembne akcije za sestavo spomenice glede razvoja socialnega zavarovanja. Svoj predlog je poslala Strokovni komisiji in Narodno strokovni zvezi, ki naj bi ga proučili in potem na skupnem sestanku v okviru Delavske zbornice redigirali končno besedilo spomenice, ki bi jo poslali centrali delavskih zbornic v Beograd in ministru za socialno politiko. Dne 11. septembra 1929 so se sestale vse tri strokovne centrale Delavske zbornice in delegat Okrožnega urada za zavarovanje delavcev. Večina je bila mnenja, da je treba ostrine omiliti in posamezne predloge zaradi taktičnih ozirov prinesiti v drugi obliki.⁸¹ Delegati JSZ so bili mnenja, da bi bil to »odstop od demonstracije vrhovnih principov, zato do enotne spomenice skoraj ne bo moglo priti. Strokovno komisijo kot ne neodvisno organizacijsko instanco vežejo sklepi in direktive centrale v Beogradu, ki pa niso v skladu z

⁷⁷ Delavska pravica, 2. maja 1929; o tej Rutarjevi izjavi je poročalo tudi liberalno Jutro 25. aprila 1929 in jo imenovalo senzacionalno.

⁷⁸ Delavska pravica, 29. maja 1929.

⁷⁹ Strokovna zveza viničarjev je bila ob koncu dvajsetih let številčno najmočnejša strokovna zveza v JSZ. Vključevala je agrarni proletariat in polproletariat iz vinogradniških predelov Slovenskih goric in Halož. Njen glavni voditelj in mobilizator je bil Peter Rozman.

⁸⁰ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 3. Zapisnik seje načelstva JSZ, 22. julija 1929.

⁸¹ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 3. Zapisnik seje načelstva JSZ, 11. septembra 1929.

zahtevami, ki bi se morale postaviti v interesu delavcev in nameščencev Slovenije in slovenskega socialnega zavarovanja, motreč vprašanje z našega stališča, da se morajo prispevki pobrani od zavarovancev v Sloveniji, po institucijah zavarovanja, zopet v celoti vračati, ne pa da se z denarjem delavstva Slovenije zida in vzdržuje luksuzne palače v drugih delih države...⁸²

Načelstvo JSZ je na podlagi tega sklenilo objaviti svoj predlog v celoti v Delavski pravici.⁸³ Predlog JSZ objavljen 12. septembra 1929 je vseboval izredno tehtne in konkretne zahteve: Govoril je, da je vzrok vsem pomanjkljivostim delavskega zavarovanja v zakonu o delavskem zavarovanju z dne 12. maja 1922. Po tem zakonu namreč okrožnim zavarovalnim uradom, ki slabo poslušajo, pokrivajo vsakoletni primanjkljaj okrožni uradi, ki izkazujejo pozitivni saldo. To navaja nekatere urade k neracionalnemu gospodarjenju z delavskim denarjem. Manipulativno poslovanje se deli med okrožne urade in centralo Središnjega urada v Zagrebu, kar povzroča dvojne stroške.⁸⁴ JSZ je odklonila vse predloge, ki bi hoteli reformirati in sanirati delavsko zavarovanje: »1. z znižanjem dajatev, 2. s povišanjem prispevkov in 3. z redukcijo plač nameščencev, ker nobeden teh faktorjev ni zakrivil krize in je torej vsaka taka rešitev krize krivična«. Predlagala je, da se namesto dotedanjih številnih okrožnih uradov za zavarovanje delavcev, rudarskih bratovskih skladnic, železniških humanitarnih fondov in najrazličnejših drugih fondov »ustanovi sedem popolnoma avtonomnih delavskih zavarovalnic, katerih področja imajo koincidirati s področjem delavskih zbornic in katere bodo izvajale celotno delavsko zavarovanje na svoj način in riziko. Organizacija in poslovanje delavskih zavarovalnic mora biti tako enostavno, da jih bodo mogli delavci in podjetniki brez težav kontrolirati. V ta namen zahteva JSZ vsestransko in do skrajnosti izvedeno unifikacijo zavarovanja v tehničnem in organizatoričnem pogledu. Namesto bolniškega, nezgodnega, pokojninskega in brezposelnega zavarovanja naj se uvede enotno socialno zavarovanje z enotnim prispevkom za vse vrste zavarovanj, to je za bolezni, za nezgode, za onemoglost in smrt in za brezposelnost. Vsi delavci, tudi rudarji, železničarji, privatni nameščenci itd. morajo biti brezpogojno zavarovani pri delavski zavarovalnici... V gospodarskem pogledu se mora delavskim zavarovalnicam dati in zagwarantirati možnost, da z delavskim denarjem tako racionalno gospodarijo, kakor vsako privatno podjetje. V ta namen morajo imeti delavske zavarovalnice nekak gospodarsko-političen odsek, ki ima dolžnost skrbeti za to, da se celotno premoženje delavske zavarovalnice investira in obrestuje...⁸⁶ JSZ je v svojem načrtu še predlagala, da se Središnji ured v takšni vlogi kot jo je imel, ukine in se namesto tega ustanovi nova institucija, ki bo izvrševala samo posebno kvalificirana dela, takšna ki bi jih ne mogle delavske zavarovalnice, to je izdajanje navodil delavskim zavarovalnicam, reševanje sporov, nadzorstvo delavskih zavarovalnic, centralno statistično obdelavo itd.⁸⁷ Na tak zelo konkreten in pretehtano argumentiran način se je JSZ skušala boriti za zboljšanje delavskega socialnega položaja. Predlogi, ki jih je stavila, so bili rezultat velikega poznavanja

⁸² Prav tam.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Delavska pravica, 12. septembra 1929.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Prav tam.

⁸⁷ Prav tam.

delavskega zavarovanja in so praktično zahtevali njegovo novo kvaliteto. Vsi ti res radikalni predlogi so v tedanjem sistemu reakcionarne buržoazne diktature imeli kaj malo upov na uspeh. Bili so bolj demonstracija proti centralizmu v socialnem zavarovanju in državni ureditvi. Politična razcepljenost delavstva pa je povzročala, da voditelji konkurenčnih delavskih organizacij takšnih predlogov niso podprli, zaradi česar so imeli ti predlogi še manjšo možnost za uspeh in s tem za izboljšanje delavskega socialnega položaja.

JSZ je skušala v banovinskem proračunu za leto 1930 doseči čim večjo vsoto za delavske potrebe in tako je njeno načelstvo sklenilo v tej zadevi govoriti z banom Dravske banovine ing. Sernece. Imenovalo je delegacijo Žumer, Gostinčar, Lombardo, ki naj gre k njemu.⁸⁸ V to prizadevanje JSZ za socialno delavsko zaščito in njen razvoj, ki je bilo v središču njenega delovanja leta 1929, moramo vključiti še nastop na delavskem zborovanju 28. februarja 1930 v dvorani centralnega tajništva delavskih zbornic ob obisku direktorja mednarodnega urada dela Alberta Thomasa. Predstavnik JSZ F. Terseglav je ob odobravanju večine, v svoji izjavi med drugim povedal: »... Krščanskosocialistično delavstvo Jugoslavije ugotavlja, da je socialna zaščitna zakonodaja, kakor je uzakonjena v naši državi, minimum tega, kar od države zahteva naravno pravo, krščanski družbeni red in na moralnih principih sloneča kultura Evrope. Zato pričakujemo, da se obstoječa socialna zaščitna zakonodaja Jugoslavije ne samo ne bo poslabševala, kakor je to želja jugoslovanskih poslovodskih gospodarskih krogov, nego da se bo celo izboljševala in izpopolnila kakor to že obstoječa naša socialna zakonodaja sama predvideva...«⁸⁹

III

Prvi javni spopad med krščanskimi socialisti in vrhovi slovenskega klerikalizma 1929—1930

Klerikalno hierarhijo so, kot smo videli, že dolgo vznemirjale napredne leve ideje, ki so se uveljavljale tako v družbenopolitični kot v idejno kulturni sferi med delom slovenskih kristjanov, nad katerimi si je duhovni in politični monopol lastilo slovensko klerikalno gibanje. Slovensko klerikalno vodstvo, ki je bilo povezano z velikosrbsko buržoazijo in tudi sodelovalo v diktatorski vladi v Beogradu, je hotelo v svojem političnem taboru v Sloveniji ohraniti popoln mir, ki bi mu omogočal nadaljnjo močno pozicijo v političnem življenju Slovenije. Zato so se mu zdele vsakršne napredne ideje v katoliškem taboru, ki so kakorkoli postavljale pod vprašaj ali znikale vladajoče klerikalne avtoritete in strukture, zelo nevarne. Tako so prišli pod udar vrhov klerikalnega vodstva najprej križarji, ki se pretežno sicer niso ukvarjali z družbenopolitično dejavnostjo in propagando, so pa s svojo duhovno širino in svobodnostjo, ki je stremela po duhovni prenovitvi vsega krščanskega življenja, po vzpostavitvi osebne vezi z bogom, teoretično znikali cerkveno hierarhijo in klerikalne strukture.

⁸⁸ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 3. Zapisnik seje načelstva JSZ, 27. novembra 1929.

⁸⁹ Delavska pravica, 6. marca 1930.

Križarstvo,⁹⁰ kot mladinsko gibanje katoliške mladine, se je pojavilo nekako leta 1924. O njem je že precej napisanega. Prvi razpravljavci o njem so bili križarji sami, ki so potem, ko je bilo obdobje razmaha križarstva za njimi, ugotovljali predvsem razloge in način njegovega nastanka ter skušali označiti njegovo vsebino.⁹¹

Na tem mestu bomo govorili o križarstvu v obdobju do leta 1930, ko je bilo, kot smo omenili, izraz katoliškega mladinskega gibanja.⁹² Omejili se bomo zaradi prostora in obdelanosti problema na najbolj splošne ugotovitve. Iz vsega do sedaj znanega gradiva in literature je razvidno, da je križarsko gibanje na Slovenskem nastalo dokaj samoniklo brez večjega tujega vpliva, čeprav so se tudi drugod po Evropi sočasno pojavljala vsebinsko enaka gibanja, s katerimi so se pa slovenski križarji seznanili post festum.⁹³ Rodilo se je iz osnov in problematike slovenske družbe tedanjega časa, kot izraz odpora zoper kapitalistično politiko klerikalne stranke in katoliške cerkvene hierarhije.⁹⁴ Katoliška mladina je »opazila nasprotja med načeli, ki jih je ljubila, spoštovala in doživljala do zadnjih neizprososti in pa tisto okolico, ki se je nanje sklicevala«,⁹⁵ zato je, po mnenju S. Gogale, iskala izhod iz družbene in duhovne krize.

Nezadovoljstvo s celo vrsto družbenih pojavov je križarstvo kazalo s svojo idejno-publicistično umetnostno in organizatorično dejavnostjo.⁹⁶ Prvi dve obliki delovanja sta se najbolj pokazali v križarskih revijah Almanah katoliškega dijaštva, Stražnih ognjih, Križu na gori, Rasti, Križu, Ognju in v nekaj številkah Dijaškega koledarja. Najpomembnejši križarski organizatorji in publicisti so bili študentje, med njimi Anton in France Vodnik, Božo Vodusek Franjo Čibej, Tine Debeljak, Vilko Fajdiga, Tomaž Furlan, Stanko Gogala, Edvard Kocbek, Niko Kuret, Rajko Ložar, Jože Pogačnik,⁹⁷ kar pa se tiče organizacijske dejavnosti, moramo omeniti razne kulturne krožke ter počitniške tečaje in taborjenja. Najpomembnejša organizacija križarjev je bila Akademski Orel. S svojo dejavnostjo so precej razmajali togost in trdnost katoliških študentskih društev.⁹⁸

Težko bi natančno opredelili bistveno hotenje križarjev. Mnenja o njem so se med križarji samimi pozneje razbijala. Med njimi so obstajale razlike v

⁹⁰ Ime dobilo po reviji Križ na gori; izhajal 3 letnike od 1924/25 do 1926/27 in potem obnovljen pod imenom Križ od 1928 do 1930.

⁹¹ Najpomembnejše take poskuse so napisali Stanko Gogala O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja. Ljubljana, 1931... strani; Stanko Cajnkar, Moderni časi in mladinsko gibanje. Beseda o sodobnih vprašanjih I, 1932, št. 3. stran 46; Edvard Kocbek, Mladi. Beseda o sodobnih vprašanjih I, 1932, str. 193—195; Božo Vodusek, Mladinski problem, Sodobnost II, 1934, str. 20—26 in str. 386—397; France Vodnik: Mladinsko vprašanje, Dom in svet 1934, stran 297 in še komunist Bratko Kreft, Borba katoliške mladine. Književnost II, 1934, str. 140—147. V novjšem zgodovnopisju pa so križarje najtemeljiteje obravnavali Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I. Ljubljana 1960, str. 122—138; najobsežnejša in najbolj kompleksna študija o križarstvu je Marka Dvořaka, Poizkus orisa križarskega gibanja. Nova pot XXI, 1969, št. 4—6, str. 146—191, št. 7—9, str. 242—278, št. 10—12, str. 395—402; najnovejša in zelo vsestranska pa je analiza križarstva v delu Slavka Kremenska, Slovensko študentovsko gibanje 1919—1941. Ljubljana 1972, str. 106—117 in 157—165.

⁹² Nekateri avtorji, med njimi M. Mikuž in M. Dvořak potegujejo križarstvo še dalje, M. Mikuž do 1936, M. Dvořak do 1945 in z njimi poimenujeta vse intelektualno duhovno gibanje naprednih katoliških študentov in inteligence, ki se je politično štel h krščanskim socialistom.

⁹³ Kremenski, stran 114.

⁹⁴ Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji I, stran 124.

⁹⁵ B. Vodusek, Mladinski problem. Sodobnost II, 1934, stran 22.

⁹⁶ Kremenski, stran 113.

⁹⁷ Prav tam, stran 115.

⁹⁸ Prav tam, stran 115.

poudarkih posameznih prvin. Razumljivo je, da so posamezniki v mladostnem odporu do družbenega življenja, ki ga niso sprejemali za svoje, iz različnih razlogov, odgovarjali na različne načine.⁹⁹ Stanko Gogala pravi, da je križarska mladina spoznala bistveno vrednost religioznosti in tej osnovni vrednosti podredila vse druge. Hotela je ustvariti nov tip religioznega človeka, ki bi tudi v vsakdanjem življenju živel krščansko življenje. Zelela je preplesti vse kulturno življenje Slovencev z religioznimi vidiki.¹⁰⁰ Svojo religioznost pa so pojmovali drugače, kot jo je bila vajena tradicionalna katoliška cerkev. Njim je bil bog viden kot »lastna duša, kot sonce, kot zemlja«.¹⁰¹ Zavzemali so se za neposredno osebno doživljanje boga brez posrednika cerkvene hierarhije. »... Bog in duša: tu vmes ni nikogar, to je čisto svoja vez stvarnika in stvari. To individualno življenje je pravo in središče vsega. Pod tem vidikom si urejamo in usmerjamo vse druge življenjske odnose.«¹⁰² Zaradi tako pojmovanega krščanstva jih je katoliška cerkev kritizirala.¹⁰³ Branili so se, da njihov pokret ni versko gibanje, je le težnja k obnovi celotnega življenja, tako kulturnega, socialnega, zasebnega; in ker jemljemo religijo za temeljno osnovo vseh življenjskih manifestacij in je ta osnova z drugimi osnovami vred oslabela v članih cerkve, zato je nujno, da se naše težnje pred vsem ostalim usmerjajo v okrepitevi te temeljne osnove... Iz vseh teh razlogov pokret kot težnja k novemu življenju neposredno ni podrejen organski avtoriteti Cerkve.¹⁰⁴

Kljub vsemu pa bi le za redke križarje v tem času veljalo, kar je zapisal Božo Vodusek leta 1934: »Katoliško mladinsko gibanje je bilo sovražno oficialni katoliški javnosti... Ko pa je mladina spoznala, da je katolicizem dejansko, čeprav ne teoretično istoveten z oficialno katoliško javnostjo, se je počasi odvrnila tudi od katolicizma samega, ker ni videla možnosti, da bi v okviru katolicizma uresničila svoje npravne težnje.«¹⁰⁵ Če bi skušali na kratko označiti križarstvo, bi se lahko pridružili B. Kreftu, ki je zapisal, da je bilo križarstvo »bolj versko reformatorsko, kot politično gibanje«.¹⁰⁶ V najizčrnejšem delu o križarstvu, pisanem z velikim poznavanjem in veliko simpatijo, ali celo istovetenjem za križarske ideje, M. Dvořak označuje večino križarjev politično za krščanske socialiste, »čeprav te svoje politične orientacije niso tako vehementno poudarjali, kakor so jim jo njihovi nasprotniki pripisovali. Pripadnost politični formaciji je pomenila križarjem po njihovih načelih manj kot pripadnost križarskemu gibanju in osebnemu prepričanju, ki se nikoli ne more v popolnosti strinjati s katerimkoli političnim programom. Bili so zagovorniki osebno doživljenih idej in šele tem so se bili pripravljene popolnoma pokoriti, vendar ne pokoriti nekritično in kot ubogljiva masa, temveč osebno svobodno in aktivno. Prav zaradi tega bi o križarjih kot o orga-

⁹⁹ Prav tam, stran 115.

¹⁰⁰ Stanko Gogala, O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja, str. 203–204.

¹⁰¹ Tretje leto. Križ na gori III, 1926/27, stran 2.

¹⁰² — IV. V novo leto. Križ na gori II, 1926, stran 4.

¹⁰³ Prvo takšno kritiko je napisal A. Ušeničnik v Slovincu, 17. februarja 1926. Očital je, da vnašajo v svoje ideje duha novega protestantizma. Jeglič pa je isti dan zapisal v svoj dnevnik, da se mora zadeva razčistiti in nevarna struja zatreti. — Dnevnik škofa Jegliča, 17. februarja 1926, prepis v arhivu CK ZKS.

¹⁰⁴ D. P. (Dora Pegan — opomba J. P.) Avtoriteta. Križ na gori II, 1926, str. 68–72.

¹⁰⁵ B. Vodusek, Mladinski problem. Sodobnost II, 1934, stran 22. (Proti Vodušku je pisal F. Vodnik, Mladinsko vprašanje v Domu in svetu, 1934.)

¹⁰⁶ Bratko Kreft, Borba katoliške mladine. Književnost II, 1934, stran 141.

niziranih krščanskih socialistih težko govorili. Da so bili socialisti, je bilo pri njih drugotnega pomena, predvsem so bili križarji...¹⁰⁷

Vseeno pa ne smemo zanemariti, da so se nekateri posamezniki iz križarskega kroga zavedali pomena neposrednega delovanja za družbenopolitične cilje. O Miru Jeršiču in njegovem članku o novem gospodarstvu smo že govorili. Aleš Stanovnik je izrazil prepričanje, da bo »pokret, ki je predvsem religiozen, močno vplival na socialno in politično življenje. Ob političnem razmišljanju človek po nujnosti posledic religiozne obnove na politiko naravnost strastno zahrepeni...¹⁰⁸ Kot človek, ki politično razmišlja, je tudi napisal članek Nova država, kjer je povedal svoje prepričanje, »da zverženost in zamotanost družbenega življenja hiti nevzdržno h koncu. Človeške tvorbe v oblikah držav so že godne za pogin. Je samo še vprašanje kratkega razdobja, ko se bodo na razvalinah zmehaniziranih držav zgradile nove tvorbe ljudskega sožitja, ki ne bo temeljilo na sili in paragrafih, ampak na ljubezni in vzajemnosti... To novo življenje že diha z vzhoda. Poročevalci trdijo, da vstaja v zadnjih letih tam nov svet. Čisto poseben način skupnega življenja, preprosto in mehko brez zamotanih statutov... Vsi čutimo, da nam sedanja naša oblika ne prija več. Zato se nikar ne silimo z njo in ne dopovedujemo sebi in drugim, da to ljubimo, da to hočemo...¹⁰⁹ V smislu odločnega političnega apela je pisal o narodnem vprašanju Božo Vodušek. Zavračal je unitarno jugoslovanstvo pri Slovencih in kritiziral tudi klerikalno manipuliranje s slovensko avtonomijo. Razvil je svoj pogled na slovensko narodno vprašanje, ki je bil nedvomno najnaprednejša koncepcija tega vprašanja na Slovenskem, ki je šla vštric s tisto, ki jo je razvijala svobodomiselná mladina v reviji Mladina. Vodušek je med drugim pisal: »Propagiranje jugoslovanstva s strani Slovencev med Slovenci je neetično, dokler od strani Srbov ni dana podlaga enakopravnosti. Edino ena pot bi bila etična: ne propagiranje med rojaki, ampak nasprotno med Srbi, kajti tam je »ta ideja visokoetična, ker pomeni odrekanje nasilju« in nadaljuje: »slovenski avtonomistični ideal, je lastno politično kulturno in gospodarsko življenje Slovencev, ohranitev posebnega mišljenja in čutenja in posebne povesti. Ta ideal gradi na krivice in neenakopravnosti, ki jih trpimo, vendar jih ne zavrača s primernim moralnim poučkom. Mislim, da je v jedro zadet kot kompromisarski.« Zaključuje z mislijo: »Naša notranja neenakopravnost izvira iz dejstva, da mi Slovenci še nismo političen narod, da še nismo spočeli najvišjega političnega ideala, ki mu ta naziv pristaja... Lastna državna oblika je za narod enak ideal kakor za poedinca osebna svoboda. Ko bo ideal lastne državne oblike sam po sebi rastel iz vseh nas, se bo vprašanje načina njegove uresničitve samo rešilo... V okviru sedanje države je edina rešitev v tem duhu federacija,«¹¹⁰

S takim pisanjem v svojih revijah so izražali do vseh pomembnih življenjskih vprašanj drugačna stališča, kot vladajoča struktura slovenskega klerikalizma in s tem ogrožali njen monopol v katoliških vrstah in netili nemir. Čeprav križarjev ni bilo veliko in so bili razmeroma precej ekskluzivni, so vseeno s svojimi idejami predstavljali latentno nevarnost za klerikalni vpliv na kato-

¹⁰⁷ Marko Dvořak, Poizkus orisa križarskega gibanja. Nova pot, 4—6, 1969, stran 159.

¹⁰⁸ Aleš Stanovnik, Katoliški akademiki o svojem pokretu. Socialna misel IV, 1925, stran

104.

¹⁰⁹ Križ na gori II, 1926, str. 94—96.

¹¹⁰ Božo Vodušek, Etika in politična misel Slovencev. Križ na gori III, 1926/27, str. 103—109.

liške študente, zato jih je klerikalno vodstvo stalno kritiziralo in skušalo omejiti njihov vpliv med katoliško akademsko mladino. Iz odbora Akademске zveze mu je uspelo oktobra 1928 izriniti križarje. Križarjem je ostala še postojanka v Akademskem Orlu.¹¹¹ Odločilo se je udariti po njem, kajti že dalj časa mu je bil s svojim nastopanjem trn v peti.

Akademski Orel je bil v organizacijskem pogledu odsek Jugoslovanske orlovske zveze. Skupina križarjev okrog Pina Mlakarja je našla v njem primeren okvir, za telesne vaje iz notranje potrebe ob zavračanju telovadbe zaradi nje same. Akademski Orel je v svojem nastopu smešil tradicionalen način orlovskega telovadnega sistema in s tem užalil Orlovsko zvezo, v kateri je igral že pomembno vlogo prof. Ernest Tomc. Orlovska zveza se je februarja 1929 odločila za njegov razpust.¹¹² V svojem odloku je navedla le, da je AO kazal veliko upornost in trajno nesolidarnost proti osrednjim odborom in da bi njegov nadaljnji obstoj škodoval ugledu in bodočnosti orlovske organizacije.¹¹³ V brošuri *Moja opazovanja*, s katero je polemiziral proti AO eden glavnih pobudnikov ukrepov zoper križarje Franc Zabret,¹¹⁴ so bili navedeni pravi vzroki razpusta. To je bilo pisanje krščanskih socialistov v reviji *Ogenj*, ki so kritizirali in smešili orlovsko organizacijo, češ da zganja dresuro, uči slepo pokorščino in ubija razsodnost. Predvsem so se obesili na izjavo E. Kocbeka v *Ognju* konec leta 1928, da je vsak krščanski socialist prižigalna vrv, ki vodi do smodnika.¹¹⁵ Z njo so dokazovali, da hoče Kocbek razbiti orlovsko organizacijo. V pogojih, ki jih je predsedstvo Orlovske zveze junija 1929 postavilo članom Akademškega Orla, ki jih morajo le-ti sprejeti, pa bo predsedstvo spremenilo svoj sklep o razpustitvi Akademškega Orla, so bile tudi tele točke: Kocbek mora preklicati svoje pisanje v *Ognju* ali pa ga mora Akademski Orel izključiti iz svojih vrst; noben orlovski funkcionar ne sme delovati v konkurenčni organizaciji (pri tem so mislili Krekovo mladino — opomba J. P.); Akademski Orel priznava popolno pristojnost Jugoslovanske orlovske zveze pri urejanju razmerja orlovstva do vseh drugih organizacij in podobno.¹¹⁶ Člani Akademškega Orla v take pogoje niso privolili, češ da jih žalijo in zahtevajo, da bi ravnali proti svoji vesti¹¹⁷ in tako so se pogajanja pred orlovskim razsodiščem razbila. Nato so člani razpuščenega Akademškega Orla poleti 1929 izdati tiskano *Spomenico Akademškega Orla* vsem orlovskim družinam in slovenski katoliški inteligenci (večji format na 12 straneh), ki je razkrinkavala početje predsedstva Jugoslovanske orlovske zveze, v kateri je imel odločujoč vpliv prof. Tomc, ki je bil izrazito nasproten katoliškemu mladništvu — križarstvu. Na to spomenico je predsedstvo Jugoslovanske orlovske zveze odgovorilo tako, da je članu razpuščenega Akademškega Orla Dragu Ulagi ukinilo štipendijo za študij na telesnovzgojni šoli v Berlinu. Dne 24. novembra 1929 pa je bil na občnem zboru Jugoslovanske orlovske zveze Akademski Orel obsojen kot krivoverska organizacija in potrjen njegov razpust.¹¹⁸

¹¹¹ Kremenšek, stran 112.

¹¹² Prav tam, stran 113.

¹¹³ *Spomenica Akademškega Orla vsem orlovskim družinam in slovenski katoliški inteligenci*, 12 strani, večjega formata, Ljubljana 1929.

¹¹⁴ Franc Zabret, *Moja opazovanja*, 13 strani, Ljubljana 1929, stran 5.

¹¹⁵ Zabret, *Moja opazovanja*, stran 9.

¹¹⁶ *Spomenica Akademškega Orla*, stran 7.

¹¹⁷ Prav tam.

¹¹⁸ Mikuž, *Pregled zgodovine NOB*, I, stran 134.

Reakcionarni klerikalni voditelji v orlovski organizaciji pa se niso dolgo veselili, kajti zmagoslavje jim je zagrenil decembra 1929 diktatorski vladni ukrep, s katerim je bil ves Orel razpuščen in ustanovljen za vso državo Sokol krajevine Jugoslavije, kamor se lahko Orli vključijo.

Leta 1932 so bivši člani Akademskega Orla obnovili svojo organizacijo, ki je bila sedaj podrejena samo Akademski zvezi.

V začetku leta 1930 se je klerikalno vodstvo spravilo nad Jugoslovansko strokovno zvezo, želeč obračunati z njenimi socialističnimi pogledi, njenim kritičnim odnosom do klerikalne politike in njeno neodvisnostjo. Izrabilo je novoletni uvodnik Delavske pravice, ki je zapisala, da zaradi nerešenega delavskega eksistenčnega vprašanja prehaja omejevanje porodov v vse širše plasti naroda, in se vprašala, kaj konkretno stori cerkev, da bi rešila delavsko vprašanje. Slovenec je takoj ostro reagiral in obdolžil Delavsko pravico in krščanske socialiste, da so frazerji, da hočejo z odmikanjem od ostre linije cerkvenosti pridobivati delavce. »Toda zelo se motijo, kajti s polovičarsko zabrisano katoliško ideologijo, ki malikuje pred duhom časa, ne bodo dosegli nobenega vpliva na delavske mase... Imponirali bomo le s smotrnim delom v strogo katoliškem smislu in poudarjanju katoliških vidikov brez kompromisarstva...« Slovenec je še zapisal, da »kdor smatra socializem za formulo bodočnosti, je to le znak zapoznelega mišljenja.«¹¹⁹

Delavska pravica se tega napada ni ustrašila in je 16. januarja s člankom Bodi luč — zgodi se resnica, ostro odgovorila Slovincu. Povedala mu je, da nima več pravice govoriti o smereh v katoličanstvu in druge poučevati, ker »Slovenec bi hotel biti politično glasilo katoličanov, a je to smer izgubil. Postal je sličen ostalemu časopisju. Smeri nima nobene: ne ljudske, ne krščansko-socialne, skratka: nobene... Potrebuje le še malo framasonerije, pa bo čisto vseeno, ali čitamo njega ali Jutro.«¹²⁰

Polemika in ostrina sta se še stopnjevali, ko je Slovenec 19. januarja v odgovoru Delavski pravici očitil »zmotno pot«, po kateri usmerja svoje gibanje, da preveč suženjsko posnema svojega vzvišenega vzornika Vitusa Hellerja, ki da psuje duhovščino in mu ni nihče dovolj krščanski. Delavska pravica je na to odgovorila 23. januarja s člankom Vemo kaj delamo, v katerem je opredelila svoje odnose do cerkve in klerikalne politične stranke. Povedala je, da niti Slovenec niti nobena skupina v vodstvu klerikalnega gibanja ne more določati, kdo bo vodil delavsko organizacijo in pisal v Delavsko pravico, da krščanski socialisti v versko-kulturnem oziru priznavajo ordinariat in škofovo avtoriteto, v gospodarskih in organizacijskih vprašanjih pa so docela samostojni. Za krščanske socialiste, da je kapitalistični sistem samo eden in se bodo borili proti njemu, kjerkoli ga najdejo tudi v tako imenovanih katoliških podjetjih.

Polemika je, kakor smo videli, zavzela takšen ton, da je grozila, da se katoliške vrste razbijejo. Ob tej nevarnosti je pogel vmes, kot vedno v kritičnih trenutkih za slovensko katolištvo, škof Jeglič. Krščanski socialisti so imeli z njim dobre stike, ker je bil naklonjen njihovemu gibanju. Jeglič je sestavil izjavo, ki naj bi jo prinesla Slovenec in Delavska pravica, toda Slo-

¹¹⁹ Slovenec, 9. januarja 1930.

¹²⁰ Delavska pravica, 16. januarja 1930.

venec te izjave ni hotel objaviti. Nato je Jeglič sestavil novo izjavo, ki pa jo je Delavska pravica odklonila, ker je menila, da bi ji ta izjava med delavstvom škodovala, nasprotni časopisi pa bi jo lahko izrabljali. Storila je vse, da prepreči objavo. Toda Zabret in Ahčin sta izjavo brž pograbila in objavila v Slovincu 4. februarja 1929.¹²¹ Izjava se je glasila: »Z oziroma na trditev »Pravice« št. 3, da je Slovenec »nehal biti katoliški list« izjavljam podpisani: »Ker ima Slovenec nalogo, da politično, narodno, socialno, gospodarsko življenje med narodi presoja v luči nauka katoliške Cerkve in v tem duhu o njem razpravlja v uvodnih člankih in drugih poročilih moram reči, da je Slovenec katoliški dnevnik in to svojo nalogo uspešno vrši. Ni pa zgolj verski ali nabožen list... V Ljubljani 27. januarja 1930 Anton Bonaventura škof.«¹²²

Ker je Slovenec objavil, da je to škofovo izjavo dobila tudi Delavska pravica, je pa ni objavila, se je ta 5. februarja odločila za objavo, da bi ne dala klerikalcem argumenta za napade, češ da ne spoštuje škofove avtoritete. Objavo je pospremila z zahtevo Slovincu, naj prekliče vse obdolžitve izrečene na njen račun v obeh Slovenčevih člankih 9. in 19. januarja in pribila, da »dokler uredništvo Slovenca teh obdolžitve javno v Slovincu ne prekliče, za nas in vse organizirano krščanskosocialistično delavstvo boj zaradi ideje in pokreta ne more in ne sme biti končan!«¹²³

Z izjavo, ki je postavila Delavsko pravico v izredno težak položaj in jo v bistvu prisilila požreti grenko pilulo, škof Jeglič osebno gotovo ni nameraval pritiskati na krščanske socialiste. To je razvidno iz zapiskov v njegovem dnevniku in iz njegovega pastirskega pisma za leto 1930, ki ga imamo lahko za njegovo politično oporoko.¹²⁴ V njem je pisal o krščanskih socialistih tole: »...Krekova mladina je v tesni zvezi z Borci in Jugoslovansko strokovno zvezo. To so trije deli dobro zamišljene organizacije katoliškega delavstva. Svoj sedež imajo v Delavski zbornici v Ljubljani. Imajo pa mnogo nasprotnikov, tudi od strani naših krščanskih inteligenčnih delavcev. Boje se, da bo ta močna delavska organizacija zabredla in sicer, da bi mogla biti nekako marksistična, nekako nekrščanska. Prepričan sem in vem, da bo med letom ta močna delavska organizacija dokazala, da se od marksistov bistveno loči, da zahteva od članov globoko krščansko življenje... Boli pa me njihova preostra in brezobzirna borba... Vse gospode, ki ljubite naš pokret, ki ljubite tudi delavce, prosim, proučujte socialne probleme in pomagajte delavskemu gibanju, da bi se pravilno razvilo. Tega gibanja ne bo nikdo zaustavil. Gorje nam Slovincem, ako bi se ga poskušalo v nastali borbi razbiti.«¹²⁵ Toda Jeglič v tem času ni več odločal, klerikalno vodstvo se je že poslužilo intrige in ga pritisnilo v pokoj.¹²⁶

Klerikalno vodstvo pa je sklenilo krščanske socialiste in njihovo glasilo, zaradi njihovega upornega stališča gospodarsko streti. Uredilo je, da je odbor

¹²¹ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. 1, M. 3. Zapisnik seje načelstva JSZ, 19. februarja 1930.

¹²² Slovenec, 4. februarja 1930.

¹²³ Delavska pravica, 23. januarja 1930.

¹²⁴ Janko Prunk, Škof Jeglič — politik. Kronika III, 1971, stran 175.

¹²⁵ Pastirsko pismo za leto 1930. Ljubljanski škofijski list, št. 1, 1930.

¹²⁶ Srečko Zumer navaja v svojih spominih, da mu je škof Jeglič spomladi 1930 pripovedoval, kako je prišlo do tega, da je zaprosil za razrešitev svoje službe. Vsa njegova okolica ga je že nekaj časa nagovarjala, naj se umakne. On pa je to odločno zavračal. Ko pa mu je ob nekem napadu kapi to svetoval tudi zdravnik, je napisal prošnjo in jo oddal svojemu kanclerju. Ponoči se je premislil in hotel prošnjo umakniti; kancler, zvesti človek klerikalne stranke, pa mu je dejal, da je prošnjo že odposlal v Vatikan.

I. Delavskega konsumnega društva,¹²⁷ ki mu je načeloval dr. A. Gosar odvedal Delavski pravici mesečno podporo v višini 3.000 din. Srečko Žumer je pri Gosarju protestiral zaradi tega in ga opozoril, da se je to zgodilo pod Gosarjevim načelstvom.¹²⁸

Delavska pravica se je znašla v velikih finančnih težavah. Ravnatelj Jugoslovanske tiskarne Karl Čeč je zapretil, da ne bo več tiskal časopisa, če ta ne poravnata dolga 25.000 din. Ta denar je potem v nekaj dneh prinesel S. Žumru dr. Aleš Stanovnik, s pripombo, naj o tem molči in dolg poravnata.¹²⁹ S tem je bilo rešeno glasilo krščanskih socialistov, ki je bilo odločilnega pomena za njihovo organizacijo in njihovo propagando. Po tej krizi Delavska pravica ni imela več finančnih težav, vzdrževala se je iz delavske naročnine in tako lahko neomahljivo razglašala neodvisno delavsko usmeritev.

Klerikalna reakcija je bila odločena krščanske socialiste podrediti sebi ali pa jih razcepiti in v odcepljenih organizacijah priti do vpliva. Toda vsi takšni poskusi so zaradi odločne volje delavstva in njihovih voditeljev, ki so se odločili za socializem, za zdaj propadli. Tako je propadel maja 1930 poskus snovanja neke delavske krščanske socialne organizacije v Mariboru, ki jo je poskušal kanonik Hrastelj. Izdal je dve številki časopisa Delavska fronta in zahteval od JSZ, da ga ta prizna za svoje pokrajinsko glasilo. JSZ je vsako tako zblíževanje odklonila, ker je bil časopis namenjen razbijanju njenih vrst. Časopis pa je moral kmalu prenehati, ker ni imel nobenega odziva v delavskih vrstah.¹³⁰ Julija 1930 je poslal načelstvu JSZ pismo militantni klerikalec kranjski dekan M. Škrbec. V njem ga je pozival, naj le-ta korigira delo, naj vzame nazaj dr. Gosarja ter napadal funkcionarje JSZ in Krekove mladine zaradi njihove marksistične usmerjenosti. Načelstvo je Škrbcu odgovorilo, da zavrača vse njegove napade in tudi njegovo povabilo na sestanek v Kranju zaradi ustanovitve delavske krščanske organizacije.¹³¹

V ta prvi spopad uradnih katoliških krogov s krščanskimi socialisti spada tudi teoretično ekonomska polemika med dr. Gosarjem, ki je v tem času odšel na nekako sredinsko pozicijo in zapustil nauke in boj krščanskega socializma,¹³² ter teoretikom JSZ patrom dr. Angelikom Tomincem.

Delavska pravica se je 12. februarja 1931 v članku Boj materializmu, spotaknila ob dr. Gosarjeva sociološka predavanja na ljubljanski univerzi, češ da se je postavil na popolnoma materialistično kapitalistično stališče, ker je zavrgel delo kot barometer za določanje delavskega zaslužka in razglasil, da se mora zaslužek ravnati po ceni izgotovljenega produkta. Očitala mu je, da on, ki hoče veljati za propagatorja krščanske miselnosti, zastopa tezo, naj se moralna ravna po gospodarstvu, ne pa narobe. Zmotna, da je tudi njegova kritika marksizma. Gosar je odgovoril 19. februarja Delavski pravici s člankom Ali je to materializem, kjer je poudaril, »da se mezde resnično določajo po tržnih

¹²⁷ Delavsko konsumno društvo je kot zadružno organizacijo krščanskega delavstva organiziral J. Ev. Krek in se je dobro razvijala. Počasi pa so v njenem vodstvu prevladali oportunistični elementi, ki so se solidarizirali s klerikalnim vodstvom.

¹²⁸ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 3. Zapisnik seje načelstva JSZ, 19. februarja 1930.

¹²⁹ Žumer, spomini v rokopisu stran 7.

¹³⁰ Prav tam, stran 7.

¹³¹ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 4. Zapisnik seje načelstva JSZ, 24. julija 1930.

¹³² Gosar je to tudi jasno dokumentiral v svojem velikem ekonomsko teoretičnem delu Za nov družbeni red, I, 1933, kjer svoj družbeni model ni imenoval več krščanski socializem, ampak krščanski solidarizem.

razmerah in ne po kakšnih socialnih vidikih, to je pač dejstvo, ki ga v modernem gospodarskem življenju ni mogoče zanikati niti spremeniti. Tega dejstva niso mogle spraviti s sveta nikake želje in zahteve, po katerih bi bil delodajalec dolžan plačati delavcem toliko, da bi dostojno živeli...«

Pater A. Tominec je potem v Delavski pravici 26. februarja prijel Gosarja za njegovo trditev in dejal, da »če bi trditev dr. Gosarja bila resnična, potem imajo prav komunisti, ki trdijo, da je edina rešitev preureditev današnje družbe nasilna revolucija«. ¹³³ Atom (psevdonim za Angelika Tominca — opomba J. P.) potem nadaljuje, da ima Gosar prav, ko trdi, da je res današnje gospodarstvo zgrajeno na dobičku; ni pa prav, da se hoče s tem žalostnim pojavom pomiriti in ga postaviti kot nespremenljivo dejstvo. Atom zaključuje, da je to dejstvo moč spremeniti po socialni zakonodaji, ki jo mora izdati država in urediti produkcijo. ¹³⁴

V tem Atomovem članku smo videli dve tipični krščanskosocialistični maksimi, prvo je vera v socializem, v družbeno lastnino produkcijskih sredstev, druga pa, da more do tega priti po mirni poti s strukturalnimi reformami, ki naj jih izvede država, torej zanikanje revolucije. Ti pogledi so popolnoma enaki pogledom, ki jih je zagovarjala v tem času evropska socialna demokracija.

Slovenska socialna demokracija, ki je registrirala to polemiko, ni pohvalila Atomovih konceptov, pač pa je dejala, »da so ji krščanski socialisti napoti, ker ji nasprotujejo in delajo zgago...« ¹³⁵

IV

Zaostritev pritiska na krščanske socialiste s strani klerikalnih vrhov ob papeževi okrožnici Quadragesimo anno 1931—1932

V letih 1931/32 so se morali krščanski socialisti znova braniti pred napadi klerikalnih vrhov. Šlo je za samo ime krščanski socializem in za program JSZ, katero si je hotelo klerikalno vodstvo popolnoma podrediti. Ob izidu papeževe okrožnice Quadragesimo anno, 15. maja 1931, je Slovenec 24. junija 1931 prinesel uvodnik dr. Ahčina Katolicizem in socializem, v katerem je ta na osnovi okrožnice spregovoril kratko o razvoju socializma v svetu. Povedal je, da je socializem razcepljen na radikalno komunistično krilo, ki si prizadeva z revolucijo spremeniti družbene razmere, in na zmernejšo socialistično smer, ki je odstopila od načela nasilnega boja za odpravo privatne lastnine. Pravi, da so zato mnogi kristjani skušali priti skupaj s socialisti, kar pa da ni mogoče, ker »čeprav je socializem glede razrednega boja in lastninske pravice zavzel pravičnejše stališče, ostaja vendarle po svojem nauku, zgodovinskem razvoju in kot pokret še vedno nezdružljiv z naukom katoliške Cerkve, ker bi sicer moral prenehati biti socializem. Nasprotje med socialističnim in krščanskim družbenim pojmovanjem je nepremostljivo.« ¹³⁶ Zato

¹³³ Delavska pravica, 26. februarja 1931.

¹³⁴ Prav tam.

¹³⁵ Delavska politika, 6. maja 1931.

¹³⁶ Slovenec, 24. junija 1931.

zaključuje, da je pojem krščanski socializem nasproten sam v sebi in poziva krščanske delavce, ki stoje v vrstah socializma, naj se vrnejo nazaj k Cerkvi.¹³⁷ Delavska pravica je na to odgovorila 9. julija 1931: »... Ko bi se vsi katoličani iz ljubezni do delavstva pečali objektivno s socializmom in z odnosom marksizma do socializma, bi morali vedeti, da je v marksističnem gibanju zelo veliko zdravega in lepega idealizma, ki ni brez etične podlage. Tudi bi morali vedeti, da ni nastalo v zadnjih petdesetih letih napeto razmerje med krščanstvom in marksizmom brez krivde krščanske družbe...«¹³⁸ Dalje je povedala, da se najdejo danes med marksisti taki, ki iščejo pot do zbližanja in združitve socializma s krščanstvom. Vključiti se v to prizadevanje bi bila naloga katoliške družbe, če je še kaj katoliška in krščanska in potem zaključuje, da »... edino na ta način bomo podprli zadnjo socialno okrožnico. Sveti oče je sicer podal smernice. Toda če bomo te smernice samo priobčevali, celo več ali manj tendenciozno, kakšna bo praktična korist od tega? Sami komentariji ne pomagajo. Kar je edino potrebno, to je: Začeti v duhu okrožnice delati na vseh poljih dosledno in radikalno.«¹³⁹ Zaradi takega pisanja Delavske pravice in levega protikapitalističnega duha, ki je prevladoval v JSZ in se ni menil za vse pozive klerikalnih krogov, k zmernosti v socialnih pogledih in pokorščini cerkvenim avtoritetam, je škof Rožman konec julija 1931 sklical konferenco duhovnikov iz delavskih krajev, ki naj bi spregovorila o teh vprašanjih. Škof Rožman je bil izrazito klerofašistično usmerjen in zvesto orodje v rokah reakcionarnih vrhov klerikalne stranke.¹⁴⁰ Na konferenco so bili vabljeni samo škofiji in klerikalni stranki zvesti duhovniki, frančiškanov niso vabili. Pater Ačko se je vseeno nevabljen udeležil seje in stenografiral njeno vsebino.¹⁴¹ Na seji so škof Rožman, F. Zabret in dekan M. Škrbec ostro kritizirali JSZ; očitali so ji, da 1. v vodstvu JSZ sedijo boljševiki; 2. odklanjajo duhovnike (škof Rožman je pripomnil, da so odklonili dr. Ahčina); 3. ne pokoravajo se cerkvi; 4. Hohoffa propagirajo; 5. Brüninga sramotijo; 6. s frančiškani se bratijo; 7. učijo razredni boj; 8. z marksisti paktirajo; 9. v vodstvu JSZ sedijo tatovi; 10. ne držijo se politične linije SLS; 11. odpirajo fronto navznoter, namesto navzven; 12. nevarni so Cerkvi, politiki in državi; 13. med sabo trpijo buržuje (dr. Gosar, dr. Stanovnik!); 14. nepokorni so duhovnikom; 15. ne hodijo v cerkev; 16. krivo pišejo o Cerkvi in jo napadajo.¹⁴² Pater F. Ačko je javno pozval Škrbca na odgovor, kdo je tat v JSZ, toda ta ni mogel ničesar točnega povedati, je pa vseeno vztrajal pri svoji izjavi. Sklep seje je bil, da se ustanovi nova organizacija za katoliške delavce, ali pa se je treba polastiti vodstva JSZ in vreči sedanje nepokorno.¹⁴³

Ačko je odnesel stenogram seje na načelstvo JSZ, to pa je na svoji seji 5. avgusta 1931 sklenilo pri škofu protestirati zaradi očitkov.¹⁴⁴ Srečko Žumer je to zahrbtno rovarjenje posredno razkrinkal v Delavski pravici 27. avgusta 1931 s člankom Ali delavska strokovna organizacija ali delavska podporna

¹³⁷ Prav tam.

¹³⁸ Delavska pravica, 9. julija 1931.

¹³⁹ Prav tam.

¹⁴⁰ Mikuž, Pregled zgodovine NOB I, str. 110—113.

¹⁴¹ Arhiv IZDG, Zapuščina Srečka Žumra, F. Ačko, spomini v rokopisu xerox kopija, stran 15, v originalu, stran 8.

¹⁴² F. Ačko, spomini v rokopisu stran 17.

¹⁴³ Prav tam, stran 17.

¹⁴⁴ Prav tam, stran 17 in Zapisnik 8. redne seje načelstva JSZ 5. avgusta 1931, arhiv IZDG, fond JSZ.

društva, v katerem je zapisal, da JSZ ne uživa posebne dobrohotnosti v širši katoliški javnosti. V zadnjem času, da so se pričeli pojavljati v gotovih krogih nameni ustanoviti delavska podporna društva, ki bi ne imela nobene zveze s krščansko strokovno organizacijo. Pravi, da mora biti vsem jasno, da podporna društva ne zadoščajo za izboljšanje delavskega socialnega položaja. Za ta cilj se je treba boriti. Ta boj pa omogočajo delavske strokovne organizacije, ki so bojne organizacije za delavske pravice. Vsako drugačno delavsko združevanje, ki nima značaja boja proti kapitalističnim krivicam, je delavstvu škodljivo.¹⁴⁵

Delavstvo je takoj vedelo, odkod preti nevarnost, in nameni škofije so bili prepričani. Škofija ni mogla mirno pogoltniti tega poraza in škof Rožman je pisal potem Ačku pismo, v katerem ga je imenoval za veleizdajalca in mu dosmrtno prepovedal obisk vseh sej in sestankov na ljubljanski škofiji.¹⁴⁶

Ob tako zaostrenih odnosih, kakršni so bili med škofijo in vodstvom JSZ, je bila tudi spomenica na episkopat, ki jo je izdala JSZ skupaj s Radničkim strokovnim savezom iz Zagreba in Jugoslovanskim strokovnim savezom iz Splita na skupni konferenci krščanskega delavstva v Ljubljani, brez pomena in bolj znak kritike kot pa pričakovanje pomoči. V spomenici so ugotavljali, da je episkopat v Jugoslaviji indiferenten do strokovnega gibanja. Povedali so, da delavske zbornice podpirajo socialistične sindikate, liberalci nacionalne delavske organizacije, njih pa nihče. Zato pozivajo episkopat, da zainteresira vse vernike za krščanske delavske organizacije, kajti bore se za krščanstvo itd.¹⁴⁷

Episkopat je šel svojo protisocialistično in protikomunistično pot. Odločil se je razbiti samostojno krščanskosocialistično delavsko organizacijo. Na ekspozitivnem občnem zboru JSZ v Mariboru 8. septembra 1931 mu je uspelo vriniti svoje privrženke v ekspozitivni odbor. Toda načelstvo JSZ v Ljubljani je takoj reagiralo in zahtevalo, da ekspozitivni odbor zaradi statutarnih kršitev takoj odstopi in preda vse posle likvidacijskemu odboru, ki je bil sestavljen iz lojalnih privrženecv JSZ; v nasprotnem primeru je zapretilo s sankcijami.¹⁴⁸ Dne 13. aprila 1932 je načelstvo JSZ razpravljalo o sporu s škofijo, Katoliško akcijo in Slovencem. Sklenjeno je bilo, da ustavijo napade na Vatikan, ker preprosti ljudje mislijo, da napadajo papeža, s tem pa si JSZ zapravi naklonjenost tudi med krščanskim delavstvom, nasprotniki pa to izrabljajo. Za zdaj bodo ustavili tudi napade na Slovence, ker se bližajo volitve v Delavsko zbornico in je treba tudi njega vpreči v agitacijo za krščanske socialiste.¹⁴⁹

Na zadnji seji načelstva JSZ 25. maja 1932 pred občnim zborom so razpravljali o škofovem pismu načelstvu JSZ, v katerem je slednji pozval JSZ, naj ta natančno določi stališče do Quadragesimo anno. Sklenili so čimprej

¹⁴⁵ Delavska pravica, 27. avgusta 1931.

¹⁴⁶ F. Ačko, spomini v rokopisu stran 17.

¹⁴⁷ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 4, Zapisnik konference predstavnikov Jugoslovanske strokovne zveze iz Ljubljane, Radniškega strokovnega Saveza iz Zagreba in Jugoslovanskega strokovnega Saveza iz Splita 30. avgusta 1931 v Ljubljani.

Na omenjeni konferenci so govorili predvsem o ustanovitvi enotne krščanske strokovne organizacije za vso državo, ki naj bi nastala s povezavo vseh treh imenovanih central in o kongresu krščanskih socialistov, ki naj bi prinesel program.

¹⁴⁸ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 5, Dopis načelstva JSZ ekspozituri v Mariboru 17. septembra 1931.

¹⁴⁹ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 5, Zapisnik seje načelstva JSZ 13. aprila 1932.

sklicati kongres, ki bo določil stališče, »v splošnem pa velja, da smo dolžni cerkvi pokorščino v vseh moralnih in verskih zadevah, v ostalih pa ne.«¹⁵⁰

Kljub takšnemu v bistvu odklonilnemu stališču do družbenih in gospodarskih konceptov okrožnice Quadragesimo anno, kakršno je splošno prevladovalo na seji načelstva in med članstvom JSZ, si le-ta v tem času še vedno ni upala javno izraziti, da se ne strinja z okrožnico. To bi tedaj pomenilo neposreden napad na papeža in cerkev, kar pa krščanski socialisti v tedanjem položaju še niso mogli tvegati. S tem bi se preveč izpostavili napadom klerikalcev in jim dali orožje, da bi jih ti precej onemogočili v razmeroma nediferencirani konservativno misleči katoliški javnosti. Tako so v resoluciji na občnem zboru glede Quadragesimo anno sprejeli izjavo, kakor jo je predlagal pater Angelik Tominec, ki je podal referat o načelih te okrožnice. Resolucija se je glasila: »Jugoslovanska strokovna zveza izjavlja javno, da so socialna načela, izražena v papeževih okrožnicah *Rerum novarum* in Quadragesimo anno, njena glavna vodilna načela. Obenem pa tudi izjavlja, da bo vse svoje delo in trud usmerila v ta cilj, da bodo načela prešla v življenje.«¹⁵¹

Zaradi te izjave, ki je priznala Quadragesimo anno, in smo videli zakaj je do nje prišlo, je socialdemokratska Svoboda julija 1932 napadla krščanske socialiste in jih imenovala katoliške cehovce in da zagovarjajo korporativizem, kakršnega propagira tudi fašizem. Delavska pravica se je samo enkrat skušala braniti in razlagati srednjeveški cehovski sistem kot tisti, v katerem je delavec živel dobro,¹⁵² potem pa je takšne nesmiselne poskuse opustila. O krščansko-socialistični kritiki korporativizma in Quadragesimo anno bomo govorili pozneje.

Veliko bolj brezkompromisno pa se je JSZ držala na občnem zboru v boju proti poskusom klerikalnih vrhov polastiti se vodstva te osnovne krščansko-socialistične organizacije. Nekateri ljudje, ki so prešli na stran klerikalnega vodstva, so na občnem zboru napadli vodstvo JSZ, da je premalo skrbelo za izrazito katoliško smer krščanskega socialističnega delavskega gibanja. Zahtevali so obsodbo Delavske pravice in brezpogojno spremembo uredništva.¹⁵³ Postavili so svojo kandidatno listo za novo načelstvo JSZ, s klerikalnim veljakom dr. Miho Krekom na čelu, ki pa je doživela popoln poraz. Uspelo jim je pridobiti le 30 glasov in še to samo disidentov iz nameščenske skupine JSZ in strokovne zveze gospodinjstkih pomočnic, ki so bile pod vplivom duhovnikov. Lista Srečka Žumra je dobila glasove vseh delegatov močnih strokovnih organizacij, skupno 70.¹⁵⁴

To je dejansko pomenilo dokončen prelom med klerikalnimi vrhovi bivše SLS in med krščanskosocialističnim sindikatom. Po tem dogodku JSZ ni šla več politično skupaj s klerikalno stranko (to sicer ni bilo takoj vidno). Da klerikalci JSZ niso jemali več za svojo, se je videlo pri volitvah za Delavsko zbornico oktobra 1933, ko so postavili svojo listo Združenih zasebnih in trgovskih nameščencev in jo pospremili z uvodnikom v Slovincu: »Med skupinami, ki se bodo v nedeljo borile za mandate v Delavsko zbornico, se po svojem programu

¹⁵⁰ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 5, Zapisnik seje načelstva JSZ 25. maja 1932.

¹⁵¹ Delavska pravica, 9. junija 1932, Občni zbor Jugoslovanske strokovne zveze.

¹⁵² Delavska pravica, 14. junija 1932.

¹⁵³ Delavska pravica, 9. junija 1932.

¹⁵⁴ F. Ačko, spomini v rokopisu str. 19—21.

najbolj približuje idealu stanovsko urejene družbe — zveza Združenih zasebnih in trgovskih nameščencev Slovenije (zelena barva), ki katoličanom mora biti simpatična zlasti zaradi tega, ker brez oklevanja izpoveduje naziranje, da mora sedanjemu socialnemu kaosu edinole iz integralnega krščanstva priti ozdravljenje. Program te mlade skupine klije iz socialne enciklike Pija XI...¹⁵⁵

Organizacijo Združenih zasebnih in trgovskih nameščencev so klerikalci ustanovili 19. aprila 1933, kot svojo ekspoziuro med delavci, ki pa jih niso mogli pritegniti v večjem številu. Pridobili so zaenkrat le disidente iz Strokovne zveze privatnih in trgovskih nameščencev Jugoslavije, ki je bila članica JSZ.¹⁵⁶ Lista Združenih zasebnih in trgovskih nameščencev je sicer dobila samo dva mandata za Delavsko zbornico in za toliko oslabila JSZ. JSZ je potem na seji načelstva ugotovila, da so ponekod klerikalci ob volitvah za Delavsko zbornico nelojalno agitirali proti njej.

V

Delovanje jugoslovanske strokovne zveze v mezdnih bojih ob zaostreni ekonomski krizi leta 1931—1932 in njeno prizadevanje za enotno delavsko fronto

Jugoslovanska strokovna zveza si je vso dobo, ki jo obravnavamo v naši študiji, pa tudi prej in pozneje prizadevala za izboljšanje vsakdanjega materialnega položaja delavstva. To njeno delo se je odražalo v delu Delavske zbornice, kjer se je vedno pridruževala vsem konkretnim akcijam za izboljšanje delavskega položaja, ki se jih je lotevalo zbornično vodstvo, ki je bilo v rokah socialdemokratov, pa najsi je šlo za vloge na oblastne instance ali za nastope pred podjetniki. JSZ je lojalno, nesebično sodelovala pri vsem notranjem delu Delavske zbornice, kot je bilo dajanje pomoči brezposelnim in zaščita delavskih zaupnikov. Trudila se je, da bi Delavska zbornica čimbolj koristila delavstvu v izredno težkih razmerah njegovega boja.

Tudi kot samostojen sindikat je JSZ ščitila delavstvo pred kapitalističnim izkoriščanjem. O tem pričajo številne izboljšane kolektivne mezodne pogodbe, ki jih je izposlovala JSZ v podjetjih, v katerih je večina delavstva pripadala njej; to so bili predvsem obrati lahke industrije, papirnice, večina lesne, tekstilne, oblačilne, usnjarske industrije, medtem ko so v kemični industriji, med stavbinci, rudarji in kovinarji prevladovali socialni demokrati (krščanski socialisti so imeli pomembnejšo organizacijo med rudarji le v Hudi jami, med kovinarji pa na Jesenbah in Guštanju (danes Ravne na Koroškem), ki pa sta po moči trikratno zaostali za socialdemokratskimi).¹⁵⁷

O vseh konkretnih mezdnih akcijah JSZ, ki so izboljševale delavski položaj, bi lahko veliko govorili,¹⁵⁸ toda v tem kontekstu to ni mogoče.

¹⁵⁵ Slovenec, 20. oktobra 1933.

¹⁵⁶ »Združeni zasebni in trgovski nameščenci« so bili klica, iz katere se je pozneje, 1935, ustanovila klerikalna reakcionarna sindikalna organizacija Zveza združenih delavcev.

¹⁵⁷ Razvidno iz tega, v katerih obratih je JSZ dobila delavske zaupnike. Glej Delavsko pravico, 10. aprila 1931; Delavski zaupniki za leto 1931.

¹⁵⁸ Veliko podatkov o mezdnih akcijah JSZ je zbrano v fondu JSZ v arhivu IZDG.

Spregovorili bomo le o delu JSZ na tem področju v letu 1932, ko je to delo zaradi zaostrene gospodarske krize postalo izredno intenzivno in pomembno, ob njem pa se je reflektirala vsa družbenoekonomska in politična problematika delavskega gibanja v omenjenem obdobju, to je poslabšanje delavskega materialnega položaja in razcepljenost v delavskih vrstah, ki ji je JSZ poskušala najti zdravilo v enotni delavski fronti.

Velika svetovna gospodarska kriza je zajela Jugoslavijo v letu 1931 in v letih 1932 in 1933 povzročala največje gospodarske in socialne probleme tudi v Sloveniji. Najhuje je delavstvo prizadela brezposelnost, ki se je ob gospodarski recesiji še povečala. Študije, ki bi obravnavala ekonomski položaj slovenskega delavstva med dvema vojnama, še nimamo in težko rečemo kaj natančnejšega o številu brezposelnih. Znan je le številčni upad socialno zavarovanega delavstva v Sloveniji med krizo, ki smo ga navedli v uvodu ob prikazu družbene strukture.

Na prve vidnejše simptome gospodarske krize, ki je pretila z redukcijami rudarjev TPD, je Delavska zbornica v Ljubljani, v kateri so sedeli tudi predstavniki krščanskosocialističnega delavstva, reagirala v februarju 1931 tako, da je poslala k banu Dravske banovine delegacijo. Ta je zahtevala od njega, naj skuša vplivati na vodstvo TPD, da le-to ne bi odpuščalo delavcev pred sklenitvijo pogodbe z državnimi železnicami o dobavi premoga. Ban naj bi dosegel pri državni železnici, da bi jemala od TPD večje količine premoga. Predlagali so mu za ublažitev brezposelnosti tudi zasilna dela, toda na vse te zahteve in predloge jim ni dal povsem zadovoljivega odgovora. Nato je zbornica posredovala pri ministrstvu za gozdove in rude. Vse te intervencije so ostale brez praktične koristi in Delavska zbornica je že 7. aprila sklenila Podpornemu fondu za brezposelne rudarje pri glavni bratovski skladnici v Ljubljani nakažati iz svojih proračunskih sredstev, ki niso bila velika, 50.000 din.¹⁵⁹ Seveda takšna pomoč ni mogla ničesar rešiti, dokazuje le, kako majhne so bile možnosti Delavske zbornice v tedanjem sistemu in s tem tudi delavske zaščite. Delavski predstavniki v zbornicah so kljub temu hoteli izkoristiti vsaj te minimalne možnosti, ki so jih z zbornico imeli in so še naprej pošiljali delegacije k banu, k ministrstvu in k vodstvu TPD. Še največ, kar ji je uspevalo je bilo to, da je podpirala delavske zaupnike, ki so jih podjetniki odpustili.

Pokazalo se je, da je celo to omejeno delo Delavske zbornice mogoče le ob sodelovanju z vsemi sindikati. »Delavske zbornice brez ozadja svobodnih delavskih strokovnih organizacij bi bile za razvoj delavstva, njega dvig in funkcijo v javnem življenju popolnoma brezpomemben aparat«, je poudaril F. Tersglav na občnem zboru JSZ 31. maja 1931.¹⁶⁰

Ves položaj je torej delavstvu in njegovim voditeljem v sindikatih narekoval potrebo po čim večji enotnosti, zakaj edinole z združenim nastopom bi mogli braniti nekatere svoje pravice pred podjetniki. Toda zgodilo se je ravno obratno, ko je bila enotnost najbolj potrebna, se je zelo očitno pokazala razcepljenost v delavskih vrstah. Tak najbolj očiten primer so bile Jesenice ob veliki krizi železarne v začetku leta 1932. Poglejmo si torej podrobneje ta primer. Jeseniška železarna v lasti delniške Kranjske industrijske družbe se

¹⁵⁹ Arhiv IZDG, fond Delavske zbornice (DZ), Zapisniki sej predsedstva DZ 1928—1933; zapisnik seje predsedstva, 23. februarja 1931 in seje 7. aprila 1931.

¹⁶⁰ Delavska pravica, 11. junija 1931.

je konec leta 1931 znašla v velikih gospodarskih težavah, prodaja njenih proizvodov se je začela zaustavljati in zaloge v skladiščih so se začele kopičiti brez upa na skorajšnje prodajo. Začelo se je govoriti, da bo KID ustavila delo, kakor ga je že železarna v Zenici, 16. novembra 1931 je KID že odpovedala kolektivno pogodbo delavstvu.¹⁶¹

O položaju na Jesenicah je razpravljala JSZ na seji načelstva 19. avgusta 1931, na kateri so ugotovili, da je na Jesenicah opaziti, da vodijo socialisti sami neke dogovore s KID, zato bo JSZ protestirala pri upravi, da se kaj takega ne bo več zgodilo. Na seji 9. decembra 1931, že po odpovedi kolektivne pogodbe, pa so krščanski socialisti bili mnenja, da se jugoslovanska gospodarska politika vodi po navodilih zunanjih kartelov, da je ravnanje KID maslo njenega predsednika Westna. Bili so tudi mnenja, da ni popolnoma zaupati socialistu J. Jeramu, glavnemu delavskemu zaupniku na Jesenicah.¹⁶² Kljub temu pa so bili ves čas solidarni in enotni s socialdemokratsko kovinarsko organizacijo na Jesenicah. To so jim tudi socialdemokrati sami javno priznavali v svojem tisku. Govorili so, da je odločen enoten nastop delavstva na shodu 20. decembra 1931 preprečil, da bi KID na Jesenicah odpovedala delo večini delavstva. Delavstvo bo za zdaj raje delalo v skrajšanem delovnem času, kakor da bi bil kak delavec odpuščen. »Krščanskosocialna organizacija je pokazala v celotni borbi solidarnost, narodni socialisti pa še vedno slepomišijo...«¹⁶³

Dne 1. marca 1932 je KID za 15. marec najavila odpoved delovnega razmerja vsemu delavstvu in nameščenstvu, z obrazložitvijo, da bo delo stalo toliko časa, dokler ne nastopi izboljšanje kupčijskega položaja in dokler Narodna banka ne da KID obljubljenih kreditov.¹⁶⁴ Ustavitev dela in zaslužka je pretila ogroziti existenco več kot 2.000 delavcev z njihovimi družinami. Delavske organizacije so si prizadevale, da bi najele posojila za delavsko prehrano za čas, ko bo delo ustavljeno. Tako posojilo bi delavci pozneje s svojimi zaslužki v obrokih vračali. Krajevna bratovska skladnica na Jesenicah je izračunala, da bi potrebovala za aprovizacijo delavcev za en mesec 450.000 din. Odločila se je 12. marca prositi centralno borzo dela v Beogradu za 1 milijon dinarjev posojila. Banska uprava je nakazala v podporni fond 50.000 din, ravno toliko pa tudi občina Jesenice.¹⁶⁵

Na dan ustavitve dela 15. marca je bilo na Jesenicah veliko delavsko zborovanje. Na njem so sprejeli sklep o ustanovitvi akcijskega odbora vseh treh strokovnih organizacij, ki naj vodi pogajanja s KID in da je treba pri ponovnem obratovanju podjetja zaposliti vse delavstvo in naj ne bo nihče izvzet.

O zaprošenem denarju centralne borze dela v Beogradu ni bilo nič gotovega. V podporni akciji za pomoč brezposelnim so prevzeli vodstvo krščanski socialisti.¹⁶⁶ V nadaljnjih pogajanjih, ki so se vodila med delavskimi zastopniki

¹⁶¹ Ivan Mohorič, Dva tisoč let železarstva na Gorenjskem, II. del. Ljubljana 1970, stran 197.

¹⁶² Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. 1, M. 5. Zapisniki sej načelstva JSZ 19. avgusta 1931 in 9. decembra 1931. — Ivan Mohorič v svoji knjigi pa prikazuje A. Westna kot izrednega gospodarstvenika, ki mu je šlo za modernizacijo podjetja, v katerega je vlagal veliko svojega kapitala iz drugih svojih podjetij, je pa naletel na nezumevanje delavcev, ker je zahteval od njih večjo storilnost in delovno disciplino in nekaj časa nižje plače. Ravno tako so mu različne oblastvene instance delale pri njegovih načrtih velike ovire, ki mu jih je uspelo premagati le z genialnostjo in vztrajnostjo. Dvignil je podjetje na evropsko višino ter tako povečal tudi število delovnih mest; str. 160—216.

¹⁶³ Delavska politika, 2. januarja 1932.

¹⁶⁴ Ivan Mohorič, stran 200.

¹⁶⁵ Prav tam.

¹⁶⁶ Delavec, 10. aprila 1932.

in KID, je prišlo do neljubega incidenta. Referent Delavske zbornice socialdemokrat Josip Kopač je pri teh pogajanjih žalil krščanske socialiste, zaradi česar so ti vložili pritožbo na Delavsko zbornico.¹⁶⁷ KID je pri pogajanjih o obnovitvi dela postavljala precej trde pogoje. Zahtevala je, da se pri obnovljenem delu ne zaposli kakih 500 delavcev; KID bo sama odločala, kdaj in koliko delavstva bo še naknadno sprejela glede na prihajajoča naročila. Čas, ko je delo stalo, priznava KID delavstvu za plačan dopust, delavske mezde se imajo znižati za 5 %, KID pa nakaže v fond za brezposelne za mesec marec, april in maj po 250.000 din, za junij pa 200.000 din.¹⁶⁸

Socialnodemokratski kovinarski sindikat, vključen v Sloveniji v Strokovno komisijo (po skupni jugoslovanski socialnodemokratski kovinarski strokovni organizaciji, v katero je bil tudi vključen, se je imenoval Savez metalških radnika Jugoslavije — SMRJ), ki se je v večini sam dogovarjal s KID, je privolil v takšne pogoje, samo da se obnovi delo in kolektivna pogodba. Ostali dve sindikalni centrali sta bili postavljeni več ali manj pred gotovo dejstvo in Narodno strokovna zveza se je takoj strinjala s socialdemokrati. Krščanskosocialistična zastopnika Gasser in Rozman sta na skupnem sestanku zaupnikov 31. marca zahtevala odlok za svoj podpis, da dobita odobritev svoje organizacije, ker pa je bila večina zaupnikov proti odlogu, sta solidarno podpisala.¹⁶⁹

Še isti dan se je po Jesenicah razvedelo o tem sporazumu, ki je zbudil val ogorčenja. Začele so se širiti vesti, da je glavni delavski zaupnik socialdemokrat Jeram izdal delavske interese. Ni dokazano, kdo je lansiral te govornice. Drugi dan 1. aprila, ko so se sestali predstavniki vseh treh sindikalnih central z direkcijo železarne, je Jeram obdolžil JSZ za vse te govornice in zahteval od njenega predstavnika Rozmana zadoščenje. Ker mu ga ta ni dal, z obrazložitvijo, da JSZ nima ničesar pri teh govornicah, je Jeram zahteval, da se mora krščanskosocialistični predstavnik odstraniti od pogajanj, kar je ta res storil.¹⁷⁰ Na seji načelstva JSZ, ki je bila še takoj 1. aprila zvečer, so obsodili tako socialdemokratsko početje, za katerega so našli vzrok v socialdemokratski užaljenosti zaradi podporne akcije, ki jo vodi JSZ. Sklenili so izdati v Slovencu komunike o nevdržnosti položaja na Jesenicah in pozvati na shod na Jesenicah, na katerem naj se razčistijo nesporazumi in razhod med socialdemokrati in krščanskimi socialisti. Poudarili so potrebo, da preide vodstvo pogajanj v nepristranske roke in pri tem imenovali tajnika Delavske zbornice.¹⁷¹

Shoda, ki ga je sklicala na Jesenicah JSZ, so se 4. aprila udeležili jeseniški kovinarji vseh treh sindikalnih central, v velikem številu okrog 1.400. Tudi govorili so predstavniki vseh treh smeri in pojasnjevali položaj in svoja stališča. Krščanski socialisti so se pokazali precej spravljive in predlagali resolucijo, ki je vsebovala tele točke: da se takoj v smislu sklepov shoda 15. marca 1932 oživi medstrokovni akcijski odbor, da se pri pogajanjih s KID zahteva sodelovanje vseh strokovnih organizacij, obžaluje se, da je prišlo 1. aprila do delavske neenotnosti pri uradnih pogajanjih s podjetjem, da ni ugotovljeno, kdo je dejal, da je Jurij Jeram izdal delavske interese, da naj to stvar pretrese

¹⁶⁷ Arhiv IZDG, fond DZ, Zapisnik seje predsedstva DZ 18. marca 1932.

¹⁶⁸ Delavec, 10. aprila 1932.

¹⁶⁹ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. 1, M. 5. Zapisnik seje načelstva JSZ 1. aprila 1932.

¹⁷⁰ Prav tam.

¹⁷¹ Prav tam.

medstrokovni odbor in JSZ je pripravljena za vsako ugotovljeno žaljivko dati zadoščenje.¹⁷² Socialni demokrati za to resolucijo niso hoteli glasovati in so odšli. V svojem glasilu Delavski politiki pa so 9. aprila zapisali, da na Jesenicah ni enotnosti, ker je zanjo pogoj iskrenost, te pa da pri JSZ ni.

V takšnih razmerah je skušal na prošnjo JSZ posredovati pri KID 7. aprila tajnik Delavske zbornice Filip Uratnik. Krščanski socialisti z njegovim posredovanjem niso bili zadovoljni in so mu očitali, da se je v sporu postavil na stran večinske, to je socialnodemokratske organizacije.¹⁷³

Jesenice so bile prav tipičen primer, kako so bile delavske vrste razcepjene, in osnovna naloga delavskih organizacij bi morala biti, da jih strnejo. Krščanski socialisti so se tega dobro zavedali, da bo delavstvo le v enotni fronti uspelo braniti svoje življenjske interese. Zato so do leta 1932, kot smo videli že večkrat, pozivali druge sindikalne centrale, naj ustanove skupni medstrokovni odbor, ki bo vodil vse delavske akcije.

V kritičnih razmerah leta 1932 so voditelji JSZ ob vseh priložnostih pozivali k enotni delavski fronti. Ker so jim klerikalni nasprotniki očitali, da hočejo skupno stranko socializma s socialdemokrati in komunisti, je pater Angelik Tominec v dveh člankih v Delavski pravici avgusta in septembra razložil krščanskosocialistične poglede na enotno fronto. Povedal je, da »kakor se združuje kapital brez ozira na narodnostne ali državne meje, je nastala tudi nujna potreba, da se združijo tudi delavci. Saj socialno vprašanje ni v prvi vrsti boj za svetovno naziranje — čeprav je z njim v tesni zvezi — tudi ne boj za državo in narodnost, ampak gre ta boj za pravice delavstva, ki jih ima zaradi svojega dela. Delo delavcev je tisto, ki ustvarja bogastvo držav. V kulturnih in verskomoralnih vprašanjih ostaja krščansko delavstvo na katoliških tleh, kadar pa gre za pravične delavske zahteve, naj nastopi skupno z vsemi delavskimi organizacijami, kajti le v slogi je moč, in kjer je moč, je tudi zmaga«.¹⁷⁴ Razložil je tudi odnos do enotne stranke socializma, ki je nekaj drugega od skupne delavske fronte. Dokler ni ustvarjena enotna fronta delavstva, ki bi skupno in enotno nastopala vsaj pri odločilnih zadevah, ki se tičejo zgolj delavstva, o kaki stranki socializma ne more biti govora, ker delavstvo zanjo še ni zrelo. Zrelo pa bo po njegovem, ko se bo zavedalo delavskega stanu in dolžnosti boriti se za pravice tega stanu.¹⁷⁵ Najodločnejši poziv k enotni fronti so krščanski socialisti izrekli na kongresu krščanskosocialističnih rudarjev v Laškem 16. oktobra 1932.¹⁷⁶

Z vsemi temi svojimi težnjami in pozivi krščanski socialisti niso naleteli med socialnodemokratskim vodstvom na nikakršno razumevanje. Socialni demokrati so se šteli za edine prave delavske predstavnike in so gledali v krščanskih socialistih samo podaljšek klerikalcev in jih podcenjevali. Tako na vse krščanskosocialistične pozive leta 1932 sploh niso z ničemer odgovorili. Enotna fronta delavstva je bila leta 1932, predvsem po krivdi socialnih demokratov, še vedno tako daleč od realizacije, kot poprej. Narodni socialisti v Narodni strokovni zvezi, ki so bili pod vplivom liberalnega meščanstva, niso

¹⁷² Delavska pravica, 7. aprila 1932.

¹⁷³ Slovenec, 8. aprila 1932, Delavska zbornica v jeseniškem sporu; in arhiv IZDG, fond DZ, Zapisnik seje upravnega odbora DZ, 14. aprila 1932.

¹⁷⁴ Atom, Nekaj misli o skupni fronti delavstva. Delavska pravica, 11. avgusta 1932.

¹⁷⁵ Atom, Še par misli o skupni fronti delavstva. Delavska pravica, 1. septembra 1932.

¹⁷⁶ Delavska pravica, 20. oktobra 1932.

niti številčno, niti politično skoraj ničesar pomenili,¹⁷⁷ da bi lahko vplivali na enotno fronto, za katero se pa niti niso prizadevali. Komunisti, ki so se pozneje trudili za enotno fronto, leta 1932 niso imeli nobenega vpliva v sindikatih.

JSZ je bila tako prisiljena, da je delala sama. Kljub temu je izvedla leta 1932 nekaj pomembnih mezdnih akcij v podjetjih, kjer je imela močne organizacije. Te akcije so imele svoj odmev v delavskem gibanju. Ena takšnih akcij je bila v Združenih papirnicah, ki so v začetku avgusta 1932 ustavile obratovanje z obrazložitvijo, da je to začasno, dokler se ne zboljša položaj na tržišču, ker podjetje ne more prodati zalog. Delavska pravica je ob tem 11. avgusta zapisala, da je nerazumljivo, da je v prvem polletju država uvozila za 18 milijonov dinarjev papirja, domača industrija mora pa odpuščati delavce, ker ne more prodati zalog. Izgovor, da domača industrija ne more, ob šibki zaščitni carini, konkurirati tuji, ni popolnoma prepričljiv, ker so pri nas surovine in delovna sila znatno cenejši kot v inozemstvu; vzrok je le v tem, ker se podjetniki in delničarji nočejo odreči svojih ekstraprofitov. JSZ je organizirala 21. in 28. avgusta dva shoda papirničarjev v Medvodah in Vevčah, na katerih so sprejeli resolucije vodstvu podjetja, ministrstvu za trgovino in industrijo, ministrstvu za socialno politiko in občinam, v katerih so brezposelni papirničarji.¹⁷⁸ JSZ je poživila delo na učvrstitvi sindikalne organizacije med papirničarji in začela z akcijo za podporo brezposelnim.¹⁷⁹ Zaradi hudega pritiska podjetnika Falterja v tovarni lesne galanterije v Jurkloštru in na Gračnici pri Rimskih Toplicah, ki je hotel znižati že tako nizke delavske mezde (gibale so se med 300 in 900 din) za 30^{0/0}, so vsi delavci pod vodstvom organizacije JSZ v Jurkloštru stopili v štrajk. V organizacijo so vstopili tudi do tedaj neorganizirani delavci¹⁸⁰ in s tem pokazali pripravljenost vztrajati v boju za mezde pod vodstvom JSZ.

Dne 17. novembra je Delavska pravica sporočila, da je bil v Hudi jami zadan nov udarec rudarskemu delavstvu, odpuščenih da je 120 rudarjev. Ugotavljala je, da je to gesta, s katero hoče TPD pokazati državi, da so od njenih dobav odvisni tudi delavci — rudarji. Toda za rudarje take umazane konkurenške metode niso sprejemljive, ker jih morajo sami plačevati. Članek je ostro zaključen: »Dovolj gorja! Vse pomožne akcije so v tem slučaju brez pomena!« Hotel je verjetno povedati, da je treba bistveno spremeniti sistem kapitalističnega gospodarjenja, drugačne rešitve ni. JSZ se je kljub temu podala v pogajanja s TPD in uspelo ji je zagotoviti, da je večina rudarjev ostala na delu.¹⁸¹

Ti poslednji dve akciji so zabeležili tudi komunisti. O njih je zapisal L. Kuhar aprila 1933 na Dunaju v svojem Osnutku strankine resolucije o položaju v Sloveniji in o najbližjih nalogah stranke, ki jo je poslal centralnemu komiteju KPJ v Moskvo, tole: »... V tovarni kopit v Jurkloštru je izbruhnil štrajk istotako spontano, vendar se je boju takoj postavila na čelo krščansko-

¹⁷⁷ Narodni socialisti so na volitvah za Delavsko zbornico oktobra 1933 zelo povečali svoje število glasov na 12.000 in celo prehiteli krščanske socialiste, ki so dobili samo 10.000 glasov; toda tak izid ni bil realen, ker so podjetniki in režim pritiskali na volivce, naj volijo Narodno strokovno zvezo, ki so jo imeli za najbolj simpatično režimu JNS. — Delavska pravica, 27. oktobra in 2. novembra 1933.

¹⁷⁸ Delavska pravica, 1. septembra 1932.

¹⁷⁹ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 6, Zapisnik seje načelstva JSZ 15. septembra 1932.

¹⁸⁰ Delavska pravica, 13. oktobra 1932.

¹⁸¹ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 6, Zapisnik seje načelstva JSZ 7. decembra 1932.

socialistična strokovna organizacija, dasiravno je le del delavstva bil organiziran v tej organizaciji. Štrajk je trajal nekaj tednov in ni bilo stavkokazov...

Ugotoviti moramo, da krščanskosocialistične strokovne organizacije v borbenosti ne zaostajajo za marksističnimi, da se njihovi voditelji postavljajo z demagoškimi radikalnimi parolami pred reformističnimi, njihovi vodilni kadri pa se temu boju celo postavljajo na čelo. To nam kaže primer v Hudi jami, kjer so bili aretirani vsi funkcionarji njihove organizacije in klerikalni zaupniki...¹⁸²

Iz tega pisanja vidimo, da se je JSZ s svojo konkretno dejavnostjo toliko uveljavila, da so jo začeli upoštevati kot dejavnika v delavskem gibanju tudi komunisti, ki so jo do tega časa bolj ali manj pavšalno imeli za del klerikalne stranke in ji sploh odrekli delavski značaj.

VI

Radikalizacija v delovanju Krekove mladine in oblastna prepoved njenega delovanja

Krekova mladina, o kateri smo že govorili, je bila v odporu proti šestojanuarski diktaturi veliko bolj brezkompromisna kot JSZ. V vodstvu Krekove mladine je leta 1929 prišlo do spremembe. S predsedniškega mesta je odstopil umirjeni Franc Kordin, ki ni mogel slediti radikalnim socialističnim pogledom, kakršne so zastopali mladi. Kordin se je popolnoma naslanjal na vodstvo JSZ in videl v Krekovi mladini le pomožno organizacijo JSZ — njeno prosvetno vzgojno organizacijo. Mlajši voditelji: Jože Slak, Edi Štok, Ernest Vilfan, Danilo Puc, ki so bili izredno dejavni in polni radikalizma, pa so hoteli, naj bi bila Krekova mladina jurišni odred krščanskega socializma in bi zato morala biti precej neodvisna tudi od JSZ, ki je bila sindikat, in kot taka ni imela toliko politično-taktične svobode. Ti mladi so v svoj najvišji moralni kodeks postavili, da mora pravi krščanski socialist vse, tudi svoje osebno življenje podrediti boju za uveljavljanje krščanskosocialističnih idealov.¹⁸³ Po Kordinu je prevzel predsedstvo Krekove mladine Jože Langus, ki je bolje razumel mlade, Kordin je ostal samo odbornik.¹⁸⁴ Duša vse dejavnosti Krekove mladine je postal Jože Slak, ki je v njenem okviru ustanovil še posebno organizacijo Borci, katere namen je bil telesno vzgojna dejavnost ter študij in propaganda delavskega vprašanja in socializma. Borci so nosili posebne uniforme — robaške in bili organizirani na nov način v krdela, v katerih naj bi se navadili iniciativnosti in vztrajnosti.¹⁸⁵ Duhovniški vodja Borcev je bil pater France Ačko. Borci so prirejali pogosta taborjenja v Lescah, Bodeščah, na Ježici in

¹⁸² Arhiv IZDG, Osebna zbirka D. Gustinčiča 1933—1939; Lovro Kuhar, Osnutek strankine resolucije o položaju v Sloveniji in o najbližjih nalogah stranke, str. 16 in 17.

¹⁸³ Da bi se lahko popolnoma posvetili temu delu, se vsi iz te mlade elite krekovcev niso odločali za zakon, da bi jih ne oviral. — Izjava Danila Puca avtorju 23. junija 1972.

¹⁸⁴ F. Ačko, spomini v rokopisu, xerox kopija, stran 9; Jože Langus je bil ob koncu dvajsetih in v začetku tridesetih let vnet in borben krščanski socialist, po ustanovitvi klerikalne Zveze združenih delavcev, pa se je na ženin pritisk zaradi materialnih ugodnosti udinjal klerikalcem, med vojno je padel kot domobranski narednik. — Ustni podatki M. Jeršiča in D. Puca avtorju.

¹⁸⁵ F. Ačko, spomini v rokopisu, stran 11; Poslanstvo in peta Krekove mladine 1929, str. 34—35; Borčevstvo. Ogenj, IV, 1931, str. 14—15.

največjega v Martuljku leta 1931, katerega se je udeležilo za 14 dni 300 ljudi.¹⁸⁶

Jože Slak, ki se je dobro razumel na združništvo, ker je bil poprej revizor pri klerikalni Zadrudni zvezi, je začel organizirati tudi združništvo Krekove mladine in Borčev, tako imenovano ekonomsko enoto. Krekovci so prevzeli leta 1929 pobudo v krščanskosocialistični stanovanjski gradbeni zadrugi Delavski dom. Njen predsednik je bil Anton Jež, tajnik Danilo Puc. Gradbena zadruga je dobila nekaj posojila od hranilnice JSZ, s katerim je kupila večje gradbeno zemljišče ob Gerbičevi ulici. Začela je zbirati prva delavska vplačila in graditi delavske hišice, v katere so se vselili delavci z razmeroma nizkimi dohodki, ki so potem v malih mesečnih obrokih odplačevali dolg. Nekaj kredita je dala tudi banovina; predvsem je krila obresti dolgov. Gradbena zadruga Delavski dom, katere dejavnost je bila največja v letu 1930, je v nekaj letih zgradila okrog 100 hišic v Gerbičevi ulici, v Zalogu in za Bežigradom.¹⁸⁷

Pritisk cenzure in oblasti na Krekovo mladino je bil precej oster, ker je ta v svoji okrožnici št. 337 z dne 8. novembra 1929 sporočila svojim terenskim organizacijam: »Cenzura je zadnje čase zelo poostrena, tako npr. ne smemo pisati nič o kapitalizmu, kapitalističnem družbenem redu, razredni borbi itd. Skušali se bomo teh besed ogniti in isto drugače povedati. Opozorite na to vse fante, da bodo znali brati tudi med vrsticami...«¹⁸⁸ Krekovci so hoteli biti pripravljeni na vse morebitne ukrepe diktature, tudi na razpust organizacije. Sestavili so tričlanski ilegalni odbor: Jože Slak, Ernest Vilfan in Danilo Puc, ki naj bi izdajal ilegalne okrožnice, s katerimi bi obveščal člane o družbenopolitičnem položaju v državi in o nalogah krekovcev.¹⁸⁹ V decembru 1929 so sestavili okrožnico z naslovom Zveza, s katero so obvestili somišljenike, da jih bodo v prihodnje obveščali z Zvezo. Pozvali so jih, naj zbirajo okoli sebe zanesljive tovariše, zaupnike v podjetjih ter jih informirajo o položaju, kakor je orisan v Zvezi. Vsak dogodek in vest naj koristno uporabijo za propagando krščanskosocialističnega gibanja.¹⁹⁰ V prvem delu okrožnice so podali svoje družbenopolitične poglede in orisali družbenopolitični položaj v državi. Njihovi družbenopolitični pogledi jasno govore, kako daleč so se razvili mladi slovenski krščanski socialisti med diktaturo, zato so vredni vse pozornosti. V okrožnici so med drugim zapisali: »... Delo je izvor vsega, delo vse ustvarja in živi. Vlada pa danes kapital in delo zaslužnjuje, s tem seveda proletariat. Nujno je, da se torej proletariat osvobodi in postavi novo gospodarsko podstavo družbi v socialistični postavi. Ker delo vse ustvarja, bodi torej tudi delo izvor vse politične moči. Hočemo diktaturo dela, ne diktaturo države, kot jo oznanja socialna demokracija in ki jo je posnel fašizem, temveč diktaturo delovne družbe. Kaj hočemo z gnilo monarhijo? Star ostanek je to, ki bo odgnil zaradi svoje časovne neutemeljenosti.

¹⁸⁶ F. Ačko, spomini v rokopisu, stran 13.

¹⁸⁷ Ustni podatki Danila Puca avtorju 23. junija 1972.

¹⁸⁸ Rokopis Vitka Muska, Material o mladinskem krščanskosocialističnem delavskem gibanju med obema vojnama, napisano leta 1956, hrani IZDG, stran 3.

¹⁸⁹ Ustni podatki Danila Puca avtorju 23. junija 1972.

¹⁹⁰ Razsodba deželnega sodišča v Ljubljani 2. aprila 1930 v zadevi Danila Puca, 6 listov; Original hrani Danilo Puc v Ljubljani, xerox kopija v arhivu IZDG.

Hočemo torej diktaturo dela, proletarsko državo, ki ne bo poznala državnega naroda, temveč le proletarski narod, pozadruženje industrijskih in agrarnih proizvajalnih sredstev (nepremičnine, kapital), omejitve konsumptivne lastnine, demokracijo, ki bo storila (verjetno tipkarska pomota, moralo bi biti, ki bo slonela — opomba J. P.) na zavednem proletariatu in religioznosti, ki bo povečala razmerje med človekom do človeka z razmerjem do Boga.

V sebi moramo biti pripravljeni na čas, ko bo fašizem datiral do konca in bo treba pokazati, kaj smo in kaj hočemo... Kakor vidite, stopamo s tem v resno delo. Neresnost je torej nevarna stvar. Položaj zahteva izrednih ukrepov in celih mož. Postavljamo se fašizmu po robu in hočemo, da pride proletarijat do svoje besede... Jugofašizem ustvarja sloveno-fašizem. Slovenski nacionalizem vstaja. Mi pa hočemo, da vstane proletarijat. Borba proletariata je internacionalna. Narodnostno gledanje onemogoča politično in gospodarsko borbo proletariata. Poznamo proletarski narod, ki obsega ves svet. Zato ne nehajmo opozarjati na nevarnost, da nacionalna stremjenja odvrtačajo pogled na bistveno stvar...¹⁹¹

Ti pogledi so zelo blizu komunističnim, samo da govore o religioznosti. Zanimivo je, da so bili napisani samostojno brez neposrednega vpliva komunistične partije, kot so to nekateri tedaj mislili. J. Slak in njegov krog je bil sprejet v komunistično partijo šele marca 1933.¹⁹²

Okrožnica Zveza je prišla slučajno v roke policije in ker je bil na njej naslov Danila Puca, na katerega naj se somišljeniki obračajo s pošto, je bil ta obtožen in pred deželnim sodiščem v Ljubljani 2. aprila 1930 obsojen na leto dni zapora zaradi navedenih stališč. Drugi vodilni člani Krekove mladine so imeli policijske hišne preiskave, ker pa je Danilo Puc na sodišču trdil, da je okrožnico napisal sam ter da nima nobene zveze z nikomer, ni sodišče moglo dokazati drugače.¹⁹³ Obsojeni se je zoper razzsodbo pritožil na Stol sedmorice v Zagrebu, ki pa je decembra 1930 prvo razzsodbo potrdil¹⁹⁴ in Danilo Puc je v letih 1931 do 1932 odsedel eno leto ječe.¹⁹⁵

Poleti 1931 so krekovci med vsemi krščanskimi socialisti najbolj očitno izražali svoje negotovanje do diktature in do servilne politike klerikalne stranke. Napadali so njeno Prosvetno zvezo. Umerjenost in taktičnost JSZ v političnem boju so občutili kot oviro in so se zato hoteli čim bolj osamosvojiti. Glasilo Borcev Mladi plamen je izražal zelo radikalne družbenopolitične poglede. Izdajali so tudi okrožnice in letake. JSZ je razpravljala o teh težnjah in sklenila, da je za vsako ceno treba ohraniti enotnost krščanskosocialističnega delavskega gibanja. Centrala Krekovih družin mora ostati mladinska in vzgojna organizacija JSZ. Pater Angelik Tominec je poudarjal, da mora delavska organizacija vedno imeti pred očmi en cilj in ta je: »delavska eksistenca in kruh«. Ta cilj zasleduje predvsem JSZ, zato se mora vse krščanskosocialistično

¹⁹¹ Razzsodba v zadevi obtoženega Danila Puca.

¹⁹² Podatek dr. Dušana Kermavnerja avtorju maja 1972; podrobno o tem pozneje.

¹⁹³ Razzsodba o zadevi Danila Puca in Fran Ačko, spomini v rokopisu, str. 25.

¹⁹⁴ Odlok Stola sedmorice, oddelek B, Zagreb 9. decembra 1930, overovljen prepis od deželnega sodišča v Ljubljani hrani Danilo Puc.

¹⁹⁵ Po vrnitvi iz ječe so ga pri JSZ, kjer mu je Jože Slak poprej obljubljal službo, neupravičeno sumili komunizma in mu niso dali službe. Posrečilo se mu je odpreti samostojno tapetniško delavnico in se je nekaj časa politično pasiviziral. — Ustni podatki Danila Puca avtorju in F. Ačko, spomini v rokopisu, stran 25.

gibanje urejati okoli nje.¹⁹⁶ Centrala Krekovih družin je poleti 1931 sprejela za vso organizacijo borčevski organizacijski sistem po celicah.¹⁹⁷ Rahli nespoznanosti med krekovci in vodstvom JSZ so se nadaljevali skozi vse leto 1932. Jože Slak je bil zaradi nekkih izjav, ki so govorile o samostojnosti centrale Krekovih družin, klican pred častno razsodišče JSZ. Pomirjevalno je vplival načelnik JSZ Srečko Žumer in stvar se je nekako zgladila.¹⁹⁸

Proti koncu leta 1932, verjetno pred 1. decembrom, je Jože Slak brez vednosti JSZ izdal na vse borčevske organizacije okrožnico, v kateri jim naroča, naj ob državnih praznikih ne izobešajo zastav. Na Vrhniki je dobil ta razglas v roke nek sokolski učitelj istega imena kot naslovljenec in javil na banovino.¹⁹⁹ Ban Marušič je to porabil in 7. februarja 1933 razpustil centralo Krekovih družin z utemeljitvijo, da je prekoračila svoje statutarno področje, da se je udeještovala kot politično društvo ter ravnala zoper državni red.²⁰⁰

Po razpustitvi CKD je Jože Slak s svojo skupino še naprej izdajal revijo Mladi plamen, katerega lastnik je bil konzorcij. Pisal je vse bolj radikalno protirežimsko. Da bi zavarovala pred udarci režima in ker je Slakovo skupino sumila, da je komunistična, je JSZ 15. marca 1933 sklenila izdati obvestilo, da z Mladim plamenom nima ničesar skupnega; glasilo JSZ, da je Delavska pravica.²⁰¹ Slak s svojo skupino, kljub svoji skoraj popolni marksistični in revolucionarni usmeritvi, katero smo imeli priložnost prepoznati, do tega časa ni bil organiziran komunist. Prve uradne stike s komunistično partijo je vzpostavil v začetku marca 1933 in sicer z Dušanom Kermavnerjem. Na naslednji sestanek s Slakovo skupino konec marca 1933 sta prišla Boris Kidrič in Dušan Kermavner. Kidrič je po razgovoru, ko je slišal izjave teh ljudi, da se čutijo komuniste in videl, da poznajo marksizem, predlagal, da stopijo v partijo, kar so sprejeli.²⁰² Od tega časa je Slak s svojo skupino res delal po navodilih partije. Iz tega se vidi, da komunistična partija v tem času še vedno ni imela nekega novega stališča do krščanskih socialistov, ni jim zapala, da bi bilo moč sodelovati z njimi, pač pa je vsakega levičarja iz krščanskosocialističnih vrst, ki se je idejno politično, po njenem, razvil dovolj daleč, raje neposredno vključila v svoje vrste.

¹⁹⁶ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 5, Zapisnik seje predsedstva JSZ 3. februarja 1931 in Zapisnik seje načelstva JSZ 5. avgusta 1931.

¹⁹⁷ F. Ačko, spomini v rokopisu, stran 15.

¹⁹⁸ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 5, Zapisnik seje načelstva JSZ 17. februarja 1932 in fasc. I, M. 6, Zapisniki seje načelstva JSZ 6. julija 1932 in 20. julija 1932; F. Ačko, spomini v rokopisu, stran 15.

¹⁹⁹ F. Ačko, spomini v rokopisu, stran 25.

²⁰⁰ Banski odlok II/2 No 428/2 en primerek hrani Vitko Musek — v AS, fond banske uprave, oddelek II., je ta dokument zgubljen.

²⁰¹ Arhiv IZDG, fond JSZ, fasc. I, M. 6, Zapisnik seje načelstva JSZ 15. marca 1933.

²⁰² Ustni podatki dr. Dušana Kermavnerja avtorju maja 1972. — Dušan Kermavner pravi, da je bil sam začuden nad to Kidričevo tako hitro odločitvijo. Njemu se je zdelo bolje, če bi ta skupina še ostala izven partije v JSZ in tu delovala kot komunistični simpatizer, ki bi izvajal partijska navodila, ni pa nasprotoval Kidričevi odločitvi.

VII

Krščanski socializem med katoliškimi študenti v letih 1932/33 in krščanskosocialistični akademski klub Borba

Tri leta diktature in sodelovanje klerikalne stranke v njej je med slovenskimi katoliškimi študenti pustilo vidne posledice. Politične in gospodarske razmere, kakršne so tedaj vladale v Sloveniji, niso posebej pogojevale gibanja, ki bi bilo odmaknjeno »časnim« problemom, kot je to bilo križarstvo, namesto tega je med katoliško akademsko mladino začela prevladovati socialna usmerjenost, v akademskem klubu Borba krščanski socializem.²⁰³ O tem, da se je križarstvo med katoliško študentsko mladino nekako izživelo, ne zaradi klerikalnega pritiska in obsodb, ampak iz lastnega spoznanja in novih zahtev časa, nam izpričujeta leta 1932 dva nekdanja njegova vidna predstavnika. Tako pravi Stanko Cajnkar, da je religiozna in umetniška dejavnost križarskega gibanja bila nekaj časa koristna, ob njej so si mladi ljudje klesali svoj lastni značaj, sčasoma pa da je postala nekam »ostudna in utrudljiva«. V ospredje je stopilo socialno vprašanje kot netivo vsega verskega življenja.²⁰⁴ Do podobnih sklepov je prišel v istem času tudi E. Kocbek, ki je zapisal, da se mlada generacija približuje svetovni in življenjski resničnosti, da je tesno navezana na epohalno spreminjanje sveta. Mlada generacija, da se je predvsem poenostavila, »prevelik metafizični ponos se je zmanjšal v eminentno ljubezen do predmetnosti«. Po njegovem je mladina »v tej svoji specifičnosti mnogo enotnejša, mnogo resničnejša«, čas pa bo pokazal, če ne tudi bolj »tragična«.²⁰⁵

Katoliški študentje so se do konca leta 1931 precej odtujili klerikalni stranki, v katero so formalno spadali, zaradi njene breznačelne politike sodelovanja v diktatorski vladi. Mladi ljudje so videli, kako se je klerikalna stranka odpovedala narodnostno avtonomističnega programa in kako očitno je razkrila svoje kapitalistično lice. Najbolj neposredno pa je študente razburjalo, da se je pod diktatorskim režimom pretilo univerzi z zmanjšanjem proračunskih sredstev. Nezadovoljstvom v Sloveniji in jih usmerjalo socialno radikalno. Tega ni preprečil niti izstop klerikalcev iz diktatorske vlade septembra 1931, v katerem so sumili manever. Razpoloženje v katoliških akademskih vrstah, ki so bile v tem času izjemno kompaktne,²⁰⁶ je bilo takšno, da so vsi katoliški akademski klubi Danica, Zarja, Borba in celo bogoslovsko Ciril Metodovsko društvo sklenili 8. novembra 1931 akcijski sporazum z naprednim študentskim društvom Triglav. Ta akcijski sporazum je bil sklenjen za skupni nastop pri demonstracijah proti režimu diktature in za razširitev univerze. Sporazum je ostal v veljavi do konca leta 1932 in z njim ustvarjena napredna študentska fronta, je izvedla vrsto stavk in demonstracij, največjo ob Svetosavski pro-

²⁰³ Tako sodi S. Kremenšek, ki je detaljno preučeval razvoj študentskega gibanja med dvema vojnama v svoji knjigi Slovensko študentsko gibanje 1919–1941, stran 157.

²⁰⁴ Stanko Cajnkar, Moderni čas in mladinsko gibanje. Beseda o sodobnih vprašanjih I, 1932, stran 46.

²⁰⁵ E. Kocbek, Mladi. Beseda o sodobnih vprašanjih I, 1932, str. 193–194.

²⁰⁶ Ustni podatek dr. Marjana Breclja avtorju junija 1972.

slavi leta 1932, tako da je bila univerza v šolskem letu 1931/32 odprta vsega skupaj le dva meseca.²⁰⁷

Pozimi 1931/32 je Akademska zveza organizirala vrsto predavanj o političnih in socialnih vprašanjih. Na teh večerih je prevladoval kritičen duh do politike klerikalne stranke in njenega voditelja Korošca. Takšne usmeritve niso mogli preobrniti niti katoliške starešine in klerikalne avtoritete, ki so prihajali na ta predavanja (Ušeničnik, Ehrlich, Aleksič). Ti večeri so porodili misel, da se voditelju klerikalne stranke Antonu Korošču pošlje spomenica, katero so poimensko podpisali pripadniki vseh katoliških klubov, tudi bogoslovskega Ciril-Methodovskega.²⁰⁸ V spomenici datirani s 26. aprilom 1932 so Korošca ostro kritizirali in mu odrekli pravico lastiti si vodstvo slovenskega naroda,²⁰⁹ zahtevali, naj SLS odločno nastopi proti centralističnemu režimu in se postavi za slovenske narodnostne pravice, reševati naj začne težaven materialni položaj kmeta — uredi naj zadružništvo, da bo v korist kmeta, ne pa v korist bank.²¹⁰ Da je v nji prevladoval res radikalen protiklerikalni duh, nam zgovorno priča izjava bogoslovcev, ki se je ohranila na zadnji strani spomenice: Bogoslovci so zapisali: »... Zavedamo se, da nas čakajo v našem duhovniškem življenju resnejše naloge, kot pa služba političnim strankam. Naša trdna in resna volja je, delati za religiozno obnovo naroda, zakaj le religiozno obnovljen narod bo zmožen dejansko uveljaviti katoliška načela v političnem in socialnem življenju. Hočemo vplivati na celotno javno življenje, kolikor to z ozirom na katoliški nauk ni indiferentno. Tega vpliva pa ne bomo izvajali s političnimi sredstvi, ampak s sredstvi, ki nam jih daje naš nauk in naš stan. Zavedamo se, da v tem ravnamo po papeških direktivah za katoliško akcijo. V tem smislu izjavljamo, da ne bomo dopustili, kolikor je to odvisno od nas, izrabljanja katoličanstva in sebe v katerikoli stranki in v zgolj politični namen; da se v bodoče načelno ne bomo ekspanzirali za noben čisto politični pokret. Zato želimo, da v bodoče pritegnete v vodstvo stranke laični naraščaj. Pridružujemo si pa popolno osebno svobodo glede politične orientacije.«²¹¹ Socialni odsek mariborskih bogoslovcev, katerega je takrat vodil Joško Brilej pa je bil še ostrejši. Zapisal je, da popolnoma soglaša s kritiko delovanja bivše SLS. Ne strinja se pa s socialnim programom spomenice, ker je premalo radikalen.²¹² Nasprotnik krščanskih socialistov desničar Tine Kraner je v svojem članku o Akademski zvezi leta 1940 zapisal, da so že na versko prosvetnem tečaju Akademske zveze, ki je bil spomladi 1932, krščanskosocialistični študentje iz kluba Borba napadli katoliško starešinstvo in vodstvo Slovenske ljudske stranke. Odklonili so papeževo okrožnico Quadragesimo anno. Očitali so uradnim katoliškim krogom, da nimajo smisla za socialno vprašanje. Papež se je po njihovem mnenju uklonil fašistični sili.²¹³ Takšne usmeritve med katoliškimi študenti se je klerikalna stranka ustrašila in sklenila je razvoj obrniti v drugo smer. Uporabila je dva prijema. Pritiskati je

²⁰⁷ Mikuž, Pregled zgodovine NOB I, stran 135.

²⁰⁸ Ustni podatki dr. M. Breclja in T. Jakopiča avtorju junija 1972.

²⁰⁹ Mikuž, Pregled zgodovine NOB, stran 135.

²¹⁰ Toliko vesta o vsebini spomenice, ki se je razen fotografije zadnje strani, zgubila, njena soavtorja dr. Marjan Breclj in Tone Jakopič, kot sta izjavila avtorju.

²¹¹ Fotokopija zadnje strani spomenice, hrani jo Tone Jakopič v Ljubljani, ki je fotokopijo tedaj tudi napravil.

²¹² Izjava socialnega odseka mariborskih bogoslovcev tudi na zadnji strani spomenice.

²¹³ Tine Kraner, Akademska zveza. Revija Katoliške akcije, letnik I, 1940, stran 405.

začela na materialno šibke študente in jih kupovati ter podpihovati trenja v do tedaj enotnih društvih.²¹⁴ Kot so ugotovili malo pozneje krščanskosocialistični študentje v brošuri Borci, »je zalet slovenske katoliške mladine, ki je bil brez dvoma največji po vojni, malo upadel, navdušenje je splahnelo, enotnost se je krhala, tovarišstvo in prijateljske vezi so se rahljale vedno bolj, ozračje se je zastrupljalo. Zakaj iz ozadja se je stegnila kakor zlovesča roka iz pravljič, roka inkvizitorja in učinek je bil porazen... ovaduštvo se je razmahnilo, ustvarili so se tajni krožki, ki so po navodilih Katoliške akcije nadzirali društva in posameznike«. To je povzročilo, da se je načrt za preureditev društev in za stvarno delo, razblinil.²¹⁵ Ker pa so vedeli, da bo s samim pritiskom in intrigami težko med katoliškimi študenti premagati krščanskosocialistične nazore, je vodstvo katoliške akcije oziroma škof Rožman, julija 1932 ustanovil Katoliško akcijo za srednješolce, društvo Mladcev Kristusa kralja, ki naj se idejno pripravi na obračun s socialističnimi nazori med katoliškimi akademiki. Mladce je vodil profesor Ernest Tomec, »slovenski Mahnič v laični obleki«,²¹⁶ in v poznejših letih, ko so prišli na univerzo, so igrali pomembno vlogo v katoliških vrstah, poskušali so jih usmerjati desno-klerofašistično.

Še pred mladčevskim prihodom na univerzo je dr. L. Ehrlich, duhovni vodja Akademske zveze, sam s svojo skupino študentov, ki so se po poznejšem glasilu imenovali Stražarji, zadal prvi udarec krščanskim socialistom med katoliškimi študenti. V jeseni 1932 jim je iztrgal iz rok odbor akademskega kluba Zarja. V tem klubu se je skušal utrditi za nadaljnjo ofenzivo.²¹⁷ Spomladi 1933 so pripadniki njegovega študentskega kroga izdali dve številki svojega glasila Naša moč, v katerem so razvili svoj program. Povedali so, da je treba odstraniti vse, kar je liberalističnega, framasonskega, marksističnega in sploh nemoralnega v obstoječem družbenem redu. Predvsem se je treba bojevati proti neplodnemu in netvornemu marksizmu. Zato je treba pomesti z vso nejasnostjo, nenačelnostjo, z vsem dvoživkarstvom v katoliških študentskih društvih. Katoličanstvo se mora uveljaviti stoodstotno, zakaj slovenski narod se je ohranil samo zaradi tega, ker se je trdno oklepal katoliške miselnosti. V socialnih vprašanjih pa je potrebno priznati veljavo papeževi okrožnici Quadragesimo anno od prve do zadnje črke.²¹⁸

Večino organiziranih katoliških študentov so spomladi 1933 še vedno vplivno obvladovali krščanski socialisti, tako klub Danico, kakor Borbo, ki je bila vsa krščanskosocialistična in se je tako tudi imenovala.²¹⁹ Borci so se v tem času pod predsedstvom Joška Brileja, ki je leta 1932 izstopil iz mariborskega bogoslovja in prišel v Ljubljano študirat pravo, usmerili zelo levo v radikalni krščanski socializem. Spomladi 1933 je med katoliškimi študenti krožil letak, ki so ga pripisovali članom Borbe, v katerem je bilo med drugim rečeno, da je delo edini vir vrednosti, da katoliški študentje ne vidijo rešitve socialnega vprašanja v smeri, ki jo nakazuje cerkev, ker se predstavniki cerkve ne poskušajo niti nočejo povzpeti do predstopnje pravega krščanstva. Njihovo

²¹⁴ Ustna izjava dr. Marjana Breclja avtorju.

²¹⁵ Borci, izdal kršč. soc. akad. klub Borba. Ljubljana 1933, stran 22.

²¹⁶ Dr. Filip Zakej, prof. Ernest Tomec, Zbornik koledar svobodne Slovenije za leto 1962, stran 160 po S. Kremenšku, Slovensko študentsko gibanje 1919–1941, stran 160.

²¹⁷ Kremenšek, stran 161.

²¹⁸ Naša moč. Glasilo nove katoliške generacije, št. 2, Maribor, 10. maja 1933. Razmnožena z ročnim tiskom (znana le 2. številka).

²¹⁹ Kremenšek, stran 161.

sodelovanje s katoliškim starešinstvom, da je nemogoče, ker večina članov katoliškega akademskega starešinstva trdovratno vztraja v taboru kapitalistov.²²⁰ Dr. Ehrlich je kot duhovni vodja Akademске zveze zahteval v začetku aprila od Borbe pojasnilo, ali je res izdala letak in ali se strinja z njim. Ko je dobil zahtevani odgovor, ga je 4. maja kot nezadostnega odklonil. V sporazumu s škofom, je 17. maja ponovno zahteval od Borbe, da se jasno izrazi, če sprejema smernice, ki jih cerkev avtoritativno določa glede socialnih vprašanj. Postavil je rok za odgovor do 25. maja; če Borba ne bo odgovorila, bo jemal to za odklonilno stališče. V istem času je Borbi pisal tudi odbor stavbne zadruge Akademski dom in zahteval od nje, naj mu do 20. maja odgovori: »1. Ako priznava društvo Borba, odbor in članstvo socialno okrožnico Pija XI. Quadragesimo anno kot avtoritativno izjavo za katoličane in ne samo kot znanstveni spis, ki ga more prezreti in zavreči? 2. Ali zametuje marksizem, obsojen v okrožnici?« Samo v primeru pozitivnega odgovora lahko odbor stavbne zadruge daje klubu prostore v Akademskem domu.²²¹ Borba na to ni odgovorila in je bila vržena iz Akademškega doma.

Člani Borbe so na to pripravili odgovor, ki je izšel natisnjen v knjižici Borci proti koncu leta 1933. V njej so podali jasno in odkrito izjavo svojega prepričanja, kakor sta to zahtevala oba ultimata. Povedali so, da se pridružujejo enotni fronti študentske mladine v Triglavu in v Njivi, »gospodi, ki ima namen s poživitvijo srednjeveških metod in z izrabljanjem materialne stiske obdržati nezavedno mladino zase«, pa so dejali: »Ne bojimo se žrtev, niti največjih, bodočnost pripada nam.«²²² Knjižico Borci so sestavljala tri ločena poglavja. Avtor prvega z naslovom Mladina v borbi je bil Ivo Rupnik, kemik, ki je bil nekoč član Zarje, a je izstopil, drugo poglavje o Quadragesimo anno je prispeval Joško Brilej, pravnik, predsednik Borbe v študijskem letu 1932/33; tretje poglavje z naslovom Fašizem — imperializem je napisal France Terseglav, zgodovinar, ki je prevzel predsedništvo Borbe za Brilejem.²²³

Glede vprašanja, ki je v glavnem zanimalo dr. Ehrlicha in stavbni odbor, se pravi cerkev in klerikalni politični tabor, so dali Borci jasen odgovor: papeževa okrožnica avtoritativno sankcionira kapitalizem, povzdiguje ga v od boga dani družbeni red in zavrača delovno teorijo vrednosti; zagovarja privatno lastništvo nad produkcijskimi sredstvi, zavzema se za sožitje delavcev in kapitalistov, ki naj združeni v korporacije, sodelujejo v gospodarskem in družbenem življenju. V korporativni družbeni ureditvi gleda možnost odprave razrednega boja, s tem v bistvu napoveduje razredni boj proletariatu. Zato krščanskosocialistični študentje okrožnico odklanjajo in se zavzemajo za marksistično razlago kapitalističnega družbenega reda.²²⁴

Takšno marksistično analizo korporativističnega sistema je res napisal Joško Brilej, ki je bil v tem času že komunist,²²⁵ toda sprejeli so jo vsi krščanskosocialistični Borci, kar nam jasno kaže, da so sprejemali marksizem kot gospodarski nauk. Enak razvoj je napravila od tega časa tudi skupina

²²⁰ Vsebina letaka zapisana v publikaciji Ehrlichovega kroga V mlade zarje izdalo Jugoslovansko katoliško akademsko društvo Zarja, 1933.

²²¹ Borci, izdal Kršč. soc. akad. klub Borba, str. 1—3.

²²² Prav tam, stran 3.

²²³ Kremenšek, stran 162.

²²⁴ Borci, str. 35—99.

²²⁵ Ustna izjava dr. Jožeta Brileja avtorju februarja 1972.

krščanskosocialističnih intelektualcev, okrog revije Beseda o sodobnih vprašanjih, o čemer bomo še spregovorili. Borci so doživeli v javnosti precejšen odmev; Mladi plamen je knjižico toplo priporočal, njegova uprava je bila tudi posrednik naročil.²²⁶ Urednik Književnosti Bratko Kreft je v članku Borba katoliške mladine zapisal, da je poleg izpovedi Triglava to najpogumnejši odpor slovenske povojne mladine, ne samo proti starešinam, temveč proti družbenim razmeram in sistemu sploh; da so Borci stopili na pot znanstvenega socializma.²²⁷

Krščanskosocialistični klub Borba, ki je štel novembra 1933 dobrih trideset članov, so v katoliškem taboru označili za komunističen in banska uprava režima JNS ga je novembra 1933 razpustila.²²⁸

Tudi drugemu katoliškemu akademskemu klubu, v katerem je prevladoval vpliv krščanskih socialistov — Danici, se ni godilo nič boljše. Konec maja 1933 je stavbna zadruga Akademski dom izkoristila majhen incident in ga vrgla na cesto. Danica se je odselila, v njej pa ni prišlo do sprememb. V jeseni 1933 so se v Danico vpisali vsi Tomčevi Mladci in na občnem zboru 30. novembra je bil izvoljen odbor, ki je zastopal klerikalno smer. S krščanskimi socialisti, ki so ostali v društvu, so se začela obračunavanja in izključitve. Iz Danice je bil že decembra 1933 izključen Marjan Dermastia, sledile so izključitve Paberja, Seliškarja in še nekaterih.²²⁹

Krščanski socialisti med katoliškimi študenti so do konca leta 1933 doživeli hude udarce, bili so izrinjeni iz vodstev vseh katoliških klubov, njihov matični klub Borba pa je bil razpuščen. Toda to ni pomenilo uničenje krščanskega socializma med študenti, živel je dalje. Za nekaj časa jim je bila sicer vzeta možnost, da bi ga izpovedovali v katoliških akademskih društvih, lahko pa so to delali v krščanskosocialistični znanstveni reviji Beseda o sodobnih vprašanjih in pri delu Jugoslovanske strokovne zveze. Ob prvi priložnosti, leta 1935 pa so znova zavzeli akademsko društvo Danica, ki jim je postalo izhodišče za ponovno uveljavljanje med katoliškimi študenti.

VIII

Idejni in politični pogledi krščanskih socialistov v reviji Beseda o sodobnih vprašanjih 1932—1934

Revija Beseda o sodobnih vprašanjih so si krščanski socialisti zamislili kot »svobodno tribuno, kjer bo dal lahko izraza svojemu mnenju, k reševanju socialnih in kulturnih problemov vsakdo, ki stoji na osnovah krščanskega etosa«. Zavedajoč se odgovornosti, so se v reviji hoteli izogniti obravnavanja sodobnih problemov z ozkega ali polemičnega stališča ter kakšne zgolj strujarske usmerjenosti, in se odločili presojeti vse probleme z »visokega stališča«. V prvi vrsti so namenili posvetiti v reviji pozornost socialnogospodarskim vprašanjem, ker so ta po njihovem mnenju stopila v ospredje v te-

²²⁶ Kremenšek, stran 162.

²²⁷ Književnost II, 1934, stran 147.

²²⁸ Mikuž, Pregled zgodovine NOB I, stran 136.

²²⁹ Kremenšek, stran 163.

danji krizi dobe. Zapisali so, da čutijo v sebi rast narodnega občestva in da hočejo sodelovati pri izgradnji slovenske kulture.²³⁰ Analiza vsebine revije, ki je izhajala od januarja 1932 do 1935, lepo odraža idejno politični razvoj, ki so ga napravili krščanski socialisti — vsaj nekateri med njimi — do konca dobe, ki jo obravnava pričujoča študija. Prva dva letnika Besede je urejal Vilko Pitako, po njegovem odhodu k vojakom pa sta jo urejala skupaj Mirko Javornik in dr. Jože Pokorn.

V prvi številki Besede je F. Terseglav napisal članek V čem je rešitev?, namreč rešitev človeške kulture, in pribil, da je le-ta v demokraciji, ki predpostavlja visoko stopnjo moralne vzgoje občestva. Takšna demokracija zahteva obnovo krščanskega etosa, ki postavlja v ospredje vse stvari in vsega stvarnega dogajanja svobodno osebo, vezano na občestvo po absolutnem nrvstvenem redu.²³¹ Krščanski socialisti se zavzemajo za takšno človeško družbo in njeno kulturo, ki bo temeljila na etiki. Z etiko je utemeljeval socializem tudi France Šmon, ki se je v prvem letniku Besede v nekaj nadaljevanjih lotil analize kapitalističnega gospodarstva in razrednega problema. Pri tej analizi je ločil ekonomsko in svetovnonazorsko plat razrednega problema. Za ekonomsko stran je sprejel Marxov gospodarski nauk o kolektivizaciji produktijskih sredstev, do katere mora priti z razrednim bojem. Toda tega razrednega boja in kolektivizacije ni izpeljal do konca konsekvntno po Marxu, ki trdi, da mora do tega priti po materialističnih prirodnih zakonih razvoja kapitalističnega gospodarstva, ampak je vpletel tu svojo »svetovnonazorno plat« in zaključil: »Proletarska razrednost pač ne more biti plod meščanskih gospodarskih razmer, ampak je plod od Boga v človeško srce in človeško družbo položenih večnih objektivnih zakonov, pravičnosti, enakosti in bratstva... In socialističen način tudi ni absolutno nujen, vendar je moralno upravičen, kar pa je moralno je tudi pametno in ker je večina ljudi moralna in pametna in v njihovih srcih še vedno žive od Boga jim vrojeni objektivni zakoni, lahko danes z vso gotovostjo računamo z novim družbenim redom.«²³² Takšen Šmonov pogled na socializem, katerega utemeljuje z etiko, je še najbolj podoben Bernsteinovemu. Podobno je, kakor smo videli, razlagal socializem tudi pater Angelik Tominec.

Sodelavci Besede so odločno zavrnilo politični katolicizem-klerikalizem. Tako je Miro Jeršič v članku Mladina, politika, politični katolicizem zaključeval tole: »... Mladina vidi, kako ima politični katolicizem poguben vpliv na poplitvenje krščanstva v očeh katoličanov samih, in kako še dalje stoječim zakriva pravo podobo krščanstva... To izrabljanje cerkvene avtoritete v prid političnih strank, ki se je tam, kjer je kler v obilnem številu posegel v politiko, še močneje občutilo, ta nedopusten pritisk na človekovo vest v politični sferi, to poplitvenje duhovnega kraljestva po prepotentnem nastopanju politične oblasti — vse to je moralo mladino odbiti od političnega katolicizma. Vse to sili mladino, da politični katolicizem odklanja...«²³³

Iz kroga sodelavcev Besede je izšla najbolj tehtna, ekonomsko argumentirana zavrnitev stanovske — korporacijske družbene ureditve, za kakršno se

²³⁰ Beseda o sodobnih vprašanjih, leto I, januar 1932, št. 1, stran 1.

²³¹ Beseda o sodobnih vprašanjih I, 1932, str. 4—5.

²³² Beseda o sodobnih vprašanjih I, 1932, str. 113—114.

²³³ Beseda o sodobnih vprašanjih II, 1933, stran 9.

je zavzemala papeževa enciklika *Quadragesimo anno*. Napisal jo je poznavalec ekonomske problematike dr. Jože Pokorn. Analiziral je različne oblike kapitalističnega gospodarstva: liberalni kapitalizem, monopolni kapitalizem, in se posebej ukvarjal z dejavniki kot so racionalizacija proizvodnje ter koncentracija kapitala in gospodarske krize. Tako je prišel do pojavnosti stanovske države, ki je zanj »izum, da se dokončno odpravi gospodarski liberalizem, da pa kapitalizem ostane«. Po njegovem se stanovska država s korporacijskim sistemom noče niti v teoriji niti v praksi dotakniti ene stvari: zasebne lastnine produkcijskih sredstev. »Dejansko predstavlja korporacijski sistem zadnji obupni poskus posejudočega razreda, obraniti svojo posest in dohodke pred navali gospodarskih kriz in socialno razgibanih množic.« Po Pokornovem mnenju je v takšni totalitarni korporacijski državi, ki je nase prevzela vodeno gospodarstvo, podjetnik zgubil vsak pomen v gospodarskem procesu, zadržal pa je še vedno lastništvo nad produkcijskimi sredstvi in čiste brezdelne dohodke. Zato vidi Pokorn edino rešitev iz takšnih razmer v odpravi stanu zasebnih lastnikov nad produkcijskimi sredstvi, stanu delodajalcev in rentirjev ter zaključuje: »... Produkcijska sredstva morajo priti v občestveno last tako, da bodo monopolska podjetja vodili in v njih gospodarili tisti, ki v njih delajo.«²³⁴

Eno pglavitnih prizadevanj Besedinega kroga je bilo dokazati, da je v marksizmu dvoje elementov: gospodarska teorija, to je znanstvena analiza kapitalizma na osnovi delovne teorije in teorije presežne vrednosti in svetovno nazorska osnova, to je materialistična filozofija. Krščanski kolektivisti da jemljejo iz marksizma samo gospodarsko teorijo, ki jo družijo s krščanskim etosom.²³⁵

Odnos sodelavcev Besede do slovenstva je najlepše viden iz članka F. Terseglava Župančičev pojem slovenstva. Terseglav je ostro zavrnil Župančičevo pisanje v Ljubljanskem zvonu ob analizi pisateljskega genija Louisa Adamiča. Župančič je namreč postavil tezo, da slovenstvo ne bi trpelo nobene škode, če bi se odpovedali samostojnemu jeziku. Pridobilo da bi samo na svoji širini. Kot primer za to je postavil Adamiča, ki je ameriški pisatelj, je pa ostal Slovenec po svojem notranjem bistvu, ki ni zvezano z jezikom. Terseglav je poudaril, da je jezik »substencialna forma in najadekvatnejši zunanji izraz narodnega bistva«. Zapisal je, da je Župančičeva alternativa, živeti nezavestno narodno življenje — »narodno življenje po notranjem bistvu«, žrtvujoč svoj jezik brez pomislekov, dvomov ali bojev, ne omejujoč pri tem nobene možnosti, ni realno in je nesprejemljivo. S takim pisanjem Župančič zanika smisel in pomen Prešerna in rehabilitira Dežmana.²³⁶ Beseda je bila deležna ostrih kritik ortodoksnih katoliških krogov, kakor tudi tako imenovanih svobodnih slovenskih kulturnih delavčev okoli revije *Sodobnost*. Slovenec je 19. marca 1933 v članku Marx ali Kristus povedal krščanskim kolektivistom: »Spoštujemo prave marksiste, odločno pa obsojamo one, ki bi se radi s krščansko krinko na obrazu vtihotapili med slovensko katoliško delovno ljudstvo in ga

²³⁴ Dr. Jože Pokorn, *Sprememba gospodarskega reda*. Beseda II, 1933, str. 212—218 in 229—239, citati str. 237—239.

²³⁵ Glej za to vprašanje najbolj ilustrativne članke: Jožko Brilej, *Krščanstvo in marksizem*. Beseda II, 1933, str. 10—15 in Anton Marinček, *Materialistično zgodovinsko naziranje*. Beseda III, 1934, str. 10—13.

²³⁶ Beseda o sodobnih vprašanjih I, 1932, stran 162.

odtujili Bogu, cerkvi in njenim poglavarjem — Bodi katolik ali marksist, voda ali ogenj, ne moreš pa biti oboje, ker se to dvoje izključuje, kar je potrdil papež, v svoji okrožnici *Quadragesimo anno*.« V *Sodobnosti* 1933, stran 143 je poglede sodelavcev Besede zavrnil Stanko Leben. Marksistični krogi se o Besedi niso javno izrazili, so ji pa komunisti zamerili, da se preveč opleta s krščanstvom in se ne upa odločiti za pravi marksizem.²³⁷

Krščanskosocialistično delavstvo v Jugoslovanski strokovni zvezi, ki se je leta 1932 popolnoma in dokončno razšlo s klerikalno stranko, se je v letu 1933, tudi pod vplivom intelektualnega kroga okoli Besede, ki je bil z njim najtesneje povezan, jasno opredelilo za socializem, katerega nosilec bo delavski razred. Predsednik JSZ Srečko Žumer je na občnem zboru organizacije 11. junija 1933 popolnoma jasno zavrnil katoliško korporativistično družbeno doktrino, ko je poudaril, da je delo edini vir vrednosti, da se je moderna družba, ki se je postavila na kapitalistična načela, postavila proti Kristusu in razredno proti delavstvu. Zato se mora delavstvo razredno organizirati. Krščanski socialisti kot del delavskega razreda hočejo sodelovati z vsem ostalim delavstvom.²³⁸

Takšen razvoj in usmeritev krščanskih socialistov kot smo jo videli, pa v letih 1933 in 1934 še vedno ni bistveno vplivala na odnos slovenskih komunistov do krščanskih socialistov kot skupine, ki je ostajal še nadalje popolnoma odklonilen. Tako je pred volitvami za Delavsko zbornico 22. oktobra 1933 pisal Rdeči prapor; ilegalno glasilo Pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo med drugim: »Komunistična stranka vas poziva v najaktivnejšo borbo proti fašizmu in proti socialpatriotskim in klerikalnim birokratom... Iz kandidatnih list naj izginejo vsi Čobali, Sedeji, Uratniki, Svetki, Terseglavi, Žumerji itd. itd. Med socialfašisti in klerikalci ne smemo delati nobenih razlik...«²³⁹ Podobna odklonilna stališča do krščanskih socialistov so prevladovala v pogledih slovenskih komunistov še na partijski konferenci septembra 1934 v Goričanah.²⁴⁰

Krščanski socialisti so se v zadnjih letih diktature znašli v Sloveniji politično osamljeni, po eni strani so se sami izločili iz klerikalnega političnega tabora, in se odločili za socializem in duhovno svobodo, v čemer so videli edino alternativo za slovenski narod. Po drugi strani pa poznejši hegemon demokratičnega političnega gibanja na Slovenskem — slovenski komunisti, še ni kazal nikakršnega razumevanja za njihova stališča in še ni bil pripravljen z njimi sodelovati.

²³⁷ Ustni podatek Mira Jeršiča avtorju maja 1972.

²³⁸ *Delavska pravica*, 14. junija 1933.

²³⁹ *Rdeči prapor*, septembrska št. 1933, šapirografiran, v arhivu CK ZKS.

²⁴⁰ Dokumenti konference v materialu procesa proti Pavlu Tepini. Kazenski spisi proti komunistom. Arhiv CK ZKS.

Viri in literatura

Viri

Osnovni arhivski vir za zgodovino krščanskega socializma med dvema vojnama, je arhiv krščanskosocialističnega sindikata Jugoslovanske strokovne zveze, Fond Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ) v arhivu IZDG (Inštituta za zgodovino delavskega gibanja) v Ljubljani, ki obsega 10 fasciklov in hrani arhivalije sindikata od 1926—1927 do 1941. Predvsem so to zapisniki sej načelstva JSZ, dalje predsedstva (razširjeno načelstvo) JSZ, različnih pomembnejših konferenc, korespondenca JSZ z mednarodnimi združenji krščanskih sindikatov, društvena pravila in poslovniki JSZ in njenih skupin, nekaj manj važnih okrožnic in dopisov. Največ pa je zapisnikov o mezdnih sporih, pogajanjih in sporazumih — kolektivnih pogodbah, ki jih je sklenila JSZ s podjetji, v katerih je obstajala tudi njena organizacija. V arhivu manjkajo zapisniki letnih občnih zborov, na katerih so določali politično linijo JSZ in vsa korespondenca z vodstvom klerikalne stranke, drugimi sindikalnimi centralami in oblastnimi institucijami.

Precej podatkov o delu JSZ je v fondu Delavske zbornice, 50 fasciklov, v arhivu IZDG. Najpomembnejši v fondu za našo problematiko so zapisniki sej predsedstva Delavske zbornice in seje upravnega odbora Delavske zbornice za leta 1926—1939, ki so vezani v knjige. Iz njih je moč razvideti delo JSZ v Delavski zbornici in deloma njen odnos do socialdemokratskega in narodnosocialističnega sindikata.

Pomembnejša zbirka dokumentov, ki je prišla v poštev pri našem delu so fotokopije dokumentov KPJ iz arhiva kominterne in fond protikomunističnih sodnih procesov v arhivu CK ZKS v Ljubljani. Iz njih smo rekonstruirali odnos Komunistične partije Jugoslavije v Sloveniji do krščanskih socialistov v prvi polovici tridesetih let.

Nekaj pomembnih podatkov je še v zapuščini Srečka Žumra v arhivu IZDG in v osebni zbirki komunista Dragutina Gustinčiča v IZDG. To so predvsem njegove in Lovra Kuharja analize družbenopolitičnega položaja v Sloveniji za leta 1933 in 1934, kjer izražata tudi svoje stališče do slovenskih krščanskih socialistov.

Podatke o prepovedi različnih krščanskosocialističnih organizacij je najti v Arhivu Slovenije, fond banske uprave.

Nekaj izredno pomembnih podatkov je v dokumentih, ki so jih dali na vpogled zasebniki Miro Jeršič, Srečko Žumer, dr. Marjan Breclj in Danilo Puc. To so predvsem zasebna korespondenca in različne spomenice krščanskih socialistov iz tedanjega časa.

Precej gradiva o krščanskih socialistih bi se moglo najti v nadškofijskem arhivu v Ljubljani, ki pa žal ni dostopno.

Iz navedenega je razvidno, da je vse to arhivsko gradivo pomanjkljivo in se po njem nikakor ne bi moglo ustvariti celotnega, pa čeprav še tako skopega prikaza razvoja krščanskih socialistov. Vse to gradivo lahko samo v kombinaciji s časopisnimi viri, revijami in brošurami pokaže pravo zgodovinsko podobo.

Ugotoviti moramo celo, da so časopisni viri neprimerno bogatejši s podatki, ker so kontinuirano izhajali ter so zato najvažnejši vir za proučevanje našega problema, kot je sploh slučaj za vso politično zgodovino obdobja med obema vojnama.

Za našo razpravo so prišli v poštev vsi krščanskosocialistični časopisi in revije, da omenimo le najvažnejše:

Pravica, tednik, glasilo JSZ od začetka leta 1923 do konca maja 1928; nadaljevanje **Delavska pravica** od 1. junija 1928 do 1941.

Ogenj, glasilo krščanskosocialistične mladine, mesečna revija, izhajala od januarja 1928 do konca leta 1931, izražala najbolj radikalne krščanskosocialistične poglede. Njeno nadaljevanje je **Mladi plamen** od konca leta 1930, ki pa je spomladi 1933 postal glasilo SKOJ za Slovenijo, ker so njegovi sodelavci prišli v komunistično partijo.

Križ na gori, mesečna revija 1924/25 do 1926/27 in njegovo nadaljevanje **Križ** 1928 do 1930, glasilo križarjev.

Beseda o sodobnih vprašanjih, izhajala mesečno od januarja 1932 do 1935, teoretična revija krščanskih socialistov za družbena, politična, idejna in kulturna

vprašanja, v kateri so nekateri krščanski socialisti že popolnoma sprejeli marksistične družbenoekonomske nazore.

Od klerikalnega časopisja naj imenujemo samo dnevnik **Slovenec** in tednika **Slovenski gospodar** in **Domoljub**, ter znanstveno revijo **Čas**, ki so izhajali vso obravnavano dobo.

Nekaj podatkov vsebuje tudi glasilo slovenskih liberalcev **Jutro**.

Od socialdemokratskega časopisja je najvažnejša **Delavska politika**, izhajala dvakrat tedensko od 1926, glasilo socialdemokratske stranke v Sloveniji in tednik **Delavec**, glasilo slovenske socialdemokratske sindikalne centrale Strokovne komisije, oba sta izhajala vso dobo, ki jo obravnavamo.

Komunistične poglede na krščanske socialiste je moč zasledovati po glasilih **Enotnost**, od leta 1926 do februarja 1929 in potem po ilegalnem šapirografiranem **Rdečem praporu** od februarja 1932 do konca leta 1934 in po **Rdečih signalih**, glasilu ilegalne partijske organizacije na ljubljanski univerzi v letih 1932 do 1934.

Veliko stvari je bilo mogoče osvetliti šele s pritegnitvijo ustnih virov. Te sem zbral od večine vodilnih krščanskih socialistov, dejavnih v obdobju, ki ga zajema pričujoča študija. V intervjujih so dali podatke: Srečko Zumer, Vilko Pitako, France Ačko, Danilo Puc, Edvard Kocbek, Tone Jakopič, Miro Jeršič, Ernest Vilfan, Jože Zemljak, dr. Marjan Breclj, dr. Jože Brilej. Navedeni so ali do danes ostali krščanski socialisti ali pa so v času pred in med revolucijo postali komunisti, vsi so aktivno sodelovali v OF na bolj ali manj vidnih mestih in večina izmed njih tudi v obdobju povojne socialistične graditve, iz česar lahko precej zanesljivo sklepamo, da so govorili s socialističnega stališča OF. Ostaja samo vprašanje materialne zanesljivosti njihovega pričevanja, kar pa sem skušal vse preveriti z vzporejanjem arhivskih in časopisnih virov.

Literatura

Zgodovinske literature o krščanskih socialistih na Slovenskem med dvema vojnama je zelo malo, zakaj celotno obdobje slovenske zgodovine med dvema vojnama je izredno slabo obdelano.

Največ in najboljše, kar je do sedaj napisanega o krščanskih socialistih na Slovenskem med dvema vojnama, je kratek pregled njihovega razvoja v delu *Metoda Mikuža, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji. I. knjiga*, Ljubljana 1960, str. 104—138. Ta pregled je narejen na osnovi časopisja in publicističnega gradiva; arhivskih virov, razen dnevnika škofa Jegliča, ne priteguje.

Vse drugo, kar je o krščanskih socialistih napisanega v literaturi, so samo neznatni fragmenti v sklopu nekaterih zgodovinskih del, ki obravnavajo širše probleme.

To so dela: *Metod Mikuž, Oris zgodovine Slovencev 1917—1941*, Ljubljana 1965.

Ivan Kreft, *Progresivna preusmeritev ljudskega gibanja v Sloveniji med vojnama v knjigi Progresivna Slovenija*, Trst in Koroška. Ljubljana 1964, str. 135—355.

Na razvoj krščanskih socialistov med vojnama sta se z nekaj stavki ozrla v svojih memoarskih zapiskih, ki sicer zajemajo dobo NOB dva pripadnika:

Edvard Kocbek, *Listina*. Ljubljana 1967 in Tone Fajfar, *Odločitev*. Spomini in partizanski dnevnik. Ljubljana 1966.

Precej omemb krščanskih socialistov, ki pa so velikokrat netočne in politično tendenciozne, je v delu emigranta Ruda Jurčeca, *Skozi luči in sence*. 3 knjige, Buenos Aires 1964, 1966 in 1969.

Krščanskosocialistični delavski sindikat Jugoslovansko strokovno zvezo je omenjal France Kresal v svoji razpravi *Nastajanje akcijske enotnosti slovenskega delavstva*. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1—2, Ljubljana 1966, str. 63—76.

O posebnem vprašanju iz krščanskega socializma pa razpravlja Marko Dvořak, *Poizkus orisa križarskega gibanja*. Nova pot, XXI, 1969, št. 4—6, str. 146—191, št. 7—9, str. 242—278, št. 10—12, str. 395—402.

O krščanskosocialistični študentski mladini piše Slavko Kremenšek v svojem delu Slovensko študentsko gibanje med dvema vojnama 1919—1941 (Ljubljana 1972). Sistematične obdelave zgodovine krščanskih socialistov se je lotil avtor te razprave in iz tega dosedaj objavil razpravo Zveza delovnega ljudstva v Ljubljani za občinske volitve decembra 1922. Priloži za historiju socializma 8, Beograd 1971, str. 175—212, v kateri obravnava razvoj krščanskih socialistov v začetku dvajsetih let do 1924.

O krščanskih socialistih in njihovem odnosu do klerikalnih vrhov SLS v drugi polovici dvajsetih let je isti razpravljaval v Škof Jeglič — politik. II. del Kronika 3, Ljubljana 1971, str. 169—177.

SOCIALISTES CHRÉTIENS SLOVÈNES PENDANT LA DICTATURE DU 6 JANVIER (1929—1934)

R é s u m é

L'auteur présente, en puisant les matériaux inutilisés, le développement des socialistes chrétiens slovènes dans les années 1929—1934. Avant tout il nous donne la définition de ce mouvement. Les socialistes chrétiens selon lui sont les catholiques progressistes qui voulaient effectuer changements radicaux dans leur spiritualité et dans leur vie sociale. Dans ce temps ils n'avaient son propre parti politique indépendant, mais ils se considéraient combattants du parti populaire slovène jusqu'à la moitié de la période traitée. La plus forte de leurs organisations était le syndicat des ouvriers socialistes-chrétiens, la Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ, Association syndicat ouvrier Yougoslave), qui représentait le point d'appui aux autres leurs organisations comme p. ex. Krekova mladina (La jeunesse du dr. Krek) c'est l'organisation ouvrier de la jeunesse, le club des étudiants universitaires socialistes chrétiens »Borba« (La lutte) et les divers groupes des intellectuels de la gauche catholique.

Les socialistes chrétiens luttèrent avec décision contre la dictature du six janvier qui menaçait le développement social et national du peuple slovène. À cause de cela ils sont passés en conflit ouvert avec leur parti officiel, le parti populaire slovène, dont la direction bourgeoise s'était soumise à la bourgeoisie panserbe en appuyant la dictature pendant deux ans et demi avec la participation en gouvernement. Parmi les socialistes chrétiens s'est développée surtout une forte critique du capitalisme. La jeunesse du Krek et les syndicats défendaient les positions d'un socialisme de classe ouvrier et la socialisation des moyens de production. Les divergences entre les socialistes chrétiens de la JSZ et la direction du parti populaire se sont transformées en conflit plus accentué quand celui-ci est passé en opposition (septembre 1931), car les socialistes chrétiens n'y voyaient qu'une manœuvre tactique de la direction qui avait commencé à s'orienter vers le clérofascisme. La direction cléricale exigeait de la JSZ une complète soumission et l'approbation de l'encyclique papale sur la systémation de la vie sociale Quadragesimo anno. La JSZ n'a pas voulu capituler et la conséquence en a été la rupture complète et définitive avec la direction cléricale (1932).

En 1933 les socialistes chrétiens ont refusé scientifiquement et pratiquement l'encyclique corporativiste Quadragesimo anno et ils ont décidé à suivre une propre prospective socialiste.

La JSZ comme syndicat ouvrier cherchait dans les institutions existentes la protection et l'amélioration de la situation économique des ouvriers. Particulièrement active elle était dans la lutte contre licenciements et réduction des salaires pendant la crise de 1931—33. Pendant ce temps elle cherchait la création d'un front commun des ouvriers pour leur assurer une protection efficace. Mais tous ses sincères efforts restaient sans effet par faute de la direction des syndicats socialdémocratiques

qui les refusaient en s'appropriant le droit d'être représentant unique de la classe ouvrière. La JSZ n'a pu collaborer ni avec les communistes pendant cette période. Ceux-ci défendaient alors trop les conceptions de la Comintern et refusaient de collaborer avec les socialistes chrétiens lesquels ils considéraient comme une groupe qui ne pouvait être que nuisible à la lutte révolutionnaire du prolétariat. Mais ils acceptaient les individus et petits groupes des socialistes chrétiens qui avaient refusé la doctrine sociale chrétienne reconnue la nécessité de la révolution sociale. Le plus important sous cet aspect était le groupe de la jeunesse du dr. Krek qui a été passé en parti communiste en mars 1933, après l'interdiction. De même le groupe Borba en automne 1933 a été interdit, suspecté du communisme, et ses membres sont passés dans les rangs des communistes.

Dans le dernier chapitre l'auteur analyse les points de vue théoriques des intellectuels socialistes chrétiens en ce qui concernait les problèmes économiques, sociaux et nationaux traités dans la revue (La parole) Beseda. Il conclut sa dissertation avec la constatation que les socialistes chrétiens se sont trouvés isolés à la fin de la dictature. Du camp clérical ils se sont éliminés seuls, car ils avaient pris la décision de chercher le socialisme et la liberté spirituelle qui pouvaient sauver le peuple slovène. De l'autre côté le porteur principal du mouvement démocratique des années suivantes, le parti communiste, ne montrait alors aucune compréhension pour leurs points de vue et pourtant il ne s'intéressait pas de leur collaboration.